

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı

Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı

SAVAŞ NEDENİYLE SURİYE'DEN GÖÇ ETMİŞ TEK EBEVEYN OLAN ANNELERİN DAYANIKLILIĞI

Ebrar ÜSTÜN GÜMÜŞSOY

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2024

Liderlik, araştırma, inovasyon, kaliteli eğitim ve değişim ile

Daha ileriye... En iyiye...

Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı

Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı

SAVAŞ NEDENİYLE SURİYE'DEN GÖÇ ETMİŞ TEK EBEVEYN OLAN ANNELERİN
DAYANIKLILIĞI

RESILIENCE OF MIGRANT SINGLE MOTHERS FROM SYRIA

Ebrar ÜSTÜN GÜMÜŞSOY

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2024

Kabul ve Onay

Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼rl¼đ¼ne,

Ebrar ÜSTÜN G¼M¼ŞSOY'un hazırladığı "Savaş Nedeniyle Suriye'den G¼ç Etmiş Tek Ebeveyn Olan Annelerin Dayanıklılığı" başlıklı bu çalışma j¼rimiz tarafından **Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalında Y¼ksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

J¼ri Başkanı	Prof. Dr. İbrahim KEKLİK
J¼ri Üyesi (Danışman)	Doç. Dr. Özlem HASKAN AVCI
J¼ri Üyesi	Doç. Dr. Nil¼fer KOT¼RK
J¼ri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Fatma Zehra ÜNL¼ KAYNAKÇI
J¼ri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Başak KARATEKE

Bu tez Hacettepe Üniversitesi Lisans¼st¼ Eğitim, Öğretim ve Sınav Y¼netmeliđi'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki j¼ri üyeleri tarafından 10 / 06 / 2024 tarihinde uygun g¼r¼lm¼ř ve Enstit¼ Y¼netim Kurulunca / / tarihi itibarıyla kabul edilmiştir.

Prof. Dr. İsmail Hakkı MİRİCİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼r¼

Öz

Bu araştırmada savaş nedeniyle Suriye'den göç etmiş tek ebeveyn olan annelerin dayanıklılıklarını incelemek amaçlanmıştır. Bu amaçla yapılan araştırma nitel desendedir. Araştırmanın alışma grubunu zorunlu göç sonrası Ankara iline yerleşen tek ebeveynli ailelerdeki anneler oluşturmaktadır. Suriye'den göç eden 10 anneye ölçüt ve kartopu örnekleme yöntemleri ile ulaşılmıştır. Çalışma grubuna dahil edilme ölçütleri savaş nedeniyle Ankara'ya göç etmek ve tek ebeveyn olmak olarak belirlenmiştir. Katılımcıların yaşları 23 ile 60 arasında değişmekte ve ortalama katılımcı yaşı 41'dir. Araştırma kapsamında gerçekleşen görüşmelerde araştırmacı tarafından hazırlanan Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Formu ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Veriler tematik analiz yöntemiyle analiz edilmiş ve toplam iki ana tema ile yirmi iki alt temaya ulaşılmıştır. Ana temalar "Dayanıklılığı Artıran Faktörler" ve "Dayanıklılığı Azaltan Faktörler" olarak isimlendirilmiştir. Araştırma bulguları annelerin dayanıklılığını etkileyen koruyucu faktörleri ve risk faktörlerini ortaya koymuştur. Anneler ekonomik zorluklar, sosyal destek eksikliği, kadınlara yönelik tacizkar tutumlar, geçmiş travmatik yaşantılar, dil engeli, ebeveynlik stresi gibi faktörleri dayanıklılık için risk faktörü olarak değerlendirmişlerdir. Annelerin içsel ve dışsal kaynaklarla kendilerine baş etme biçimleri geliştirmeleri, sosyal desteğe sahip olmaları, toplumsal cinsiyet eşitliğini deneyimlemeleri, temel ihtiyaçlarının karşılanması, kültürel değerlerin korunabilmesi, çocukların varlığı gibi faktörler ise annelerin dayanıklılıkları için koruyucu faktör olarak ifade ettikleri faktörlerdir. Araştırma sonucunda ulaşılan bulgular alan yazın ışığında tartışılmıştır.

Anahtar sözcükler: göç, tek ebeveynlik, psikolojik dayanıklılık,

Abstract

The objective of this study was to examine the resilience of single parent mothers who have settled in Turkey following forced migration. The research was conducted using a qualitative design. The sample comprises of mothers in single-parent families who settled in Ankara province after forced migration from Syria. Ten mothers who migrated from Syria were included in the study group based on the following criteria: migration to Ankara due to war and being a single parent. The participants' ages ranged from 23 to 60, with an average age of 41. The interviews conducted as part of the research employed the Semi-Structured Interview Form and Personal Information Form, which had been prepared by the researcher. The data were analyzed using the thematic analysis method, resulted in two main themes and 22 sub-themes. The primary themes were designated as "Factors Increasing Resilience" and "Factors Decreasing Resilience." The research findings revealed both protective and risk factors influencing the resilience of mothers. Mothers evaluated a range of factors, including economic difficulties, a lack of social support, abusive attitudes towards women, past traumatic experiences, a language barrier, and parenting stress, as potential risk factors for resilience. The protective factors identified by the mothers included developing ways of coping with internal and external resources, having social support, experiencing gender equality, meeting their basic needs, preserving cultural values, and the presence of children. Findings of the study were discussed in the light of the relevant literature.

Keywords: migration, single parenthood, resilience

Teşekkür

Öncelikle süreç boyunca desteğini esirgemeyip tezimin bu halini almasında büyük emeği olan kıymetli tez danışmanım Doç. Dr. Özlem Haskan Avcı'ya teşekkürlerimi sunuyorum. Jüri üyeliğimi yapmayı kabul ederek kıymetli bakış açılarını sunan hocalarım Doç. Dr. Nilüfer Koçtürk'e, Dr. Öğr. Üyesi Fatma Zehra Ünlü Kaynakçı'ya ve Dr. Öğr. Üyesi Başak Karateke'ye de çok teşekkür ediyorum. Jüri başkanım olmakla kalmayıp lisans yıllarımdan itibaren bir insana ne kadar derinden bakılabilirse o kadar derinden bakabilmeyi öğreten, insan hikâyeleri biriktirmeyi sevmemi sağlayan Prof. Dr. İbrahim Keklik'e de teşekkürlerimi sunuyorum.

Bir diğer teşekkürüm de hayatımı çiçek bahçesine çeviren, her düştüğümde kaldıran, ellerimi hiç bırakmayan, varlığına her gün şükrettiğim canım eşime. Bana da onun uzmanlık tezini okumak nasip olur inşallah.

Bana inanmayı bir an bile bırakmayan annem ve babam da teşekkürlerin en güzelini hak ediyor. Süreç boyunca yoluma ışık tutan, maddi manevi her zaman en büyük destekçilerimden canım ablama müteşekkirim... Tüm sıkışmışlığım arasında yüzümü güldüren ve beni tekrar çalışmak için motive eden biricik yeğenim Ahmed Musab'ın adını da burada geçirmesem olmaz. Eniştem ve kardeşim de dahil olmak üzere bana bu güzel duyguları yaşatan canım aileme sevgilerimle...

Üniversite yol arkadaşlarım ve en değerli meslektaşlarım Elif Verde Tokaç ve Güzide Betül Öztürk'e çokça teşekkürler... Her zaman bir telefon kadar uzağımda olmaları, beni yapabileceklerime dair yüreklendirmeleri, bana inançları sadece tez yazarken değil hayatımın her anında çok değerli.

Çalışmamın görünmeyen kahramanı, beni araştırma katılımcılarımla bir araya getiren Cemalettin Abi'ye, süreç boyunca ihtiyaç duyup görüşünü almak için yazdığım uzman hocalarıma da minnettarım.

Sadece bir araştırma konusu olmakla kalmayıp, söyledikleri benim için hayat dersi niteliğinde olan katılımcılarım... Her söylediklerinden sonra dönüp kendime baktığım görüşmeleri, girdiğim evleri, dinlediğim kadınları, gördüğüm çocukları hayatım boyunca unutamayacağım. Vakit ayırdıkları, çalışmama anlam kattıkları, zorlanmalarına rağmen ellerinden geldiğince kendilerini açtıkları, içtenlikleri için canı gönülden teşekkür ediyorum. Dayanıklılığınıza hayran kalmamak elde değil...

Ve son teşekkürüm kendime. Ayağıma takılan tüm taşlara, yolda çıkan fırtınalara, denizin tüm kuvvetli dalgalarına rağmen, başardım!

Ebrar ÜSTÜN GÜMÜŞSOY

Yeryüzünde kendine yer bulamayanlara

Zulme uğrayanlara

Yerinden edilmişlere

Yerinden edilmeye fırsat bile tanınmayanlara

İthafen...

İçindekiler

Kabul ve Onay.....	ii
Öz.....	iii
Abstract.....	iv
Teşekkür.....	iv
Tablolar Dizini.....	ix
Simgeler ve Kısaltmalar Dizini.....	x
Bölüm 1	1
Giriş.....	1
Problem Durumu	1
Araştırmanın Amacı ve Önemi	7
Araştırma Problemi	12
Sayıtlar	13
Sınırlılıklar	13
Tanımlar	14
Bölüm 2 Araştırmanın Kuramsal Temeli ve İlgili Araştırmalar.....	15
Göç	15
Tek Ebeveynli Aile.....	22
Psikolojik Dayanıklılık.....	29
İlgili Araştırmalar	43
Bölüm 3 Yöntem.....	49
Araştırmanın Türü	49
Araştırmanın Çalışma Grubu.....	50
Veri Toplama Süreci.....	54
Veri Toplama Araçları	56
Verilerin Analizi	59
Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenirliği.....	60

Araştırmada Alınan Etik Önlemler	64
Araştırmacının Rolü	66
Bölüm 4 Bulgular, Yorumlar ve Tartışma	69
Araştırmanın Bulguları	69
Araştırma Bulgularının Tartışılması	92
Bölüm 5 Sonuç ve Öneriler.....	113
Öneriler	117
Kaynaklar	121
EK-A: Kişisel Bilgi Formu.....	157
EK-B: Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu.....	160
EK-C: Görüşme Protokolü	162
EK-Ç: Eğitim Bilimleri Enstitüsü Araştırma Etik Kurulu Onay Bildirimi	165
EK-D: Etik Beyanı.....	166
EK-E: Yüksek Lisans Tez Çalışması Orijinallik Raporu	167
EK-F: Thesis/Dissertation Originality Report	168
EK-G: Yayımlama ve Fikrî Mülkiyet Hakları Beyanı.....	169

Tablolar Dizini

Tablo 1 <i>Katılımcılara Ait Bazı Demografik Bilgiler</i>	52
Tablo 2 <i>Katılımcılara Ait Diğer Bilgiler</i>	53
Tablo 3 <i>Tematik Analiz Sonucu Elde Edilen Tema-Alt Temalar</i>	69

Simgeler ve Kısaltmalar Dizini

AFAD: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı

Eurostat: Avrupa İstatistik Ofisi

FIDH: Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu

MAZLUMDER: İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Derneği

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

PIKTES: Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi

TDK: Türk Dil Kurumu

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

UNCHR: Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği

UNICEF: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu

Bölüm 1

Giriş

Bu bölümde araştırmanın problem durumu ifade edilmiş, araştırmanın amacı ve önemi açıklanmıştır. Sonrasında araştırma problemi, alt problemler, sayıtlılar, sınırlılıklar ve araştırmada yer alan anahtar sözcüklerin tanımlarına yer verilmiştir.

Problem Durumu

Göç olgusu, insanlık tarihinde her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Kültürel, siyasal, sosyal, ekonomik olmak üzere pek çok farklı sebebi olabilen göç olgusu bir yer değiştirme hareketi olup kişinin bulunduğu yerden başka bir yere yerleşmesini ifade etmektedir (Koçak ve Terzi, 2012). Göçün gerçekleşme gerekçesi ne olursa olsun içerisinde mevcut durumdan daha iyi bir duruma transfer olunacağı beklentisini barındırmaktadır (Karakaya, 2020). Toplumun sosyal, siyasal, psikolojik ve kültürel özellikleriyle etkileşim halinde olan ve sonucunda yadsınamayacak değişimler meydana getiren göç, sosyal bilimlerin farklı pek çok çalışma alanına girmektedir. Dolayısıyla psikolog, sosyolog, antropolog, ekonomist gibi farklı yelpazede araştırmalar yapan bilim insanları göç ile ilgilenmektedir (Şentürk, 2019). Göç ile yer değiştirenlerin sayısı; dünyada yaşanan savaşlar, iç karışıklıklar, çatışmalar, terör ve şiddet vakaları gibi birçok sebeple günden güne artmaktadır (Sarıpınar, 2019). Göçler grup şeklinde ve bireysel olarak ya da kitlesel olarak gerçekleşebilir. Kitlesel göçlerin sebepleri büyük oranda savaşlardır. Zorunlu göç kavramı, bu savaşların uzun sürmesi ile ortaya çıkmıştır. Kitlesel göçler iki koşulu sağladığında zorunlu göç kavramından bahsedilebilir. Bunlardan biri, tehlikeyle karşı karşıya olan nüfusun, ülkenin toplam nüfusunun yüzde birinden fazla olmasıdır. Diğeri ise olumsuz hayat şartları sonucu en az 100.000 bireyin bulunduğu yeri bırakarak başka bir yere gitmesidir (Dinçer vd., 2013; Tunç, 2015). Suriye göçü bu şartları sağlamaktadır.

Literatürde göçmenliğe dair yapılan farklı tanımlamalar bulunmaktadır. Dİbet (2008) göçmenliğin tanımını *“kültürel dönüşüm süreci olarak kişinin mensubu olduğu topluluğunun normlarının, değerlerinin ve kimliklerinin silindiği, ev sahibi toplumun benzer modellerini kendine uyarlayamadığı ve yeni toplumda kabul görmediğini fark ederek giymek zorunda olduğu ateşten bir gömlek (s. 314)”* olarak yapmıştır. İlgili literatüre bakıldığında göçmen kavramının kişinin daha çok ekonomik sebeplerden ötürü, gönüllü bir şekilde ve yerleşmek istediği ülkeye gerekli belgeler ve izin ile girip yerleşen kimseler için kullanıldığı görülmektedir (Olçay, 2012). Mülteci kavramı ise kendi ülkesinde tehlike altında olduğunu düşünerek yer değiştirme eyleminde bulunan kimseler için, bir statü olarak kullanılmaktadır ve mülteci olarak adlandırılan kişiler resmi olarak koruma altındadırlar. Sığınmacı olarak adlandırılan kişiler de ülkelerinde tehlike altında olduklarını kanıtlamışlardır. Sığınmacı ve mülteci kavramlarını birbirinden ayıran nokta ise sığınmacıların henüz diplomatik açıdan korunma altına alınmamış olması dolayısıyla resmi olarak mültecilik statüsüne henüz ulaşamamış olmalarıdır (Usanmaz ve Güven, 2013; Öztürk vd., 2019). Yasal mevzuatta, 1951 Cenevre Sözleşmesi mülteciliğin statü olarak tanınmasına yönelik koşulları belirlemiştir. Bunun yanı sıra statüyü sona erdirecek şartlar da aynı sözleşme ile belirlenmiştir. Bu şartlar, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile de koruma altına alınmıştır. Sona erdirecek şartlar yalnızca mülteci statüsü için geçerli olmayıp şartlı mülteciler ve ikincil koruma statüleri için de geçerlidir (Öztürk, 2016). Şartlı mülteci ise; *“Avrupa dışında meydana gelen olaylar nedeniyle, mülteci tanımındaki şartlara haiz olduğunu iddia ederek, üçüncü ülkelere iltica etmek üzere Türkiye’den uluslararası koruma talebinde bulunan kişidir”* (Göç İdaresi Başkanlığı, 2023). Bu çalışmada ülkelerindeki tehlikeden dolayı Türkiye’ye göç eden kişilerle çalışılması amaçlanmış, araştırma katılımcılarının seçiminde mülteci, sığınmacı, şartlı mülteci olması gibi bir ayırım gözetilmemiştir.

Gerçekleşen göçün sebebi fark etmeksizin, kadınlar ve çocuklar süreçten çok fazla etkilenerek riskli grubu oluşturmaktadır (Arabacı vd., 2016). Toplumlarda genel bir kanı

olarak göçün erkekler bağlamında ele alınması yıllar boyunca devam etmiştir fakat son yarım yüzyılda kadın göçlerinin de arttığı gözlenmiştir (Kara ve Nazik, 2018). Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Raporu'na (2009) göre erkeklerin göç etme sebepleri arasında daha çok yeni bir iş, görev yerinde değişme, eğitim yer alırken kadınların savaş, istismar, çalışma ve ailevi nedenlerle göç ettiği görülmektedir. Türkiye, dünyada en fazla mülteci barındırmasının yanı sıra en fazla çocuk göçmene sahip ülkedir. Türkiye'de geçici koruma altında bulunan 3 milyon 535 bin Suriyelinin %71,90'ının kadın ve çocuklardan oluştuğu bilinmektedir (Mülteciler Derneği, 2023). Kadın Merkezi Vakfı'nın (2017) verilerine göre sığınmacı kadınların %85'inin evli, bu evliliklerin %6'sının ise tek eşi olmadığı ortaya konmuştur.

Türkiye tarihinde Cumhuriyetin ilan edilmesinden bu yana pek çok göç hareketinden bahsedilmektedir. Öncelikle Türk-Yunan mübadelesinden (1922-1938) bahsedilmektedir. Bir diğer önemli göç hareketi üç dalga halinde Balkanlardan gerçekleşen göç hareketidir. Bulgaristan'dan da 1989 yılında bir göç hareketi gerçekleşmiştir. Bunlara ek olarak İran Devrimi (1979), Irak-Halepçe Katliamı (1988), Irak- Körfez Savaşı (1991), Srebrenitsa Katliamı (1995), Kosova olayları (1999), Afganistan'ın işgali (1982) ve ABD-İrak Savaşı (2003) da Türkiye'ye doğru yapılan göç hareketlerine sebep olmuştur. Arap Baharı'nın başlatmış olduğu Suriye'deki iç karışıklık sebebiyle Türkiye'ye gerçekleşen göç hareketleri ise 2011 yılından bu güne kadar devam etmektedir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2015).

İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Müdürlüğü'nün 22.12.2022 tarihli göç istatistikleri incelendiğinde, 2012 yılında 14.237 olan Suriyeli sayısı, Aralık 2022 itibari ile 3.543.837'dir. 2011'de Suriyelilerin gelmeye başladığı dönemde Türkiye'de koruma altındaki yabancı sayısı 58.000 iken, 2014 sayımlarıyla bu miktar milyonları geçmiş ve Türkiye dünya genelinde en çok mülteciye ev sahipliği yapan ülke konumuna gelmiştir (UNCHR, 2022). Sonuçlar, İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı'nın güncel verileriyle (2023) benzerlik göstermektedir. Geçici koruma altındaki kişiler ve sığınmacılar arasında en büyük grubu 3 milyon 522 bin kişi ile Suriyeli göçmenler oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye, coğrafi konumu itibariyle Avrupa'ya geçiş güzergâhında olduğu için hedef, transit ve kaynak

ülke olma potansiyeline sahiptir (Göç İdaresi Başkanlığı, 2017). Dini ve ideolojik nedenlerin de göçmenlerin Türkiye'yi tercih etme sebebi olabileceği düşünülmektedir. Türkiye, Osmanlı döneminden itibaren göç hareketi ile her zaman karşı karşıya gelmiştir. Fakat Suriye göçü, tarihte Türkiye'nin gördüğü daha büyük örneği olmayan kitlesel bir göçtür. 2011 yılı Mart ayından itibaren Suriye'nin maruz kaldığı savaş, toplumsal, ekonomik, sosyal birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Türkiye bu süreçte "açık kapı politikası" izlemiştir. Bu da Türkiye'ye gelen Suriyelilerin başlarda kamplara yerleştirilirken sonraları hemen hemen tüm illere yayılması ile sonuçlanmıştır (Karakaya, 2020).

Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği (UNCHR) 2015 yılında Konya, Gaziantep, İstanbul, Van, Kayseri, Şanlıurfa, Erzurum ve Hatay olmak üzere sekiz ilde mülteci ve sığınmacılarla görüşmeler yapmıştır. Görüşmelere göre kadınların kültürel bağlamda ayrımcılığa maruz kalıp iş hayatından uzak tutulma riskine sahip olmalarının yanı sıra iş hayatına girdiklerinde ise ciddi sağlık riskleri olan ağır işlerde çalıştırıldığı, işverenler tarafından "savunmasız" olarak algılandıkları, bu nedenle daha fazla sömürü ve tacize açık oldukları belirtilmiştir. Çocuklu bekar kadınlar ise tek başlarına fazla sorumluluğa sahip olmalarından ötürü iş hayatına girmekte daha fazla zorluk yaşamaktadırlar. Aynı raporun çocuklar ile ilgili ulaştığı sonuçlara bakıldığında çocukların ailenin geçimini sağlamak zorunda bırakılması, psikolojik durumları ve savaş travmasının etkisi, dil probleminin olması, zorbalık ve ayrımcılığa maruz kalmaları, eksikliklerini telafi edebilmek için herhangi bir ek ders uygulamasının olmaması eğitim hayatlarını sekteye uğrattığı görülmektedir. Erkek çocuklara daha çok maddi sebeplerden dolayı okuma imkanı verilmeyorken kız çocukların okumasının önüne kültürel etmenler, erken evlilik, aile içi düzeni kurma, ev işlerini üstlenme görevleri geçmektedir (UNCHR, 2015).

Aile sisteminin bir parçası olan çocuklar için de göç süreci pek çok farklı sebeple zorlu olabilmektedir. Bu süreçten etkilenen durumların başında çocukların eğitimi gelmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) verilerine göre Türkiye'de geçici koruma altında eğitim çağında olan 1.124.353 (5-17yaş) çocuğun 730.806'sı okullarda kayıtlı durumdadır

(MEB, 2022). Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) (2018), çocukların eğitim hayatına girememelerine sebep olarak; ulaşım imkanlarının kısıtlılığını, güvenliğe dair duyulan kaygıları, çocuk işçiliğini, çocuk evliliklerini, okula kayıt esnasında tamamlanamayan belgeleri göstermiştir. Söz konusu çocukların psikolojik ve sosyal gelişimlerinin takip edilerek travmatik yaşantılarının tedavi edilmesi ve çocukların daha kolay adapte olmalarının sağlanması oldukça önemlidir. Göç ettikleri ülkede eğitime dahil edilmeyen çocukların eğitim gören çocuklara kıyasla istismara maruz kalma, suç işleme riskleri artmaktadır. Yine bu çocukların davranış problemleri olduğu, düşük benlik saygısına sahip oldukları ve öz düzenleme becerilerinin düşük olduğunu söylemek mümkündür (Hodes, 2000). Türkiye’de Suriyeli ve İhtiyaç Sahibi Türk Çocuklara Yönelik Erken Çocukluk Eğitimi Projesi, Sosyal Uyum ve Yaşam Eğitimi Programı, okullara nakit desteği, Suriyeli Eğitim Destek Personeli Programı olmak üzere eğitim alanında çeşitli projeler yürütülmektedir (MEB, 2022). Aynı zamanda Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi (PIKTES), Milli Eğitim Bakanlığı tarafından koruma altındaki çocukları eğitim sistemine dahil etmek amacıyla oluşturulmuştur (PIKTES, 2023).

Göç olgusu, göç etme kararının verilmesiyle beraber bireylerin iç dünyası üzerinde büyük etkisi olan bir gerçektir. Göç öncesi, göç sonrası ve göç sırası olmak üzere üç aşamada da ortaya çıkacak birçok, kültürel, psikolojik ve sosyal süreç göçmenin kişilik özelliklerinden etkilenmektedir (Acartürk, 2016). Göçmenlerin çoğunluğu, travmatik olaylar ve kayıplar gibi göç öncesi ve sırası, gittikleri yerde karşılaşılan güçlükler gibi göç sonrası çoklu travmalarla karşı karşıya gelmekte ve ruh sağlıkları olumsuz etkilenmektedir (Demirbaş ve Bekaroğlu, 2013). Göç sonrası yaşanabilecek psikolojik problemler ilk olarak Johannus Operius tarafından ele alınmıştır (akt. Acartürk, 2016). Göç ile beraber ruh sağlığı ise ağırlıklı olarak son 30 yıldır çalışmalara konu olmaktadır. Göç sonrası yaşanan problemler değerlendirildiğinde göçün başlı başına travmatik bir olgu olduğuna işaret etmektedir (Acartürk, 2016). Dolayısıyla göç öncesi, sırası ve sonrasında çoklu stres

faktörlerine maruz kaldıkları için özellikle ruh sağlığı bakımından hassas bir grubu oluşturmaktadırlar (Schilz vd., 2023). Yakın zamanda yapılan bir meta-analiz çalışmasının bulguları, dünya çapında yüksek gelirli ülkelere yerleşen mültecilerde depresyon, anksiyete ve travma sonrası stres bozukluğu yaygınlık oranlarının mülteci olmayan popülasyonlara göre önemli ölçüde daha yüksek olduğunu göstermektedir (Henkelmann, 2020).

İstismar, savaş, işkence, terör eylemleri gibi insan eliyle bilinçli olarak meydana gelen travmalar bireyleri doğa kaynaklı afet gibi doğal yollarla meydana gelen travmalardan çok daha fazla etkilemektedir. Bunun bir sebebi kişinin yaşadığı travmanın kendisi gibi başka bir insan tarafından yaşatılıyor olması ve bu durumun dünyanın güvenilir, insanların adil, yardımsever ve iyi olduğu algısını yıkmasıdır. Kişi bugüne kadar başkalarından ve dış dünyadan zarar görmeyeceğine inanmıştır (Bayram vd., 2018). Bir başka sebep ise insan eliyle gerçekleştirilen travmaların, diğerlerinin aksine daha uzun sürebilmesi ve tekrar edebilmesidir. Mesela, savaş tek bir olay gibi görünse de, aslında yıllar boyunca süren ve tekrarlanan travmatik unsurlar içeren bir süreçtir. Bu özellik, savaşın sadece bir kez yaşanmadığını, aksine uzun bir zaman dilimini kapsadığını ve tekrarlanan acıları içerdiğini gösterir (Karaca, 2019). Suriye’de meydana gelen savaş da insan eliyle gerçekleşen travmalardan olduğundan, insanları oldukça etkilemiştir. Türkiye’de yaşayan Suriyeli göçmenlerin; yüksek barınma maliyetleri, düşük ücretler, işgücü piyasasında sömürü, ayrımcılık ve geleceklerine ilişkin belirsizlik gibi sayıları oldukça fazla stres faktörüyle baş etmesi, savaşın ve zorunlu göçün uzun süreli travmatik etkilerini göstermektedir (Kaya ve Kıraç, 2016). Birleşik Krallıkta ve Avrupa genelinde göç eden bireylerde görülen yüksek düzeyde ruh sağlığı zorluklarına ilişkin raporlara rağmen, ruh sağlığı hizmetlerine erişimin düşük olduğu görülmektedir. Bu durum dilsel engellere, ruh sağlığına yönelik damgalamaya ve yardım arama davranışlarındaki farklılıklara bağlanmaktadır (Satinsky vd., 2019). Türkiye’de de bu durum aynı şekilde gözlenmekte ve geçici koruma altındaki Suriyelilerin psikolojik destek almalarını engelleyen faktörler arasında bilgi seviyeleri, baş etme biçimleri,

sosyal ağ yapıları, dil bariyerleri, kültürel etkiler ve kendini ifade etme beklentileri ele alınmıştır. (Altınıışık vd., 2022).

Göçün her zaman olumsuz koşullarla sonuçlandığını söylemek doğru olmaz. Zaman zaman beklenenden kötü şartlarla karşılaşabildiği gibi zaman zaman da yeni isteklerin gerçekleşebileceği yeni bir hayat ile sonuçlanabilmektedir. Bunun yanı sıra göçün kişiye travmadan sıyrılıp bir bakıma psikolojik dayanıklılık oluşturabilme ve tüm bunların ışığında yeni bir kimlik oluşturabilme imkânı verdiği göz ardı edilmemelidir (Giddens ve Sutton, 2016). Savaşın ve göç etmenin etkisiyle birçok olumsuz şartlara maruz kalan insanların, bunlara rağmen göç ettikleri yerlere bir şekilde adapte olabildiklerini söylemek mümkündür (Öztürk, 2017). Dayanıklılık söz konusu olduğunda insanların krizlere ve değişimlere verdikleri tepkiler, bunlar karşısında kullandıkları başa çıkma mekanizmaları, halihazırdaki kaynaklarını ele alış biçimleri değerlendirilir (Dubus, 2022).

Tüm bu süreç değerlendirildiğinde Suriye'deki iç savaşın, milyonlarca insanın hayatını derinden etkileyen ve büyük miktarda göç dalgalarına sebep olan bir olgu olduğu söylenebilir. İnsanların dayanıklılıklarını sınanan zorlu bir deneyim olarak da değerlendirilebilir. Suriye'den kaçan insanlar, 2011 yılından bu yana, komşu ülkelerdeki kamplara sığınarak veya daha uzak bölgelere göç ederek hayatta kalmaya çalışmaktadır. Bu zorlu süreçte, göç edenlerin dayanıklılıkları, göç öncesi göç sırası ve göç sonrası yaşadıklarıyla sarsılmaktadır. Fakat, karşılaştıkları zorluklara rağmen, birçok kişi, yeni yaşam koşullarına uyum sağlamak ve umutlarını korumak için bir dayanıklılık da sergilemektedir. Bu araştırmada kişilerin dayanıklılığına etki eden faktörler incelenecektir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Savaş nedeniyle Türkiye'ye göç eden kişilerin durumları belirsiz ve karmaşık bir durumdur. Türkiye'de bulunan sığınmacıların ülkelerine dönebileceklerine dair tahmin edilen bir tarih yoktur. Ayrıca sığınmacıların bir kısmı vatanlarındaki iç savaş ve çatışma hali sona erse de geri dönmeyi düşünmediklerini ifade etmektedir (Gülersez, 2019). Mevcut

oranlara göre 2022 senesinin sonunda dünyada 108,4 milyon kişi; zulüm, şiddet, insan hakları ihlalleri gibi farklı sebeplerle yerinden edilmiştir. Bu sayının 62,5 milyonunu ülke içinde yerinden edilmiş kişiler, 35,3 milyonunu mülteciler, 5,4 milyonunu sığınmacılar ve 5,2 milyonunu uluslararası korunmaya ihtiyaç duyan diğer kişiler oluşturmaktadır. Tahmini 43,3 milyonu da 18 yaşın altındaki çocuklardır (UNHRC, 2023). Mülteciler Derneği'nin verilerine göre 13 Temmuz 2023 tarihi itibarıyla Türkiye'de kayıtlara geçen geçici koruma statüsündeki Suriyeli miktarı düşüş göstererek 3 milyon 329 bin 516 kişi olmuştur. Ülkedeki mülteci artışının ne kadar süre ve ne kadar büyüklükte devam edeceği öngörülememektedir. İçinde bulunulan bu durum göç sürecinin ve zorunlu göç eden bireylerin sağlıklı bir şekilde uyum sağlayabilmeleri için çalışmalar yapılmasını gerektirmektedir. Risk faktörlerinin etkisini azaltmaya yarayacak çalışmalar, Suriyeli göçmenlerin toplumsal dinamikler ve işleyişteki rolünü analiz etme ihtiyacı doğurmaktadır (Gülersez, 2019). Türkiye'de bulunan sığınmacıların istatistiklerinde erkekler, kadınlar, çocuklar, gençler, eğitim görme oranı bulunurken tek ebeveynli Suriyeli ailelerin istatistiklerine rastlanmamaktadır. Fakat bu sayının da, savaş ve göç süreci göz önüne alındığında az olmadığı düşünülmektedir. Türkiye'ye göç eden tek ebeveynli ailelerin var olan durumunu ortaya koymanın alan yazına katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Güneş Aslan ve Güngör (2019), Suriyeli göçmenlerin belirttiği çeşitli sorunları değerlendirdiği çalışmalarında olaylara ve durumlara çok yönlü bakabilmeyi önemsemişlerdir. Çalışma ışığında; öncelikle belirtilmelidir ki problemlerin çoğunu dil sorunu beslemektedir. Dil sorununun çıktıklarından biri göçmenlerin günlük sosyal hayattan izole olmalarıdır. Göçmenlerin dile getirdiği sorunlardan bir diğeri ekonomi alanındadır ve ekonomik problemler barınma problemlerini de beraberinde getirmektedir. Göçmenlerin yaşamış olduğu kayıp ve travmalar, zorlu yaşam koşulları ve sosyal izolasyon bireylerde tükenmişlik duygusu meydana getirmektedir. Suriyeliler, kültürel olarak akrabalık ilişkilerine büyük önem verirler, aile üyelerinden ve yakın akrabalarından uzaklaşmayı büyük bir problem olarak görürler. Dolayısıyla bu durum, göçmenlerin sosyal destek sistemlerini olumsuz

etkilemektedir. Göç süreciyle ilgili oluşan belirsizlik, yaşam koşulları, kültürel faktörlerin değişimi, vatan özlemi ulaştıkları yerdeki topluma adapte olma süreçlerini etkilemektedir. Bunların yanı sıra içinde buldukları toplumun önyargılarına maruz kalmak da göçmenleri çekimser kılmakta, bu durum stres faktörlerini beslemektedir (Güneş Aslan ve Güngör, 2019). Yapılan bir çalışma yerel halkın mülteci nüfusunun yoğunluğundan rahatsız olduklarını ve onlara yönelik algılarının gittikçe olumsuzlaştığını göstermektedir. Dolayısıyla toplumda meydana gelen çeşitli problemlerden mülteciler sorumlu tutulmaktadır (Çetin, 2017). Şimdi (2021), yapmış olduğu çalışmada Suriye iç savaşıyla göç etmiş olan Suriyeli mültecilere ilişkin bakış açılarını incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma sonucunda Suriyelilerle ilgili; gürültülü bir kiracı, tembel bir çalışan, pazardan daha çok alışveriş yapan, gece yarısına kadar gürültülü eğlenen gibi farklı imgeler ortaya çıkmış ve bu durum yerli halkın algısındaki misafir ve mağdurluk durumunu yok ederek olumsuz düşünceleri meydana getirmiştir. Bu olumsuz düşünceler sonucunda yerel halktan bazı bireylerin, buldukları yerden taşınma kararı aldıkları da belirtilmiştir. Bireylerin ve ailelerin zorunlu olarak göç ettikleri yerde yaşadıkları zorlukların yanında tek ebeveynli olma durumu da yaşanan sorunlara yenilerini eklemektedir. Dolayısıyla tüm problemlere insan yaşantısını tüm gerçekliğiyle, yaşandığı şekliyle ele alan bir bakış açısıyla yaklaşmak önem arz etmektedir.

Birey ve ailelerin işlevselliği yaşanan problemler ve güçlüklerden etkilenmektedir. Bu süreç bir yandan aile ve ailenin ilişki süreçlerini negatif yönde etkileyebilirken diğer yandan aile üyelerinin ve bir bütün olarak ailenin süreçten daha güçlü çıkmasıyla da neticelenebilmektedir (Lobo ve Black, 2008). Dayanıklılık, "dinamik bir sistemin işlevini, hayatta kalmasını ve gelişimini tehdit eden her türlü karışıklığa başarılı bir şekilde uyum sağlama potansiyelidir". Dayanıklılığa dair yapılan bu tanım, hem birey hem aile hem de toplumların dayanıklılığı olmak üzere tüm sistemlere aktarılabilmektedir (Masten ve Cicchetti, 2016). Walsh'a (2016) göre, aile dayanıklılığı, stres durumlarına ve kriz anlarına veya uzun süre boyunca var olan güçlüklerle karşı gösterilen tepkileri kapsamına almaktadır.

Süreç içerisinde tek ebeveynlilik de risk faktörü olarak kendini göstermektedir. Tek ebeveynli aileler, baba veya anneden birinin yalnız başına çocuklarının bakımını üstlendiği ailelerdir (Gladding, 2015). Türkiye İstatistik Kurumu (2021) verileri incelendiğinde; Türkiye’de 2014 yılında % 7,6 olan tek ebeveynli ailelerin oranı her sene yükselerek 2020 yılında toplumun % 9,7’ sini kapsamıştır. Bu ailelerin %2,2’ si babanın tek ebeveyn olduğu ailelerken, %7,5’i annenin tek ebeveyn olduğu ailelerdir. Fakat bu ailelerin ne kadarının zorunlu göç eden aileleri kapsadığı ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Her yıl 21 Mart’ın Ulusal Tek Ebeveyn Günü olarak anılması da tek ebeveynli ailelerin ne kadar yaygın olduğuna işaret etmektedir (Ülken ve Odacı, 2024). Tek ebeveynlik genellikle sorunlu bir durum olarak ele alınır. İnsanlar boşanma, ayrılık veya ölüm yoluyla tek ebeveyn olurlar ve bu durumla başa çıkmak zorunda kalırlar. Tek ebeveynliğe bu geçişler, hane düzenine ilişkin öngörülemeyen sorunlara yol açmaktadır. Bununla birlikte, tek ebeveynliğin olumlu bir hikâye olduğu tek ebeveynler de vardır. Bu kişiler kendi tercihleriyle tek ebeveyn olmuşlardır (Gasse ve Mortelmans, 2020). Türkiye’de yapılmış araştırmalarda, zorunlu göç eden ailelerin dayanıklılıklarını inceleyen çalışmaya rastlanmamıştır. Çoğunlukla stres faktörleri, zorlukları, travmaları ele alınıp ülkedeki varlıkları tartışılırken güçlü yanları gözden kaçmaktadır. Bunun yanı sıra zorunlu göç eden tek ebeveynli ailelerle ilgili de literatürde eksiklik saptanmıştır. Fakat aynı ülkeyi paylaştığımız süreç içerisinde dayanıklı ailelerin varlığı hem onlar hem de toplum için fayda sağlayacaktır.

Toplumun değişmesinin aile üzerindeki çıktılarından biri de tek ebeveynli aile sayılarının yükselmesi şeklinde gözlemlenmektedir. Tek ebeveynli aileler ile iki ebeveynin beraber olduğu aileler karşılaştırıldığında ihtiyaçların, aile içi iletişimin ve işlevselliğin farklılık gösterdiği görülmektedir. Ailenin ihtiyaçlarını tek başına karşılamaya çalışan ebeveyn, farklı durumlarda çeşitli zorluklar hissetmektedir. En temel sorunlar, başta ekonomik olmak üzere; psikolojik, sosyal ve çocuklarla ilgili sorunlar olmak üzere sıralanabilir (Demir ve Çelebi, 2017). Sosyal desteğin sınırlanması, çocuğun bakımıyla yalnız ilgilenmek gibi problemler de tek ebeveynli aileler için stres faktörüdür (Dor, 2021).

Zorunlu göç eden tek ebeveynli aileleri inceleyerek, bu ailelerin psikolojik durumlarını ele almak bu çalışmanın bir diğer önemidir. Tek ebeveynli olan ve olmayan aileler karşılaştırıldığında tek ebeveyn olan bireylerin maddi manevi yükümlülüklerinin iki katına çıkmasıyla beraber strese ve depresyona daha yatkın oldukları, yalnızlık ve çaresizlik duygularını daha yoğun hissettikleri gözlenmiştir (Chanda ve Pujar, 2018; Karaca-Aydın, 2019). Canatan ve arkadaşları (2019), tek ebeveynli ailelerdeki annelerin ruhsal sorunlarını inceledikleri araştırmalarında fobik anksiyete, depresyon, obsesif kompulsif semptomlar ve somatizasyonun önemli düzeyde yaygın olduğunu belirtmişlerdir. Tek ebeveynli ailelerde yetişen çocuklar da iki ebeveyniyle birlikte büyüyen çocuklara kıyasla daha fazla risk faktörüne sahiptir. Bu risk faktörleri bağımlılık, intihar, yaralanma, psikiyatrik rahatsızlıklar gibi olgulara eğilimin artması olarak kendini göstermektedir (Demirel ve Buz, 2021). Aynı zamanda iki ebeveynlikten tek ebeveynliğe geçiş sürecinde çocukların stres seviyelerinin büyük oranda arttığı ve toplumsal problemlere karşı daha açık hale geldikleri bulunmuştur (Kleinschlömer vd., 2024; Weinraub ve Kaufman, 2019). Bunlara ek olarak erken çocukluk ve ergenlik döneminde, tek ebeveyn anne ile yaşayan çocuklarda depresyon, alkol alımı ve uyum sorunları görülme olasılığı yüksektir (Stritzel ve Crosnoe, 2023). Tek ebeveynlik, çocuğun ruh sağlığının yanı sıra bedensel sağlığını, gelişimini ve diğerleriyle ilişkilerini de etkilemektedir. Tek ebeveynliğin bir çıktısı olarak artan yükler sonucunda çocuklarla geçirilen zamanın azalması, çocuklarda akademik performansın düşmesine, sosyal, duygusal ve davranışsal problemler yaşanmasına sebep olmaktadır (Chavda ve Nisarga, 2023). Psikolojik Danışma ve Rehberlik hizmetlerinin önemli işlevlerinden biri önleyiciliktir. Dolayısıyla göç etmek zorunda kalmış çocukların ve ailelerinin ruh sağlığına yönelik risklerin önlenmesi ya da var olan sıkıntıların artmaması için bu kitle ile yapılacak betimleyici ve tanımlayıcı çalışmalara ihtiyaç vardır.

Ulusal alan yazın incelendiğinde göç ve dayanıklılık kavramının birlikte irdelendiği sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Bunun yanı sıra göç eden ailelerde tek ebeveynlik kavramına da ulaşılan çalışmalarda denk gelinmemiştir. Tek başına risk faktörü olabilecek

zorunlu göç olgusu, tek ebeveynlik ile bir araya geldiğinde daha çok risk taşıması olasıdır. Bu çalışma alan yazındaki savaş nedeniyle göç eden kişilerin dayanıklılığı ile ilgili boşluğu doldurmak için bir adım niteliğindedir. Araştırmanın çalışma grubu dünya genelinde yaşanan, Türkiye için de oldukça önemli olan bir problemi ele aldığından son derece önem arz etmektedir. Savaş nedeniyle göç eden kişilerin nasıl bir arada ve ayakta durabildiğinin, onlara nelerin iyi geldiğinin öğrenilmesinin ruh sağlığı açısından iyileştirici olmakla beraber bu alanda çalışanlara yol gösterici nitelikte olacağı düşünülmektedir. Ruh sağlığı çalışanlarının yanı sıra politika yapıcıların da fikir sahibi olacağı ve faydalanabileceği görüşlerin ortaya çıkması beklenmektedir. Araştırma sonunda söz konusu kişilerin problemlerinin nasıl çözülebileceğine dair fikir sahibi olunması planlanmaktadır. Dayanıklılığı güçlü olan kişilerin topluma ve sosyal hayata uyumlarının daha kolay olacağı öngörülmektedir.

Araştırma Problemi

Bu araştırmanın problem cümlesi “Savaş nedeniyle Suriye’den göç etmiş tek ebeveyn olan annelerin dayanıklılıklarına dair deneyimleri nelerdir?” şeklindedir. Temel problem daha ayrıntılı olarak aşağıdaki alt problemlerle ifade edilmiştir.

Alt Problemler

1. Savaş nedeniyle Suriye’den göç etmiş tek ebeveyn olan annelerin Suriye’deki yaşamlarına dair görüşleri nelerdir?
2. Savaş nedeniyle Suriye’den göç etmiş tek ebeveyn olan annelerin savaş ve göç sürecinde yaşadıkları deneyimler nelerdir?
3. Savaş nedeniyle Suriye’den göç etmiş tek ebeveyn olan annelerin Türkiye’deki yaşamlarına dair görüşleri nelerdir?
4. Savaş nedeniyle Suriye’den göç etmiş tek ebeveyn olan annelere göre aile dayanıklılıklarını destekleyen faktörler nelerdir?

5. Savaş nedeniyle Suriye'den göç etmiş tek ebeveyn olan annelere göre aile dayanıklılıkları için risk oluşturan faktörler nelerdir?
6. Savaş nedeniyle Suriye'den göç etmiş tek ebeveyn olan annelerin tek ebeveyn olmak ile ilgili deneyimleri nelerdir?

Sayıtlılar

Araştırmacının oluşturduğu görüşme formunun ölçülmek istenen özelliği doğru ve derinlemesine ölçebilecek nitelikte olduğu varsayılmıştır.

Katılımcıların, araştırmada kullanılan görüşme sorularına gerçek durumlarını yansıtacak şekilde, samimi ve objektif cevaplar verdikleri varsayılmıştır.

Sınırlılıklar

Bu araştırma, Ankara ilinde yaşayan ve araştırmaya katılan zorunlu göç eden annelerden elde edilen verilere dayanmaktadır. Araştırmada kendini anlatma türünde veri toplanmıştır; dolayısıyla elde edilen bilgiler kişisel bilgi formu, yarı yapılandırılmış görüşme formu ve katılımcıların öznel görüşleri ile sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla araştırmadan elde edilen sonuçların genellenebilirliği sınırlıdır. Yalnızca benzer nitelikteki gruplara genellenebilir.

Savaş nedeniyle göç eden kişilerin dayanıklılığını inceleyen araştırma, tek ebeveynli ailelerde yalnızca annelerle yapılan görüşmelerle sınırlıdır. Seçilen örnekleme yöntemiyle yalnızca tek ebeveyn olan annelere ulaşılmıştır. Tek ebeveyn olan babalara ulaşılamaması araştırmanın bir başka sınırlılığıdır.

Göç literatüründe mülteci, sığınmacı, geçici koruma altında olan, şartlı mülteci gibi kavramların yeterince birbirlerinden ayrılmadığı görülmüştür. Bu araştırmada katılımcılar statü gözetmeden seçilmiş ve zorunlu göç eden kavramı kullanılmıştır. Fakat literatürden elde edilen bilgilerde bu kavramlar çeşitlilik göstermektedir.

Tanımlar

Göç: Kişilerin, bir iş sahibi olmak veya yaşam şartlarını geliştirmek beklentisiyle, buldukları yerden ayrılıp bir başka yere giderek kalıcı veya geçici olarak yaptıkları yer değiştirme hareketidir (Aktel ve Kaygısız 2018). Bu çalışmada göç kavramı ile Suriye'den Türkiye'ye savaş nedeniyle göç etmiş kişiler kast edilmektedir. Göç eden kişilerin mülteci veya sığınmacı statüsünde olup olmadıkları ayrımı gözetilmemiştir. Dolayısıyla araştırma boyunca "savaş nedeniyle göç eden" kavramı kullanılmıştır.

Tek ebeveynlik: Tek ebeveynli aileler, anne ya da babanın yalnız başına çocuk bakımını üstlendiği ailelerdir (Gladding, 2015). Bu çalışmada tek ebeveynlik ile savaş nedeniyle Suriye'den Türkiye'ye göç eden ve tek ebeveyn olan anneler ve çocukları kastedilmektedir.

Psikolojik dayanıklılık: Kişinin hayatında negatif etki edecek yaşantılarla bireysel, ailesel ve sosyal olmak üzere çeşitli kaynakları sayesinde baş edebilme becerisi ve kapasitesidir (Arslan, 2015). Bu çalışmada psikolojik dayanıklılık, içine aile dayanıklılığını da alan şemsiye bir kavram olarak ele alınmıştır.

Bölüm 2

Araştırmanın Kuramsal Temeli ve İlgili Araştırmalar

Araştırmanın kuramsal temelini ve ilgili araştırmaların yer aldığı bu bölümde göç, tek ebeveynlik ve dayanıklılık kavramları çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Söz konusu kavramlarla ilgili literatür taraması yapıldıktan sonra ilgili araştırmalara yer verilmiştir.

Göç

Bireysel olarak veya topluluk halinde; siyasi, ekonomik, toplumsal olmak üzere çeşitli nedenlerle bir bölgeden başka bir bölgeye geçme sürecini anlatan olguya göç denir. En genel tanımıyla göç, coğrafi yer değiştirmedir (Türk Dil Kurumu).

Göç Terimleri Sözlüğü'nün (2009) göç tanımı ise, "uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmek. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir. Buna, mülteciler, yerinden edilmiş kişiler, yerinden çıkarılmış kişiler ve ekonomik göçmenler dâhildir" şeklindedir. Dİbet (2008), göçmenliği *"kültürel dönüşüm süreci olarak kişinin mensubu olduğu topluluğunun normlarının, değerlerinin ve kimliklerinin silindiği, ev sahibi toplumun benzer modellerini kendine uyarlayamadığı ve yeni toplumda kabul görmediğini fark ederek giymek zorunda olduğu ateşten bir gömlek (s. 314)"* olarak tanımlamıştır. Göç farklı boyutlarıyla ele alınan bir olgudur. Zorunlu ve gönüllü göç kişilerin göçe rızası olup olmadığına göre ele alınırken, düzenli ve düzensiz göç yasalara uygunluk bakımından ele alınmaktadır. Göç, süresi ile değerlendirilirken geçici ve sürekli olarak değerlendirilirken, göç yolu kapsamında değerlendirilirken iç ve dış göç olarak değerlendirilir. Bir başka boyutta göç kavramı kişisel ve kitlesel olmak üzere içine aldığı insan sayısına göre incelenmektedir (Karanfiloğlu, 2019). Bu araştırma kapsamında kişilerin kendi isteğiyle gerçekleşmeyen, savaşın sebep olduğu zorunlu göç kavramı ele alınacaktır. Zorunlu göç şiddet, ölüm, ekonomik kayıplar, güvenlik tehditleri gibi olgularla karşı karşıya gelebilir. Zorunlu göçün; göçe sahiplik eden ülkeler, göç

edenler ve onların ülkeleri olmak üzere çeşitli açılardan sonuçları değerlendirilebilir (Becker ve Ferrara, 2019).

Gönüllü göçte, kişinin çeşitli sebeplerle daha iyi imkanlara sahip olmak için kendi tercihiyle yer değiştirmesi söz konusuyken; zorunlu göç hem kişinin tercihine bağlı değildir hem de baskı, şiddet, tehdit kaynaklı olabilmektedir (İpekyüz, 2022; Reed, Fazel, vd., 2012). Ekici ve Tuncel (2015), göçün insan ile mekân arasındaki bağa zarar verdiğini söylemiştir. Bu bağ insanla ilgili olanı anlamlandırmak ve kıymetli kılmak açısından oldukça önemlidir. Dolayısıyla insan ve mekan arasındaki bağın zarar görmesi yalnızca coğrafi yer değişimini ifade etmez. Göç, insan yaşamında pek çok konuda değişim ve dönüşüme sebep olmaktadır. Bunların yanı sıra bir olgu olarak göç, toplumsal hayatta hâlihazırda var olan siyasi, sosyal ve ekonomik farklılıkları güçlendirmekte ve yaygın hale getirmektedir (Tuncel ve Ekici, 2019).

Göç ve Ruh Sağlığı

İster kitleler halinde ister bireysel olsun; ister gönüllü ister zorunlu olsun; ister sürekli ister geçici olsun, göçe iten sebep fark etmeksizin literatürde göç deneyimi ve ruhsal problemler arasında çoğunlukla anlamlı bir ilişki ortaya konmuştur (Acartürk, 2016). Johannus Operius, göç sonucu meydana gelen psikolojik sorunları ilk kez ifade etmiştir (akt. Acartürk, 2016). Her zaman kişinin hayatında büyük bir tehlike uyandırmasa da göçmenlerin yaşadığı psikolojik problemler ve sürdürdükleri yaşam göçün travmatik olduğuna işaret etmektedir (Acartürk, 2016).

Göçün ruh sağlığına etkisi alan yazında genellikle kişinin ruh sağlığını bozmasının yanı sıra kişinin göç etme sebeplerine, göçe yüklediği anlama, göç döneminde yaşadıklarına ve göçten sonra maruz kaldığı stres faktörlerine göre incelenmektedir (Polat, 2017). Bu konuda göç deneyiminin ruh sağlığı üzerindeki etkisi, sosyal izolasyon kuramı, kültürel şok kuramı ve kültürel değişim kuramı gibi kuramlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Göçü gerçekleştiren bireylerde kültür şoku, barınma amacıyla göç ettikleri yerde beklediklerinin tersi yönde, daha yabancı bir çevre ile karşı karşıya geldiklerinde

yaşanabilmektedir (Furnham, 2019). Kültür şoku, sosyal destek ve statü gibi kayıplar, özlem, yeni kültürü ve yeni ülkenin dilini bilmemekten kaynaklı engellenmişlik gibi faktörler göç eden kişide kaygıya neden olabilir. Travma sonrası stres bozukluğu her ne kadar mülteci ve sığınmacılar üzerinden ele alınsa da, göç etmek; göçmenleri davranışsal, duygusal, bilişsel olmak üzere farklı tecrübelerle karşılaşmasına neden olur (Acartürk, 2016).

Göçmenlerin, ülkelerinden ayrılıp göç etmeye koyulduklarında sağlık ile ilgili problemler yaşama riski vardır ve bu durum olumsuz tecrübelerle yol açabilmektedir. Göç sonrası, göç edilen yerde ilk karşılaşılacak ve olumsuz etkiye sebep olabilecek problemler arasında; dil ve getirdiği iletişim engelleri, yaşamak için güvenli bir yer bulma, bilinçsizlik, maddi imkanların kısıtlılığı, kültürel değişiklikler, eğitimsizlik, sağlık hizmetleriyle ilgili bilgisizlik, ayrımcılık, sosyal statü farkları yer alabilmektedir. Tüm bunlar stres faktörünü artırıp sağlık için riskler oluşturmaktadır. Göçmenlerin mental ve fiziksel sağlıklarını sekteye uğratabilmektedir (Beşer, 2012; Tuzcu, 2014). Bireyin cinsiyeti, yaşı, geçmişte sahip olduğu sağlık problemleri ve stres faktörlerine maruz kalma süresi yaşadığı sorunları artırabilmektedir. Kişi stresini farklı şekillerde yaşayabilmektedir ve kişinin stres faktörlerine nasıl cevap verdiği önem arz etmektedir. Stres faktörlerine uzun süre maruz kalmak madde/alkol/ilaç gibi bağımlılıklara sebep olabilmektedir. Göçmen ergenlerin bu durumdan etkilenme ve sağlıklarını tehlikeye atan davranışlar geliştirme olasılıkları çok daha yüksektir (Solgun ve Durat, 2017).

Göç eden bireylerin etmeyenlere göre daha fazla ruh sağlığı problemi yaşadığını iddia eden araştırmaların yanı sıra göç eden bireylerle etmeyen bireylerin ruh sağlığı problemi yaşamalarında böyle bir kıyaslamamanın olmadığını söyleyen araştırmalar da vardır (Glaesmer vd., 2009). Bireysel ve kültürel koruyucu ve risk faktörlerini bilmek, göç ve ruh sağlığı ilişkisini daha iyi kavramayı sağlar. Bunun sonucunda da daha sağlıklı uyum programları oluşturulabilir (Acartürk, 2016). Göçmenlerin göç ederken halihazırda var oldukları yerin şartlarından daha iyi şartlara ulaşma beklentileri zaman zaman olumsuz

sonuçlanabilir. Fakat bazen de bu süreç en uygun seviyede beklentilerin karşılanabileceği alternatif bir hayat ile sonuçlanabilir. Bunun yanı sıra göç kişilere, travmatik güncel olaylardan kurtulma ve bir miktar ruhsal yönden dayanıklı, bütünleşmiş bir kimliğe sahip olma olanağı vermektedir (Giddens ve Sutton, 2016). Aslında literatürde göçün ruh sağlığı üzerindeki etkilerini boylamsal olarak inceleyen çalışmalar yeterli görülmemektedir. Araştırmacılar göç öncesi, göç sırası ve göç sonrası süreci, bilhassa zorunlu göç eden kişiler için, boylamsal çalışmalarla incelemelidirler (Carroll vd., 2020).

Göç Süreci

Bhugra (2004), göçmenlik ve ruh sağlığını ele aldığı çalışmasında göçmenlik sürecini; göç öncesi, göç sırası ve göç sonrası olmak üzere kronolojik olarak üç dönem altında incelemiştir. Göç öncesi dönem; yaş, cinsiyet, psikolojik durum ve kişilik özellikleri gibi bireysel faktörlerden, göçün zorunlu olarak mı yoksa isteğe bağlı olarak mı gerçekleştiğini belirleyen göç motivasyonundan ve göçe neden olan etkenlerden oluşmaktadır. Bhugra'nın modeline, Kendler'in takvim metodu ve göçe dair literatürde yazılanlar da eklenince göç öncesi dönemi etkileyen faktörler genişlemektedir. Bu faktörler, çocukluk döneminde ve sonrasında maruz kalınan travmatik yaşantılar, bağlanma örüntüsü, kişilik özellikleri, psikiyatrik rahatsızlıklar, göç kararı vermek ve göçe dair beklentiler olarak ele alınabilir. Özetle; göç öncesi dönemi oluşturan faktörler genel olarak psikolojik rahatsızlıklara yatkınlık ve özel olarak göçe sebep olan risk faktörleridir (Acartürk, 2016).

Göçe hazırlık sürecinin kısılmasındaki etkenlerden biri, göçün çatışma, savaş gibi insan haklarını ihlal eden sebeplerle zorunlu olarak meydana gelmesidir. Göç etmeden önce yeterince hazırlık yapabilen kişi kontrol duygusuyla hareket edebilirken, hazırlık için vakti olmayan kişide ise psikolojik olarak negatif etkilenebileceği faktörler oluşturacaktır (Bhugra, 2004). Zorunlu göçün ruh sağlığını olumsuz etkilemesindeki bir etken göçe yeteri kadar hazırlanamamaktır (James vd., 2019). Savaştan, şiddet içerikli davranışlardan, doğal olarak veya insan eliyle gerçekleşen felaketlerden, insan haklarını yok sayan durumlardan

kaynaklanan ve zorunlu olarak gerçekleşen göç, bireylerin ruh sağlıklarının karmaşık bir hal almasına sebep olmaktadır (Solgun ve Durat, 2017).

Göç sürecinde ikinci aşama göç eyleminin olduğu aşamadır. Bu aşama kişinin sosyal desteğini yitirmesi ve bu duygunun getirdiği yas ile devam etmektedir. Aynı zamanda bu aşamayı etkileyen faktörler, göç sürecinde meydana gelen travmatik yaşantılar ve bu yaşantılar sonucu oluşan travma sonrası stres bozukluğudur. Göçün kaç yaşında gerçekleştiği, göç için gereken evrakları beklerken geçen uzun süre, göçün yasal olmaması halinde meydana gelebilecek travmatik yaşantılar ana risk faktörlerindedir (Acartürk, 2016). Sığınmacılar için göç etmek genellikle kişiye ek travmaların eşlik ettiği kolay olmayan ve tehlikeli bir yolculuktur (Ssenyonga, Owens ve Olema, 2013). Göç sürecinde maruz kalınan travmatik yaşantıların çokluğu, sonrasında ruh sağlığı problemi yaşama olasılığını artırmaktadır (Chen vd., 2017). Göçün bir diğer risk faktörü kayıplar ve beraberinde getirdiği özlem hissidir. Özlem duygusu kimileri için göç etmeden önce de başlayabilir ve göç ettikten sonra da varlığını sürdürmeye devam eder (Acartürk, 2016). Göç edilen yerde kalınan sürenin önemi de araştırmalara konu olmuştur. Araştırma bulguları göç edilen yerde kalınan süre ile ruh sağlığı problemlerinin doğru orantılı olduğunu göstermiştir (Bhugra, 2004). Kalınan sürenin yanı sıra göç edilen yaş da ruh sağlığı problemleriyle ilgili görülmüştür. İleri yaşta göç etmek daha az sağlık problemiyle ilişkili bulunmuştur (Gee vd., 2004). Zorla yerinden edilme sürecinde sığınılacak yer arayışında olmak da ruh sağlığı bozuklukları için önemli bir tehdit unsurudur (Poole vd., 2018). Göç yolculuğunun herhangi bir aşamasında yürümek zorunda kalmak da cinsiyet fark etmeksizin kişiler için anksiyete ile ilişkilendirilmiştir. Dolayısıyla göç sürecine dair nasıl göç edildiği ve ne kadar sürdüğü, nereye göç edildiği gibi faktörler zorunlu göç eden kişilerin ruh sağlıkları üzerinde oldukça etkilidir (Carroll vd., 2020).

Göç sürecinin son aşaması olan göç sonrası dönemde incelenen faktörler; ekonomik sıkıntılar, kültür şoku, özlem ve ayrımcılıktır (Acartürk, 2016). Zorunlu olarak göç eden bireyler, güvenli bir bölgeye ulaşma amacıyla göç etseler de göçten sonraki süreçte de

imkanlar iyileşmemekte ve farklı alanlarda sıkıntılara maruz kalmaya devam etmektedirler. Göçmenler, göç sonrası süreçte adaptasyon sürecini atlatabilmeleri için lazım olan kaynaklara ve psikolojik hazırlık sürecine sahip değildirler ve bu durum adaptasyon sürecini zorlaştırmaktadır. Zorunlu göç eden bireylerin göç ettikten sonraki dönemde karşılaştıkları yasal süreçlerin, hayatlarını nasıl devam ettireceklerine dair süreçlerin belirsizliği ilk zorluklardandır. Bu bireyleri cevabı belli olmayan birçok soru beklemektedir (Sayan, 2021).

Göç sonrası süreç yeniden yerleşim süreci olarak da ifade edilmektedir ve pek çok zorluğu barındırmaktadır. Sığınmacılar dahil oldukları yeni topluma ve topluluklara adapte olma eğilimi göstermektedirler. Göç ettikleri ülkelerin sosyal ve kültürel kalıplarına adapte olma zorunluluğu yaşarlar (Bhugra ve Jones, 2001). Kişinin yetiştiği kültür ile göç ettiği yerin kültürü birbirlerine benzediği takdirde uyum problemleri daha az görülürken, benzemediklerinde uyum problemleri artmaktadır (Beşer, 2012). Bu dönemde sığınmacılara karşı ayrımcılık ve damgalama sıklıkla karşılaşılan problemler arasındadır. Sığınmacıların kültürlerinin ve dillerinin anlaşılabilmesi, maruz kaldıkları ayrımcılığı artırmaktadır (Iqbal vd., 2012). Sığınmacıların iş sahibi olmakta zorlanmaları ve genellikle yoksulluk sınırının altında yaşamaları, kendi ülkelerinde bıraktıkları yakınlarıyla ilgili kaygılanmaları, sosyal destekten mahrum olmaları, yeni kültüre uyum sağlamanın stresi; yüksek düzeyde kaygıya sebep olmakla beraber depresyon riskini artırmaktadır (Renner ve Senft, 2013; Schweitzer vd., 2006). Göç eden bireyin bugüne kadar alışmış olduğu toplumdaki ayrılması, yabancılaşma, öz değersizlik, yakınlarını bırakıp gitmenin getirdiği pişmanlık ve onların yokluğu, yalnızlık kişi oldukça etkilemekte ve yaşadıkları stresin artmasına sebep olmaktadır (Beşer, 2012).

Save The Children Kuruluşu "Savaşın Gölgesinde Çocukluk" isimli bir rapor yayımlamıştır. Bu rapor savaş sebebiyle ülkesini terk etmek zorunda kalan Suriyeli çocukları konu edinmiştir. Çocuklar hem güvenilir yerlerde yaşamlarını sürdürememekte hem de eğitim imkanlarından faydalanamamaktadırlar. Bu durum çocukların uzun süre etkilerine maruz kalacağı psikolojik travmalar yaşamalarına sebep olmaktadır. Eğitim fırsatlarından

yararlanamamanın yanı sıra akrabalarından ve arkadaşlarından uzak kalma faktörü de çocuklar üzerinde yoğun bir stres oluşturmaktadır. Bunlara ek olarak çocukların günlük yaşantılarında karşı karşıya geldikleri ayrımcılık, erkenden iş hayatına dahil olmaları ve küçük yaşta evlendirilmeleri ruh sağlıklarını negatif etkilemektedir. Ergenlerin yeni dahil oldukları çevrede yer edinebilmek için alkol, ilaç, madde gibi bağımlılıklar edindikleri de raporlanmıştır (Save The Children, 2015).

İşkence ve politik olarak şiddet ile karşı karşıya kalan sığınmacılar göç edecekleri yere henüz varmadan travma sonrası stres bozukluğu belirtileri gösterebilmektedirler. Bu durumda ruh sağlığı personellerine düşen sığınmacıların barınma gibi temel ihtiyaçlarına öncelik vererek kendilerini tekrardan güvende hissetmelerini sağlamaktır (Lipsedge, 2001). Çalışmalarını sığınmacılarla gerçekleştiren ruh sağlığı personellerin dikkat etmesi gereken noktalardan biri de değerlendirme aşamasında ruh sağlığı bozukluklarındaki kültürel farklılıkları göz önünde bulundurmalarıdır (Acartürk, 2016).

Göçün Aile Üzerine Etkileri

Göç olgusu kişileri etkilediği kadar aileleri de etkilemektedir. Sosyal ve kültürel olarak dönüşümlere sebep olan göç, kişileri ve aileleri alışkanlıklarından, değerlerinden, hayat kaynaklarından uzaklaştırarak aile yapısının değişimine sebep olabilmektedir (Cesur Kılıçaslan, 2006). Göçün kişiler bağlamında maddi, sosyal, psikolojik, kültürel etkileri aileye de yansımaktadır. Ailenin adaptasyon süreci ve işlevselliği de göçten etkilenmektedir. Bu etkilerin olumsuz olanlarından başlıcaları aile içi şiddet ve boşanma ile ailelerin dağılmasıdır (Gülseren, 2002). Aile ekonomisi, aile üyelerinin eğitimi gibi etkenler de ailelerin sosyokültürel yaşamlarını etkileyerek giyim tarzlarından yiyip içtiklerine, çevreleriyle ilişkilerinden sosyal hayatlarına kadar değişime sebep olabilmektedir (Dumon, 1989). Aile içi sorumluklar ve rol dağılımları da göçle beraber bir dönüşüm içerisine girmektedir (Ekmen ve Koçak, 2020).

Göç olgusu ile beraber ailenin değer yargılarında ve psikolojik süreçlerinde dönüşümler gerçekleşebilir. Aileler zaman zaman bu dönüşümlerin üstesinden başarıyla

gelebilirken zaman zaman da dönüşümler, işlevselliği bozucu etki meydana getirebilir. Göç sonrasındaki süreçte bozulan aile yapısı ve işlevsel olmayan özellikler ailede dayanıksızlık oluşturarak ailenin kültürel farklılıkların ortaya çıkardığı zor durumlar ve stres faktörlerinden daha kolay etkilenmelerine sebep olabilir. Dolayısıyla kaynakları işlevsel olmayan ailelerin adapte olmaları zorlu bir süreç haline gelebilir (Cardosos ve Thampson, 2010; Miranda vd., 2000). Literatürde göç ve aile çalışmalarının bir noktada kadınlar üzerinde oldukça fazla durduğu gözlenmiştir. Bu araştırmada da aile çeşitlerinden tek ebeveynli aileler ele alınırken anneler ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Tek Ebeveynli Aile

Toplumun temelini inşa eden en mühim dinamiklerden biri olarak ele alınan aile kurumu tarihsel olarak da tarih öncesi zamanlara kadar uzanmaktadır (Gladding, 2015). Aile tanımı, farklı kültürel gruplar tarafından farklı şekillerde yapılır. Dolayısıyla bu durum ailenin evrensel ve ortak bir şekilde tanımlanmasının önüne geçmektedir (Gladding, 2015). Türk Dil Kurumu (2023), aileyi "Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik." olarak tanımlamaktadır. Gladding (2015) ise aileyi "Biyolojik veya psikolojik bağları olan ve aralarında tarihsel, duygusal ve ekonomik bir birliktelik olan kendilerini aynı evin üyeleri olarak hisseden bireylerin oluşturduğu birlik." olarak ele almaktadır. Aileler bir araya gelerek toplumları oluşturur ve toplum ile aile sürekli bir etkileşim halindedir. Aile toplumdaki yaşantılardan etkilenirken, toplum da aile içindeki yaşantılardan etkilenmektedir. İki yapının sosyokültürel özellikleri zamanla birbirine benzer hale gelmektedir (Ercan, 2020).

Aile kavramı, toplumsal gelişim ve değişimin hızıyla yeni halini almaktadır. Günümüzde akademik çalışmalara konu olmakta ve üzerinde çok sık tartışmaların gerçekleştiği sosyal bir yapı olarak ele alınmaktadır. Bu sosyal yapı, sosyal etkileşim halinde olan bireylerden meydana gelir ve farklı türlere sahiptir. Karşılıklı etkileşim içerisinde olan aile bireylerinin, sosyal yapı içerisindeki rolleri gereğince görev ve sorumluluklarını yerine

getirmeleri gerekmektedir. Aile bütünlüğünün, ailede yaşanan ayrılık veya ölüm gibi sebeplerle bozulması, aile üyelerinin görevlerini yerine getirmesinin önünde bir engel olabilmektedir. Bu durum ailedeki rollerin değişmesine, görevlerin artmasına sebep olabilir ve süreç, sosyal psikolojik sorunların başlaması ile sonuçlanabilmektedir (Canatan vd., 2019).

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK), istatistiklerle aile yapısını ele aldığı rapordaki verilere göre 2022 yılında tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan ailelerin toplam hanehalkı içindeki oranı %10,3'tür. Bu grubun %2,3'ünü baba ve çocuklardan, %8,0'ını anne ve çocuklardan oluşan çekirdek aile meydana getirmektedir (TÜİK, 2023). Verilerden de anlaşılacağı üzere tek ebeveyn olan annelerin sayısı, tek ebeveyn olan babaların sayısına göre çok daha fazladır. Avrupa İstatistik Ofisi (Eurostat)'ın 2020 verilerine göre ise Avrupa'da çocuklu hanelerin yaklaşık %14'ü tek ebeveynli ailelerden oluşmaktadır (Eurostat, 2021). Tek ebeveynli aile verilerinin gün geçtikçe artması bu durumun önemini ortaya koymaktadır.

Gündelik hayatta globalleşme, dijitalleşme, doğal afetler, ekonomik faktörler, göç ve savaş gibi toplumsal durumlar toplumun yapısını değiştirmektedir. Toplum yapısının değişmesi, aile kurumunun da değişimini beraberinde getirmekte ve farklı aile türlerini ortaya çıkarmaktadır (Güngör, 2020). Günümüzde meydana gelen toplumsal ve kültürel değişimler farklı aile çeşitlerinin oluşumuna sebep olmuştur. Gladding (2015), en sık rastlanan aile çeşitlerini; çekirdek aile, tek ebeveynli aile, tekrar evlilikle oluşan aile, çifte kariyerli aile, çocuksuz aile, gey/lezbijen aile, yaşlı aile, çok kuşaklı aile, aile reisinin büyük anne/babalar olduğu aileler ve asker aileleri olarak sıralamıştır. Mevcut araştırma kapsamında tek ebeveynli aileler ele alınacaktır. Tek ebeveynli aile, bir ebeveyni ile yaşayan çocuk ya da çocuklardan oluşan aile olarak tanımlanmaktadır. Bu aile tipinin ortaya çıkmasında ebeveynlerden birinin vefatı, boşanma, uzun süreli veya sürekli ayrılıklar, kişisel tercih gibi nedenler etkili olabilmektedir. Bakım veren kişinin tek bir ebeveyn olduğu ailelerde, çocukların mesuliyeti bu ebeveynin üzerindedir (Demir ve Çelebi, 2017).

Tek Ebeveynli Aile Çeşitleri

Gladding (2015), tek ebeveyne sahip olan aile formlarını; boşanma, ölüm ve tercih sebebine ile ilgili olmak üzere oluşumlarına göre üç gruba ayırarak ele almıştır. Bu araştırma kapsamında bu üç grup incelenecektir. Yasalara bağlı meydana gelen evliliğin, yasalara bağlı bir şekilde sona ermesi boşanma olarak ifade edilmektedir (Demirkan vd., 2009). Boşanma, hem eşler hem de çocuklar için zorlayıcı bir süreç olmakta ve çocukları pek çok yönüyle olumsuz olarak etkisi altına almaktadır. Genellikle ebeveyn ile çocuk arasındaki ilişkiyi sekteye uğratan, ilişkinin bozulmasına sebep olan boşanma, birlikteliklerini bozan eşler arasında da geçimsizliğe, duygusal olarak boşlukların oluşmasına sebep olabilmektedir. Aynı zamanda ekonomik sıkıntıların da baş gösterdiği sürece farklı birçok negatif durum da eşlik edebilmektedir (Fagan ve Churchill, 2012).

Tek ebeveynliğe sebep olan faktörlerden birisi de ebeveynlerden birinin ölümüdür. Aile içerisinde yaşanan vefat durumu hem çocuğu hem de kalan ebeveyni oldukça etkilemektedir. Bu durumda hayatta kalan ebeveynin ne kadar zor olursa olsun hayata devam edebilmesi çocuk için büyük önem taşımaktadır. Çocuklar için ebeveynlerinden birini kaybetmiş olmak, hayatlarının bu durumda nasıl etkileneceği yönünde büyük belirsizlik oluşturmakta ve bu da endişeye sebep olmaktadır. Bu süreçte ebeveyn yas halinden ayrılamazsa çocuk daha fazla zorlanabilmektedir. Çocuğun ihtiyacı hayatın ve geleceklerinin güvende olduğunu hissetmektir ve yasta olan ebeveyn için bu hissi çocuğa vermek kolay olmayacaktır (Yıldız, 2004). Eşini kaybeden kişinin yaşadığı zorlu hisler ve duygusal boşluk ile savaşmasının yanında finansal sıkıntılar, çocukların ihtiyaçlarını karşılama, aile birlikteliğini idare etme, toplumsal dayatmaların sebep olduğu yeni vazifeler gibi birçok faktörle de temas halinde olmaktadır (Koçyiğit, 2019). Ebeveyn kaybı yaşanan ailede üyeler, kendilerini veya diğer aile üyelerini suçlayabilmektedirler. Bunun yanı sıra öfke, depresyon, madde bağımlılığı, intihar düşünceleriyle vefat eden kişiye kavuşma arzusu, var olan durumu reddetme, ıstırap da aile üyeleri arasında görülebilmektedir (Sezer, 2009).

Ölümün sebep olduğu tek ebeveynli ailelerin yeniden ayağa kalkması uzun sürmektedir. Bu süreç; yas tutma, uyum ve yenilenme/başarı olmak üzere üç aşamada gerçekleşmektedir. İlk aşama olan yas tutma aşaması aile üyelerinin hislerini dillendirdikleri ve duygusal boşalma yaşadıkları aşamadır. Sonrasında aile üyelerinin, artık hayatta olmayan aile üyesinin görevlerini paylaştıkları, yeni sorumluluklar edinmeye başladıkları aşama olan uyum aşaması yaşanmaktadır. Son aşama olan yenilenme/başarı aşamasında ise artık aile üyeleri hem bireysel gelişim hem ailelerinin gelişimi hem de ilişkilerinin gelişimi için çeşitli yollar aramaktadırlar (Gladding, 2015). Vefat eden kişinin yaşı, nasıl vefat ettiği, hastalıktan veya beklendik bir durumdan ziyade ani olarak meydana gelmesi, vefat eden kişi ile ilişkinin düzeyi gibi faktörler de kişinin vefat sonrası eski hayatına dönebilmesini etkilemektedir (Koçyiğit, 2019).

Tek Ebeveynliğin Etkileri

Demir ve Çelebi (2017), tek ebeveynli aileleri araştırdıkları nitel çalışmalarında karşılaştıkları problemleri; ekonomik, sosyal, psikolojik, çocuklarla ve ev işleriyle ilgili olmak üzere beş başlık altında incelemiştir. Ekonomik nedenler arasında; daha önce iş hayatı olmayan kadınların tek ebeveyn olduktan sonra çalışmak zorunda kalmaları ve herhangi bir mesleğe sahip olmayanların niteliksiz işlerde çalışması veya işsiz kalması, ev kirasını ve borçları ödemekte zorlanma, çocukların ihtiyaçlarını gidermede yaşanan zorluklar, nafakaların ödenmesiyle ilgili yaşanan sıkıntılar yer almaktadır. Sosyal sorunlar ise daha çok dışlanma, iş hayatında rahatsız edilme, sosyal aktivitelerde kısıtlılık olarak kendini gösterebilmektedir. Çocuklar ve ev işleriyle ilgili problemler ise; ebeveyn çalıştığı takdirde çocuklara bakım verecek birini bulmakta zorluk, tek ebeveynin çocuklar üzerinde kontrol sahibi olmasındaki zorluk, öğrenim hayatını sekteye uğratan çocuklar, tek ebeveynin ev işlerini yetiştirememesi, kadınların tadilat gibi ev işlerinde yetersiz hissetmeleri olarak sıralanmaktadır. Son olarak psikolojik problemler ise hem çocukların hem ebeveynin psikolojik olarak desteğe ihtiyaç duyması ve hem ekonomik hem de zaman kısıtlılığı nedeniyle ihtiyaç duydukları desteğe ulaşamamaları olarak baş göstermektedir (Demir ve

Çelebi, 2017). Tek ebeveynlik sürecinde karşılaşılan problemler birbirleriyle iç içe geçmiş bir şekilde kendilerini göstermekte ve aynı zamanda dinamiklerdir. Tek ebeveyn, psikolojik sıkıntılarıyla beraber maddi sıkıntıları da deneyimleyebilmektedir. Ebeveynin maddi olarak yaşadığı sıkıntılar psikolojik destek almasının önüne geçebilmektedir. Aynı zamanda ilişkisel bağlamda evde meydana gelen problemler de ebeveynin bireysel iyilik halini etkilemektedir (Sezgin, 2022). Depresyon, kaygı bozuklukları, yeme bozuklukları, uyum problemleri açısından tek ebeveynlik bir risk faktörüdür (Ifcher ve Zarghamee, 2014). Aynı zamanda çocukların hastalık süreçlerinde yalnız olmak, ev içerisinde disiplini sağlamak ve çocukların hem eğitimleri hem de gelecekleri ile ilgili tek başına karar verici olmak ebeveynler için oldukça zorlayıcıdır (Agnofors vd., 2019).

Gladding (2015), tek ebeveynli aile olmanın zayıf yönlerini tanımlamıştır. Bunlar; aile içerisinde kapalı ve tanımlanmamış sınırlar ve görevlerin varlığı, depresyon ve başka negatif duygularla başa çıkma, yoksulluk sınırında veya yoksulluk sınırına yakın şartlarda hayatlarını sürdürmedir. Bunların yanı sıra tek ebeveynli ailelerdeki çocuklar kimlik karmaşası ile karşı karşıya gelebilmekte ve hemcinsleri dışındaki kişilerle iletişim sağlamakta zorlanabilmektedirler. Tek ebeveynli aileye sahip çocukların, tek ebeveynli olmayan ailelere göre daha az başarılı olabilecekleri öne sürülmektedir. Bu duruma etki eden tek ebeveynli aile formu ise boşanma sonucu oluşan ailelerdir. Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'nün (2011) tek ebeveynli aileler üzerine yaptıkları çalışmada çocuklara uyguladıkları yarı yapılandırılmış görüşme anketi sonucu, çocukların yarısından fazlasının tek ebeveynli olma durumundan okul başarısının etkileneceği görüşünün alındığı bildirilmiştir. Yine aynı çalışma, bu konuda ebeveynlerin de çocuklarla aynı fikirde olduğunu göstermektedir. Ebeveynlerin boşanması ile çocuğun depresyonu da anlamlı şekilde ilişkili bulunmuştur. Literatürde tek ebeveynli aileye sahip çocukların ruh sağlığının negatif yönde etkilendiği bulguları da bulunmaktadır (Sands vd., 2017).

Tek ebeveynli annelerin sayısı tek ebeveynli babalara göre sayıca daha fazladır. Tek ebeveyn olan annelerin sıklıkla karşılaştığı problemler arasında; ekonomik problemler,

rollerin artması, zamanın yetmemesi, ebeveyn kimliğiyle ilgili faktörler yer alırken tek ebeveynli babaların maddi durumlarının görece daha iyi olduğu, kendilerine güven ve yetebilme konusunda da annelere göre daha olumlu duygular hissettikleri söylenebilmektedir (Gladding, 2015). Tek ebeveyn olmanın ortaya çıkardığı stres hali ve problemler, ebeveynin negatif tutumlarına ve bağırma, vurma gibi sert tepkilerine sebep olabilmektedir. Buna bağlı olarak çocuk da bu durumdan etkilenmektedir (Jackson vd., 2010).

Ailede ebeveynlerden birinin olmaması veya eksik olması, diğer ebeveynin sorumluluklarının artmasına neden olmaktadır. Çocuklarına karşı sorumlulukların tek başına üstesinden gelmeye çalışan ebeveyn, zamanla tükenmişlik yaşayabilir ve bu durum çocukları hem psikolojik hem sosyal olarak negatif etkisi altına alabilmektedir (Walsh, 2012; Alikashiöğlu, 2008). Ebeveynlerin tek başına üstlenmek zorunda kaldıkları sorumluluklar arasında beslenme, temizlik, okuldan gelen ödevlerin yaptırılması gibi başlıca davranışsal gereksinimler sayılabilir. Aynı zamanda duygusal olarak da çocuklarına tutunma ortamı sağlama, duygularını kabul etme ve onlara karşı kapsayıcı olma görevlerini üstlenirler (Whisenhunt vd., 2019). Ebeveynler tüm bu sorumluluklarla baş başa kaldıklarında hayatlarında bazı şeylerden feragat ederek yeri geldiğinde kendi rahatlarından vazgeçmeleri gerekmektedir (Demir ve Çelebi, 2017).

Tek Ebeveynli Ailelerin Sorunlarla Baş Etme Yöntemleri

Feyzioğlu ve Kuşçuoğlu (2011), tek ebeveynli ailelerle yaptıkları araştırma sonucunda tek ebeveynli aile üyelerinin yaşadıkları zorluklarla başa çıkma süreçlerinde farklı yöntemler kullandıklarını saptamışlardır. Bu yöntemler arasında aile üyelerinin en sık başvurdukları bireysel yöntemlerdir. Bireysel başa çıkma yöntemleri; dini inançların yaşamlarında kapladığı yeri artırma, yalnız olup düşünme ve ev işleriyle vakit geçirme olarak sıralanabilmektedir. Olumlu bireysel baş etme yöntemlerinin yanı sıra kişi, hayatında yeni problemlere yol açabilecek olumsuz baş etme yöntemlerine de sahip olabilmektedir. Bunlar, özellikle eşleri vefat eden annelerde, sürekli bir uyku ve ağlama hali, tepkisizlik,

sigara ve alkol kullanımı gibi süreçlerle kendini gösterebilmektedir. Çocuklar ise içinde buldukları durumla baş edebilmek için; içe kapanma, ağlama ve öfkeyle beraber şiddete başvurma gibi yöntemler kullanabilmektedir (Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2011).

Tek ebeveynli ailelerdeki çocuklar, bilhassa ilk zamanlarda anneler için hayata tutunmalarını sağlayan bir öge olarak görev almakta ve annelerin yalnızlık duygusunu azaltmaktadır. Bir diğer baş etme yöntemi sosyal desteğin varlığıdır. Sosyal destek; kişinin etrafındakilerden aldığı maddi, manevi ve diğer desteklerin tümünü kapsar ve kişiye problemlerin çözümü için kaynak sağlamanın yanında ebeveynlerin hissettiği yalnızlık ve baskıyı hafifletmektedir. Çocukların da kendi çevrelerinden aldıkları destek önemli olmakla birlikte, bilhassa büyük çocukların ilk zamanlarda evde vakit geçirmekten ziyade arkadaşlarıyla daha fazla beraber oldukları görülmektedir. Yakın çevrenin yanı sıra bireyin ailesinin desteği de oldukça önemlidir. Dışarıdaki insanların olumsuz tavırları veya dışlamalarına karşı ailenin desteği, tek ebeveyn için bir sığınak olabilmektedir. Araştırma kapsamında görüşme gerçekleştirilen annelerde, boşanma kararı ile ilgili ailelerinin desteğini alanların, almayanlara göre süreci daha rahat geçirebildikleri görülmüştür. Aynı zamanda ailenin desteğini almak, tek ebeveynli annelerin özgüvenlerini artırmakla beraber, hayata karşı daha pozitif bir bakış açısına sahip olmalarını sağlamaktadır (Feyzioğlu ve Kuşçuoğlu, 2011).

Tek ebeveyn olma durumu hem ebeveynler hem de çocuklar için psikolojik destek ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Tek ebeveynli olma sebebi ve ailenin sosyo-ekonomik düzeyi alınan psikolojik desteğin ne kadar süreceğini ve içeriğini belirlemektedir (Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2011). Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2011)'in yapmış olduğu tek ebeveynli annelerle görüşmeler sonucunda, ölüm sebebiyle tek ebeveynlik söz konusu olduğunda diğer tek ebeveynlik formlarına göre psikolojik desteğe daha pozitif baktıkları ve kendileri için daha fazla psikolojik destek alma eğiliminde oldukları saptanmıştır. Bu durum vefat sebebiyle tek ebeveynli kalmanın, diğerlerine göre daha ani

bir şekilde gerçekleşmesi ve daha travmatik olması ile açıklanmıştır. Boşanma sonucu tek ebeveyn olan anneler ise daha çok çocukları için psikolojik destek alma eğilimi göstermektedir.

Gladding (2015), tek ebeveynli ailelerin zorlandıkları durumların yanı sıra güçlü yanlarını da ele almaktadır. Bu yanlar arasında; ailenin adilane bir yapıya sahip olması, aile üyeleri arasındaki rollerde ve ailenin kurallarındaki esneklik, çocukların daha erken olgunlaşmaları ve sorumluluk alma konusundaki farkındalıklarının artması, ihtiyaç duydukları kaynaklara ulaşma konusundaki sahip oldukları yaratıcılık becerisi sıralanabilir. Barber ve Eccles'in (1992), tek ebeveynliğin çocuklar üzerindeki etkilerini uzun müddet izlediği araştırmasında da güçlü yanlar saptamıştır. Bunlar daha dirençli olma, çeşitli uyum taktikleri geliştirebilme gibi pozitif etki eden faktörlerle ele alınmıştır.

Psikolojik Dayanıklılık

İlk olarak 20. Yüzyılın başlarında ortaya çıkan psikolojik dayanıklılık kavramı farklı kuramların içerdiği uyum, direnç gibi başka kavramlarla ilişkili ele alınmıştır. 1970'li yıllarda kullanımı artan psikolojik dayanıklılık kavramı; doğa kaynaklı afet, savaş, kriz durumları gibi travmatik yaşantılar sonucunda insanların maruz kaldıkları negatif duygularla baş etme becerileri üzerine yapılan araştırmalarla gelişmiştir. Söz konusu araştırmalar, insanların tecrübe ettikleri zorlu yaşantılar karşısında verdikleri tepkileri ve bu tepkilerin hayatlarını nasıl etkilediğini ele almaktadır (Luthar vd., 2000). Psikolojik dayanıklılık; pozitif psikoloji, hümanistik psikoloji, gelişim psikolojisi gibi pek çok farklı disiplini beraber ilgilendirmektedir. Bunlardan hümanist psikoloji ve pozitif psikoloji psikolojik dayanıklılık kavramının temelini oluşturmaktadır. Dayanıklılığa dair ilk çalışmalar yaşadığı negatif şartlara rağmen dayanıklı kalabilen çocuklara odaklanmış, sonraki süreçte dayanıklılık kavramı gitgide gelişim göstermiştir (Graber vd., 2015). Psikolojik dayanıklılık kavramı üç dalga halinde ortaya çıkmıştır. Birinci dalga dayanıklılığın niteliğiyle ilgili olup yüksek dayanıklılık için gerekli olan özellikleri, bireysel ve sosyal olarak koruyucu faktörleri içermektedir. İkinci dalgada

dayanıklılığa ulaşmanın amaçlandığı süreç ele alınmaktadır. Son olarak üçüncü dalga ise postmodern ve multidisipliner anlayışın ışığında dayanıklılığı sağlayan içsel kaynakların ve motive edici faktörlerin keşfini, tanımını ve etkin kullanımını içeren tecrübelerin ortaya çıkışını içermektedir (Richardson, 2002).

İnsanlar hayatlarında deneyimledikleri olumsuz olaylara karşı farklı tepkiler göstermektedirler. Hayatta karşılaşılan olumsuz olaylardan kaçınmak mümkün olmamakla birlikte bazılarının tüm bunlardan daha az etkilenmesi veya etkilenmemesi psikoloji literatüründe dayanıklılık kavramı ile açıklanmıştır (Troy vd., 2022). Bazı kişiler maruz kalınan zorlu yaşantılardan sonra depresyon, anksiyete gibi problemlerle karşı karşıya kalmakta ve negatif ruh halinden çıkabilmeleri uzun sürebilmektedir. Bazı kişiler ise zorlu yaşantıların etkisini kısa sürede bertaraf ederek eski hayatlarına geri dönebilmektedir. Kişinin bu kendini toparlayarak mevcut duruma uyum sağlama güçleri psikolojik dayanıklılık bağlamında değerlendirilmektedir (Doğan, 2015). Hayata incinme beklentisi ile başlayan her insan zorlayıcı bir kriz durumuyla karşı karşıya gelmektedir. Her daim bir risk ile karşılaşılma ihtimali ve incinebilir olma nasıl ki hayatın ve insan olmanın bir parçasıysa dayanıklı olmak da insan olmanın bir parçasıdır (Turgut, 2020). Dayanıklılık kavramının tanımı birçok farklı şekilde yapılmaktadır. Arslan (2015), dayanıklılığı bireyin olumsuz yaşantılarıyla çeşitli kaynakları sayesinde baş etme biçimi olarak tanımlamaktadır. Bu kaynaklar ailesel, sosyal veya bireysel olarak çeşitlilik gösterebilmektedir. Terzi (2005) ise dayanıklılık tanımı yaparken esnekliğe dikkat çekmektedir. Kişi karşılaştığı zorlayıcı durumları esneklik sayesinde güçlenme aracı haline getirmektedir. Bir başka tanıma göre psikolojik dayanıklılık travmatik, tehdit edici ve stres düzeyi yüksek olaylar gibi uç noktalardan kurtulabilme becerisidir (Atkinson vd., 2009). Dayanıklılığın; bir zorluğu deneyimlemek ve bu zorluğa rağmen yıkılmamak olmak üzere iki süreci vardır (Rutter, 2006). Dayanıklılık, acıyı yaşamanın yanı sıra azimli olmayı, kimliğimizle bütünleştirerek zorluklarla mücadele etmemizi gerektirir. Dolayısıyla dayanıklılık, salt zorlukla mücadele etmenin ötesinde bir değişim ve büyümeyi içerir (Walsh, 2002a). Zorlu şartlara rağmen hayatta kalabilmenin nasıl olduğunu irdelemenin yanı sıra dayanıklılık, zorluklarla beraber

başarı elde edebilmenin üzerinde durmaktadır. Travmatik yaşantılar karşısında ruhsal sağlık sorunları yaşamamak önemli olmakla birlikte dayanıklılık daha çok travma sonrası büyümeye ve uyum sağlamaya odaklanmaktadır (Graber, 2015). İlk zamanlarda kişilik özelliği olarak ele alınan dayanıklılık kavramı sonraki süreçlerde kriz durumları ve olumsuz durumlarla baş etmeyi ele alan kompleks süreçlerin kombinasyonundan oluşan bir olgu olarak benimsenmiştir (Oliveira vd., 2019). Kişinin zorlu yaşantılara maruz kaldığında sergilediği problem çözme becerileri, ileriye yönelik amaçlar edinmesi, özgüveni, sosyal destek arayışına girebilmesi gibi kişilik özellikleri de psikolojik dayanıklılık kavramı içerisinde değerlendirilir (Tugade ve Fredrickson, 2004). Benzer olarak zorluklarla baş etmek için geliştirilen stratejiler ve bunları kullanabilme becerisi de psikolojik dayanıklılık ile ilişkilendirilir (Southwick ve diğerleri, 2014). Görüldüğü üzere dayanıklılık üzerinde karara varılan ortak bir tanım bulunmamaktadır. Fakat yapılan tüm dayanıklılık tanımlarında olumsuzluklar ve olumlu sonuçlardan birlikte bahsedilmektedir. Araştırmalar psikolojik dayanıklılığın çeşitli kaynak ve becerilerle geliştirilebileceğini savunmaktadır (Vella ve Pai, 2019). Tanımlarda bulunan diğer ortak noktalar ise dayanıklılığın dinamik bir süreç olduğuna vurgu yapılması, dayanıklılığa dair risk faktörlerinin ve koruyucu faktörlerin bulunması, deneyimlenen olumsuz yaşantılara rağmen kişinin içsel ve dışsal uyumunu gerçekleştirerek baş etme biçimleri geliştirebilmesidir (Demircioğlu ve Yoldaş, 2019).

Psikolojik dayanıklılık kavramını kapsayan pozitif psikoloji, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmıştır (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2001). Zaman içerisinde psikolojideki problem odaklı yaklaşımlar, bireyin güçlü yanlarına odaklanan yaklaşımlara dönüşmüş ve bireylerin pozitif özellikleri, potansiyelleri, insanın doğasının bütünlüğünü ele alan çalışmalar artmıştır (Schultz, 2002; Hefferon ve Boniwell, 2010). Dolayısıyla psikolojik dayanıklılık kavramı da literatürde pozitif psikoloji kavramlarının içinde, pozitif uyuma sahip canlı bir süreç olarak yer almaktadır (Luthar, Cicchetti ve Becker, 2000). Kişilerin hasta olduklarını ve tedavi olmaları gerektiğini söyleyen “patojenez” bakış açısı, psikolojik dayanıklılık kavramının dile getirilmesi ile beraber “salutogenez” bakış açısına dönüşmüştür. Bu bakış açısı, kişilerin sağlıklı olduklarına vurgu yaparak olumlu özelliklerinin

desteklenmesi ihtiyacını ifade etmiştir (Anthony ve Cohler, 1987; Greeff ve Aspelung, 2007). Araştırmalar, iyilik hali için yalnızca negatif duyguların olmamasını değil, pozitif duyguların da yaşanması gerektiğini vurgulamaktadır (Doğan ve Yavuz, 2020). Psikolojik dayanıklılık ile iyilik hali arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır (Huppert ve So, 2013). Friborg ve arkadaşları (2003), kişisel yeterlilik, sosyal yeterlilik, yapılandırılmış stil, aile bütünlüğü, sosyal kaynaklar ve esneklik olmak üzere psikolojik dayanıklılığa dair altı boyut açıklamışlardır. Kişisel yeterlilik, problemlerle baş etme kapasitesini, karar verme ve amaç belirleme yeteneğini ifade ederken; sosyal yeterlik, kişinin diğerleriyle pozitif ilişkiler kurma ve ilişkilerini sürdürme becerisini ifade etmektedir. Yapılandırılmış stil boyutu bireyin yaşamını planlama ve organize etme becerisiyle ilgilidir. Aile bütünlüğü, aile üyeleriyle ilişkileri kapsamakta; sosyal kaynaklar, kişinin çevresindeki destekleyici ilişki ağlarını ifade etmektedir. Son olarak esneklik boyutu ise farklılaşan şartlara adapte olabilme ve yeni tecrübelerle açık olma becerisini içermektedir.

Latince “resiliens” kökünden türeyen psikolojik dayanıklılık kavramı cismin esnekliğini ve farklı şekillere girdikten sonra ilk haline dönebilmesini ifade etmektedir (Greene, 2002). İngilizce literatürde de “resiliency” olarak yerini alan kavram, zor bir deneyim ile başa çıkabilmek ve bu süreçte tekrardan dengeyi sağlayacak kaynakları kullanarak eski dengeye ulaşmak olarak açıklanmaktadır (Masten, 2019). Olsson ve arkadaşları (2003) bu süreci yalnızca eski dengeyi tekrar kurmak ile açıklamakla kalmamış, zorlu yaşantılarından eskisinden daha güçlü bir şekilde çıkabilme olarak ifade etmektedir. Dayanıklılık kavramı ile beraber değerlendirilen adaptasyon; sıkıntılar karşısında kişinin iyilik halini, mental sağlığını, işlevselliğini koruması açısından önem arz etmektedir (McLaughlin, 2008; Fletcher, 2013). Psikolojik dayanıklılığı yüksek kişiler, belirsizliklere karşı tolerans sahibi olup, strese ve negatif duygulara da uyum sağlayabilmektedirler. Böylelikle dayanıklılık kişinin hayat kalitesini de yükseltmektedir (Zheng ve diğerleri, 2020).

Basım ve Çetin (2011), ulusal literatürde “resilience” olarak kullanılan kavramın Türkçe karşılığının çok çeşitli olmasından dolayı bir çalışma gerçekleştirmiştir. Konuyla ilgili uzman öğretim üyelerinin düşüncelerini alarak bu çeşitliliği en aza indirmeyi

amaçlamışlardır. Kavramın karşılığı olarak kullanılan diğer kavramların yer aldığı bir anket düzenleyerek elektronik ortamda uzmanlara iletmışlerdir. Uzmanlardan; kendini toplama gücü, toparlanma, güçlülük, psikolojik güçlülük, dirençlilik, yılmazlık, sağlamlık, psikolojik dayanıklılık, dayanıklılık, psikolojik sağlamlık ifadelerine kavramı açıklama düzeylerine göre birden yediye kadar puan vermeleri istenmiştir. Elde edilen sonuçlar “resilience” kavramının en iyi Türkçe karşılığının “psikolojik dayanıklılık” olduğunu göstermiştir. Bu sebeple, bu araştırma bağlamında da “resilience” kavramı, psikolojik dayanıklılık olarak ifade edilmektedir.

Koruyucu Faktörler ve Risk Faktörleri

Risk faktörleri ve koruyucu faktörlerden oluşan dayanıklılık, risk faktörlerini koruyucu faktörler haline getirme olarak da ele alınmaktadır (Naglieri ve LeBuffe, 2004; Almedom ve Glandon, 2007). Dayanıklılık, hem kişisel hem de sosyal bağlamda koruma ve risk faktörleri arasındaki etkileşimden doğan dinamik bir süreci ifade etmektedir (Sikorska, 2014). Dayanıklılığın var olabilmesi için risk, kilit bir konumda bulunmaktadır. Hayatın belli alanlarında başarı göstermiş fakat zorlu bir yaşantıya maruz kalmamış kişiler dayanıklı değil, sadece başarılı veya yeterli olarak adlandırılmaktadır (Luthar ve Cicchetti, 2000; Luthar vd., 2000). Psikolojik dayanıklılıktan söz etmek için risk grubunda bulunan bireyin zorlu yaşantılar deneyimlemesi ve bunlara karşılık uyum sağlayarak yaşamın farklı alanlarında başarı elde edebilmesi gerekmektedir (Luthar ve Cicchetti, 2000). Kişilerin deneyimlediği veya halihazırda deneyimlemekte oldukları güçlükler, eksiklikler ve rahatsızlıklar risk faktörlerini oluşturmaktadır (Nicotera ve Laser-Maira, 2016). Koruyucu faktörler ise yaşanan zorlukların veya risk faktörlerinin etkisini hafifletiren, azaltan, yok eden, sağlıklı bir şekilde uyum sağlayabilmeyi ve kişinin yeterliklerini besleyen etkenler olarak ifade edilmektedir (Masten, 1994). Sıkıntılara rağmen kişinin başarıya ulaşması, risk faktörlerinin etkisine direnmesine katkıda bulunan becerileri ortaya çıkaran koruyucu faktörler sayesinde gerçekleşir (Tümlü ve Recepoğlu, 2013).

Benard (1991), koruyucu faktörleri; sosyal yeterlilik, problem çözme becerisi, özerklik ve amaç ve gelecek duygusu olmak üzere dört başlık altında incelemektedir. Sosyal yeterlilik başlığının altında mizah, iletişim becerileri, sorumluluk, esneklik gibi faktörler yer alırken problem çözme becerisinin altında esnek, soyut ve yansıtıcı düşünme özellikleri yer almaktadır. Özerklik; kişinin kendine dair algısı ve bağımsızlık yeteneklerinden oluşuyorken, amaç ve gelecek duygusu; geleceğe dair umuttan oluşmaktadır. Bunlar kişilik özelliği olarak ele alınmakta ve bazılarına doğuştan sahip olunuyorken bazıları ise daha sonradan edinilmektedir (Toprak, 2014). Kişinin mizacına dair faktörler de sıkıntılarla karşı karşıya kalındığında stresle baş etme düzeyine etki etmektedir (Graber vd., 2015). Kişinin geleceğe yönelik hedefleri olması ve gelecek duygusuna sahip olması, onun beklentilerini, umudunu, aydınlık geleceğini ifade etmektedir. Dayanıklılığı yüksek bir kişi geleceğini düşünerek planlar yapar, başarıyı odak noktası olarak karşılaştığı sıkıntıları çözüme ulaştırmak için mücadele eder. Aynı zamanda dayanıklılığı yüksek bir kişi karşılaştığı problemlerin sebebini talihsizlik gibi dışsal faktörlere bağlamak yerine içsel faktörlere bağlama gibi bilişsel yeterliğe sahiptirler (Gürkan, 2006). İyimserlik, umut, adaptasyon becerisi, maneviyat, bilişsel esneklik, olumlu benlik algısı, duygu düzenleme ve baş etme becerileri de dayanıklılık ile bağlantılı bulunmuştur (Joseph ve Linley, 2006). Psikolojik dayanıklılık ile yapılan bir derleme çalışmasında da (Gizir, 2007), koruyucu faktörler arasında umut ve ileriye yönelik hedefler belirleme önemli yer edinmektedir. Umudun, kişinin karşılaşılabileceği muhtemel sorunlar ve risk faktörlerine karşı tampon görevi görmektedir (Oktan, 2012). Mizah da koruyucu faktör olarak değerlendirilebilir. Kişinin zorlu yaşantılarına gülerek, mizahi yönüyle yaklaşabilmesi stresin kişinin üzerindeki etkisini azaltarak psikolojik sağlamlığı artırmaktadır (Barry, 2001). Psikolojik dayanıklılığı yüksek bireyler, zorlu yaşantılara olumlu anlamlar yükleyebilmek için düşünce biçimlerinde değişiklik yaparlar ve bu süreçte kabullenme önemli rol oynamakta, mücadele etme ve uyum sağlama becerilerini geliştirmektedir (Tugade ve Fredrickson, 2004; Southwick vd., 2005).

Masten ve Reed'de (2002) aile içerisindeki koruyucu faktörlerden bahsetmiştir. Ailedeki koruyucu faktörleri; bakım verenlerle yakın ilişkiler, yetkin ebeveynlik, pozitif aile

iklimi ve ebeveynler arasındaki anlaşmazlığın düşük olması, ev ortamının düzenli olması, eğitilmiş ebeveynler, çocuğun bireysel sahip olduğu koruyucu faktörler, sosyo-ekonomik avantajlar ve ebeveynlerin çocuğun eğitimi ile alakadar olması olarak incelemektedir. Sıcak, uyumlu, aile üyelerinin birbirlerine destek olduğu bir aile etkileşimine sahip olmak da ailedeki koruyucu faktörlerdendir (Place vd., 2002). Laser-Maira ve Nicotera (2016), koruyucu faktörlerin evrensel olmaktan çok cinsiyet, kültür, etnik köken, gelişimsel süreçler gibi faktörlerle ilişkili olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla koruyucu faktörler kişiye özgü özellik gösterebilmektedir. Tüm koruyucu faktörlerin bir arada etkili olması bireyi desteklemek adına önemlidir.

Risk faktörleri olası olumsuz sonuçları yordayan negatif yaşam koşullarını içermektedir (Tümlü ve Recepoğlu, 2013). Stresli durumlar risk faktörlerine örnek olarak verilebilir. Risk faktörlerinin bir araya gelerek etki alanı oluşturması veya zamanla risk faktörlerinin birikmesi ise kümülatif risk olarak ifade edilmektedir (Masten ve Reed, 2002). Stres ve dayanıklılık arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Kişinin kontrol mekanizmasını zayıflatan ve anlam duygusunu sekteye uğratan stres faktörü, iyilik haline etki ederek dayanıklılığı düşürmektedir (Herman, 2015; Judkins, 2001). Kişilerin tipik gelişim göstermelerinin önüne geçen riskli negatif yaşantılar, çocuklukta gelişim görevlerini yerine getirmeyi zorlaştırır, yetişkinlikte de davranış bozukluklarına ve ruh sağlığı problemlerine sebep olabilmektedir (Armstrong vd., 2005). Risk faktörleri kişisel ve çevresel olarak ayrılmanın yanı sıra sayısına ve şiddetine göre de değerlendirilmektedir. Aynı zamanda herhangi bir gelişim döneminde risk faktörleriyle karşı karşıya gelmek de ilerleyen gelişim dönemlerinde sapmalara neden olabilmektedir (Tümlü ve Recepoğlu, 2013). Risk faktörlerinden bir kısmı kişinin zorlu yaşantılar karşısında uyum sağlamayı zorlaştıran ve kişinin baş etme biçimlerini olumsuz yönde etkileyen kişilik özelliklerini içeren kişisel faktörlerdir. Kişi için risk faktörü oluşturan özelliklerden bazıları etkili problem çözme yeteneğinin olmayışı, baş etme biçimlerine yönelik kaçınma davranışı gösterme, bağlanma tarzlarının güvenli olmayışı, algılanan sosyal desteğin düşük olması, öz-kontrol becerisine sahip olmama, düşük özgüven olarak sıralanabilir. Biyolojik olarak yaş faktörü de

dayanıklılığı etkileyen faktörlerden biridir. Cinsiyet farkı gözetmeksizin, küçük yaştaki çocukların daha büyük yaştaki gençlere kıyasla zorlu yaşantılar karşısında dayanıklılığının daha düşük olduğu söylenmiştir (Luthar ve Cushing, 2002). Bunların yanı sıra kronik rahatsızlıklar, erken doğum, madde bağımlılığı, davranış bozuklukları, zor bir kişiliğe sahip olma, cinsel istismar gibi faktörler de kişisel risk faktörlerindedir (Demircioğlu ve Yoldaş, 2019). Aile düzeyinde değerlendirilen risk faktörleri; aile üyelerinin geçirmiş olduğu hastalıklar, boşanma, aile üyeleri arasında sağlıklı ilişki, aile içi şiddet, ihmal ve istismar, tek ebeveynlik olarak sıralanabilir (Tümlü ve Receptoğlu, 2013). Ebeveyn psikopatolojisi, ebeveynliğin erken yaşta başlaması, ebeveyn vefatı, ebeveynin madde kullanımı da ailesel risk faktörleri arasında yer almaktadır (Demircioğlu ve Yoldaş, 2019). Risk faktörlerini oluşturan bir diğer grup ise düşük sosyo-ekonomik düzey, işsizlik, toplumdaki olumsuz rol modeller, göç, devletten yetersiz hizmet alınması gibi unsurları içeren toplumsal faktörlerdir (Tümlü ve Receptoğlu, 2013). Kişinin zorluklara adapte olma kapasitesi başkalarıyla ilişkilerine ve dışsal faktörlerle de ilişkilidir (Masten ve Barnes, 2018). Dolayısıyla dayanıklılık için çevresel faktörlerden de bahsedilmektedir. Yoksulluk, toplumsal şiddet, kişinin yakın çevresinden birinin vefatı, savaşlar, doğa kaynaklı afetler, akran reddi gibi faktörler çevresel risk faktörleri arasında sayılabilir (Demircioğlu ve Yoldaş, 2019).

Dayanıklılık ve Travma Sonrası Büyüme

Psikolojik dayanıklılık bireyin baş etme biçimlerini geliştirmenin yanı sıra muhtemel psikopatolojilerin de önüne geçmede rol oynamaktadır. Mevcut ruh sağlığı problemlerinde ise tedavi sürecine yanıtı ve problemin gidişatını da etkilemektedir (Bozikas vd., 2016). Travmatik yaşantıların ardından meydana gelen ruh sağlığı problemleri, dayanıklılık seviyesi ile ilgilidir (Pérez-González vd., 2017). Travmatik yaşantılara direnç göstermeyi ifade eden dayanıklılık kavramı ile travma yaşantıları arasında negatif ilişki bulunmakta ve dayanıklılık travma sonrası stres bozukluğu yaşama olasılığını da etkileyebilmektedir (Bindal, 2018; Snijders vd., 2018). Dayanıklılığı yüksek kişilerin travmatik yaşantılar sonucu oluşan stres ve travma sonrası belirtilerle baş etme biçimlerinin daha etkili olduğu

söylenmektedir. Travma sonrası büyüme, travmatik yaşantılara pozitif anlamlar yükleme gibi dayanıklılığa aracı faktörler de travma sonrası stres bozukluğu riskini aza indirmektedir (Meredith vd., 2011).

Travmatik yaşantıların kişinin yaşamında her zaman negatif izler bırakmamasıyla beraber pozitif etkilerinden de söz edilebilir (Doğan, 2018). Zorlu olaylar karşısında baş etme becerilerini ve başarılı olma kapasitesini ifade eden dayanıklılık kavramı aynı zamanda kriz durumlarından kurtulmayı ve travma sonrası büyümeyi de kapsamaktadır (Masten, 2015). Travma sonrası büyüme kavramı, bireysel gelişimin beklenmedik bir şekilde gerçekleşen ve kişinin mevcut baş etme biçimlerinin yeterli olmadığı travmatik bir yaşantı sonucunda gerçekleştiğini söylemektedir (Özçetin ve Hiçdurmaz, 2017). Travma sonrası büyüme, bireyin travmatik bir olayı deneyimledikten sonra gelişimini sürdürmesi anlamına gelir. Bu süreç bireyin duygusal, davranışsal ve bilişsel alanlarda yeni yollar keşfetmesine olanak tanır (Tedeschi vd., 2018). Travma sonrası büyüme, kişinin travmatik yaşantıyla karşı karşıya kaldığındaki mücadele sonucunda elde ettiği olumlu tecrübelerden meydana gelmektedir. Ölüm ve yas, sağlık problemleri, işsizlik, boşanma gibi stres barındıran durumlar travma sonrası büyüme için zemin hazırlamaktadır (Tedeschi ve Calhoun, 2004).

Tedeschi ve Calhoun (2012), travma sonrası büyüme kavramını beş aşama halinde açıklamışlardır. Bunlar; eski ve ulaşması mümkün olmayan amaçlardan vazgeçip yeni alternatifleri keşfetme, sağlıklı kişiler arası ilişkiler edinme, bireyin kendini daha güçlü hissetmesi, hayatın anlamını keşfetme ve inançların tekrar gözden geçirilerek varoluşsal sorgulamaların gerçekleşmesidir. İyimserlik düzeyleri yüksek, umutsuzluk ve yalnızlık hisleri düşük olan dayanıklı bireylerin bu özellikleri aynı zamanda travmanın negatif etkisini de azaltarak gelişim göstermelerine ve travma sonrası büyümeye zemin hazırlamaktadır. Kişinin kendi gücünü fark edebilmesi ve yeni fırsatları keşfedebilmesi, travma sonrası büyüme için önem arz etmektedir (Özçetin ve Hiçdurmaz, 2017).

Savaş ve Göç Bağlamında Dayanıklılık

Mültecilerin göç öncesi, göç esnası ve göç sonrasında karşı karşıya kaldıkları sıkıntılar sebebiyle depresyon, anksiyete, travma sonrası stres bozukluğu gibi ruh sağlığı problemleri yaşadıkları ilgili literatürde yer almaktadır. Fakat literatürde, ruh sağlığı problemi yaşayan mültecilere ek olarak yaşamayan mültecilerin olduğu bilgisi de yer almaktadır (Blackmore vd., 2020). Zorunlu göçü deneyimleyen ve travmatik yaşantılar geçiren kişilerin sergiledikleri dayanıklılık da dikkat çekmektedir. Travmatik durumlarla karşı karşıya kalan kişiler, içsel kaynakları ve algıladıkları sosyal destek sayesinde baş etme biçimleri geliştirebilmektedirler ve bu durum travma sonrası büyüme bağlamında da olumlu sonuçlanmaktadır (Kazlauskas, 2017). Mültecilerin güçlü yanlarının keşfi dayanıklılık bağlamında ele alınmaktadır. Mültecilerde dayanıklılık ve ruh sağlığı problemleri arasında negatif yönlü ilişki bulunmaktadır. Ruh sağlığının korunması ise dayanıklılık ile pozitif yönlü ilişki içerisindedir (Siriwardhana vd., 2014). Yerinden edilmiş gruplarda yüksek düzeyde iyilik haliyle ilişkilendirilen dayanıklılık kavramı bireyin duygu kontrolünü sağlaması, özerk olabilmesi, olgun ilişkiler kurabilmesi, becerilerini geliştirebilmesi ile oluşmaktadır (Hassan, 2008).

Mültecilerin göç öncesinde ve göç sonrasında olmak üzere maruz kaldıkları zorlu yaşantılar karşısında yeni bir hayat için beklentiye girmeleri ve bu hayat için bir şeyler yapmaları, onların çeşitli kaynaklara ve güçlü bir iradeye sahip olduklarının kanıtıdır (Guichard, 2020). Mülteciler için dayanıklılığın koruyucu rolü vurgulanmıştır; bu, psikopatolojinin gelişiminin önüne geçen veya tedavi sürecinde destekleyici rol oynayan bir faktör olarak ele alınmaktadır (Arnetz vd., 2013). Mültecilerin göçün vermiş olduğu stresle baş etmelerini sağlayan güçlü yanları ve kaynakları arasında aileden ve toplumdan alınan destek, dini inanç, bireysel yetenekler sayılabilir. Bu faktörler zorunlu göçün ortaya çıkardığı ruh sağlığı problemlerine karşın dayanıklılığı geliştiren faktörlerdir (Schweitzer vd., 2007).

Aile Dayanıklılığı

İlk başlarda ailenin stres faktörleri paralelinde gelişen işlevsizliğini ve patolojisini inceleyen araştırmacılar 1970'li yıllarda ailenin güçlü yönleriyle beraber uyum sağlama

kapasitelerine odaklanmaya başlamışlardır (Van Breda, 2001). Aileye yönelik bakış açısı zamanla değişmiştir. Aile terapileri de ters giden şeylerin peşine düşmektense ailenin daha işlevsel ve iyi olması için nelerin gerektiğine dikkat çekmişlerdir (Walsh, 2011).

Sistemik aile terapisinde yapılan aile tanımı da değişmiştir. Tipik özellikler gösteren ve sağlıklı olarak ele alınan ailenin karşılaştığı sorunlarla başa çıkabilen ve sorunları çözüme kavuşturabilen yanına odaklanılmıştır (Walsh, 2006). Sağlıklı aile betimlemelerinin yeniden yapılmaya başlanması ile beraber aile, ilişkisel olarak fonksiyonel bir öge olarak değerlendirilmiştir. Biyopsikososyal ve gelişimsel perspektif, postmodern tutumlar, gelişimsel patolojinin bakış açısıyla beraber aile dayanıklılığı kavramı giderek önem kazanmıştır (Hawley, 2013).

Dayanıklılık kavramının yapısı kompleks olmakla beraber kişi, aile, toplum ve kültürel olarak farklı bağlamlarda ele alınmaktadır (Southwick vd., 2014). İlk başlarda yalnızca bireysel olarak değerlendirilen dayanıklılık kavramı dört aşamada gelişme göstermiş ve zamanla farklı sistemler keşfedilmiştir. İlk aşamada yalnızca dayanıklı olarak nitelendirilen çocukların kişisel özellikleri tanımlanmıştır. İkinci olarak dayanıklılığı kolaylaştıran koruyucu faktörler incelenmiş ve bunu dayanıklılığı güçlendirecek müdahale programlarını oluşturma çalışmaları takip etmiştir. Son olarak ise dayanıklılık kavramı bireysellikten çıkarak aile, sosyal ve fiziki çevre olarak genişletilmiştir (O' Dougherty vd., 2013).

Bireysel dayanıklılık söz konusu olduğunda nasıl bazıları zorluklara daha da güçlenerek tepki veriyor ise aile ele alındığında da aynı durum söz konusu olabilmektedir. Bazı aileler yaşadıkları zorlu deneyimler sonucunda dağılabilirken bazıları ise güçlü bir tutum sergileyebilmektedir (Kaner ve Bayraklı, 2010). Aile alanındaki araştırmalar incelendiğinde aile dayanıklılığı kavramına 1990'lardan sonra rastlanmıştır. (Blair, 2003). Aile dayanıklılığı kavramı, bireysel dayanıklılıktan farklı olarak, dayanıklılık kavramını ilişkisel bağlamda ifade etmektedir. Aile dayanıklılığı kavramı ile beraber işlevsel bir grup olarak aile, sistemsel bir yaklaşımla değerlendirilmiştir (Walsh, 1996). Aile dayanıklılığı,

güçlü bir aile sistemi perspektifinde değerlendirilir ve bu aileler zorlu deneyimler karşısında etkili uyum becerisiyle sistemin bozulmasına engel olmaktadır (Patterson, 2002). Büyük stres faktörleri veya ardışık stres olayları, aile dinamiklerini etkileyerek ailenin işleyişini bozabilir. Zorluklarla başa çıkarken, ailenin tutumu ve tepkisi dayanıklılık açısından kritiktir. Ailelerin savunmasızlığına ve yaşadıkları zorlukların derecesine bakmaksızın aile dayanıklılığı perspektifi her ailenin iyileşme ve büyüme potansiyellerine derin bir inançla ilişkilidir (Walsh, 2016).

Aile sistemi araştırmaları hem aile yapılarının çeşitli olduğunu hem de dayanıklılığın dinamik bir ortamda var olduğunu ve zamanla değiştiğini öne sürerek, sonuç değil süreç odaklı olduğunu varsaymaktadır (Henry vd., 2015; Rutter, 1999). Walsh'da (2003a) zorlu yaşam olaylarından sonra toparlanma sürecini bir yolculuğa benzetmektedir. Bu süreç, aileyi koruyan bir anlayışla ilerlemektedir. Aile dayanıklılığı, ailenin bir veya daha fazla stresli durumun rahatsız edici etkisini azaltma becerisi olarak ele alınabilir. Aynı zamanda ilişki süreçler aracılığıyla, bireylerin kaynak bulmasına ve bu kaynakların zamanla genişlemesine veya yeni kaynakların yaratılmasına izin verme kabiliyetini de içerir (Henry vd., 2018). Çeşitli problemleri olan ailelerin çoğu değişme isteğine ve potansiyeline sahiptir (Blair, 2003). Dayanıklı aileler karşılaştıkları problemlerle etkili bir şekilde başa çıkabilmekte ve eski dengelerine yeniden ulaşabilmektedirler (Patterson, 2002a). Hatta bu alanda yapılan pek çok araştırma, ailelerin geçirdikleri zorlu yaşantılardan sonra eskisinden daha güçlü ve sevgi dolu olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda zorluklar ailenin hayatlarını daha anlamlı hale getirebilmelerini ve sonraki süreçlerde karşılaştıkları zorluklarla da daha iyi baş etmelerini sağlamaktadır (Walsh, 2016b).

Dayanıklılık bakış açısı, ailenin güçsüz yönlerinden ziyade zorluklarla karşılaştıklarında nasıl baş ettikleri üzerinde durarak olumlu bir tutum sergiler ve aileyi yara almış olarak değil sınanmış olarak ele alır (Blair, 2003; Walsh, 1996). Kendi kendini onarma potansiyeline sahip aile; zorluklardan kaçmadan, koruyucu faktörler eşliğinde güçlenerek ve etkili başa çıkma biçimleri geliştirerek dayanıklılığını destekler (O'Leary 1998; Walsh,

1996). Deneyimlediği zorluklar karşısında güçlendiğini fark eden aile; başarısızlık, suçluluk, çaresizlik gibi duygulara karşın özgüven ve gurur hissederek gücünü “başarabiliriz” şeklinde ifade etmektedir (Walsh, 2003b). Yalnızca “yara almayanları” kurtarmanın ötesinde, zorluklarla mücadele eden ailelere sarf ettikleri çaba için şefkatli ve saygılı bir tutum sergileyen yaklaşım, ailelerin ellerinden geleni yapmalarına destek olarak dayanıklılıklarını artırmalarına yardım etmektedir (Walsh, 2002).

Aile dayanıklılığı aile üyelerinin içten çabalarını ve bu çabalar sonucunda pozitif yaşantılar deneyimleyip öğrenmelerini kapsar. Üyelerin yeni öğrenmeleri birbirleriyle paylaşarak aile sistemi içerisinde bütünlük hissetmeleri önemlidir (Rolland ve Walsh, 2006). Bu bağlamda sistem içerisinde aile üyeleri olarak bireysel ihtiyaçların da aile için kıymetli olduğu göz ardı edilmemelidir. Aile fonksiyonel bir birim olarak güçlendirilirken üyelerin bireysel dayanıklılıklarını da beslemelerine yardım edilmektedir (Walsh, 1996).

Aile dayanıklılığı ailenin yalnızca hâlihazırda içinde bulunduğu sorunlarla baş etmesini değil, ilerleyen süreçlerde de karşılaşılabilecekleri sorunlara hazırlık yapmalarını da içermektedir. Dolayısıyla krize müdahale etmekten çok krizi önlemesiyle ön plana çıkmaktadır. Olası bir krizin önlenmesi, ailenin daha önceki yaşantılarından çıkarttıkları ders ve bu doğrultuda hazırladığı etkili bir başa çıkma stratejisi ile mümkün olmaktadır (Walsh, 1996). Her aile farklı baş etme mekanizmalarıyla ve farklı gelişim süreçleriyle kendine özgü nitelikler taşır. Bilhassa herhangi bir krizle karşı karşıya gelen aileler için bu farklılıklar daha da artmaktadır (Özbay ve Aydoğan, 2013). Jennings ve Gunther (2000), ailenin becerilerini keşfetmenin ve süreci bu beceriler üzerine kurmanın aileyi güçlendirmek için etkili bir yol olduğunu savunmaktadır. Burada terapistin görevi öncelikle aile üyelerini dinleyip anlamak, sonra da deneyimledikleri zorluklara baş etme biçimlerine dair sorular sorarak ailenin güçlü yanlarını ve aile üyelerinin rolleri ve kaynaklarını incelemektir. Deneyimledikleri zorluklara karşı elde ettikleri başarıları konuşabilen ailenin, hem aile olarak hem de bireysel olarak güçlü yanlarına ve becerilerine dair farkındalıkları artar (Blair, 2003). Dayanıklılık anlamında

ana aşamaları teşvik ile aile ortak bir çaba göstererek eskisinden daha güçlü ve yetenekli hale sahip olabilir (Walsh, 2002).

Ailenin maruz kaldığı bir kriz, ailenin aslında kendileri için nelerin daha önemli olduğuna dikkat çekerek onlar için yol gösterici olabilir. Bu süreç aile üyeleri için bilmedikleri kaynak ve becerilerini fark edebilmek için bir fırsat olabilir (Walsh, 2002). Yani kriz durumlarının ailenin işlevlerini bozabileceği gibi geliştirebileceği de söylenebilir. Aile, bir kriz durumuyla karşı karşıya kaldığında ihtiyaçlarını azaltıp yapabilecekleri üzerinde durarak veya ihtiyaçlarını karşılayacak yerleri değiştirip geliştirerek yeniden dengeyi sağlamaları sonucu daha dayanıklı hale gelebilmektedir (Patterson, 2002). Ailenin travmatik bir yaşantı sonucunda da dayanıklı hale gelebilmesi önem arz etmektedir. Aile dayanıklılığı bağlamında gerçekleştirilen müdahale içerisinde travmatik yaşantı bağlamsallaştırılır ve ilişkisel olarak ele alınır. İyileşme ve travma sonrası büyüme kapmasında güçlü yönler ve kaynaklar ele alınır (Walsh, 2007).

Neiger'e göre (1991) aile, bir yapbozun parçaları gibidir. Ailenin karşılaştığı zorluk ailenin kaynaklarını aştığı takdirde yapboz parçaları dağılır. Dağılan yapboz parçaları da düzensiz bir aile gibidir. Ailenin çeşitli öğeleri işlevselliğini kaybetmiş, yerinden oynamıştır. Zorluğun, kaynaklarının önüne geçtiğini deneyimleyen ve sahip oldukları baş etme biçimlerinin yetersiz kaldığını gören aile, ya yeni kaynak arayışına girer ya da görevleri veya kuralları değiştirmeye çalışır. Yüksek düzeyde dayanıklılığa sahip ailelerin açık ve etkili bir iletişim biçimi geliştirdikleri, etkili problem çözme becerilerine ve iyimser bir bakış açısına sahip olduğu, manevi inançlarına bağlı oldukları, hem sosyal hem de maddi kaynaklarını etkili bir şekilde yönetebildiği görülmektedir (Brajša-Žganec vd., 2024).

Richardson ve arkadaşları (1990), aile dayanıklılığı için öne sürdükleri modelde aile için koruyucu ve risk faktörlerini ele almaktadır. Koruyucu faktörler güçlü yanları ifade ederken, risk faktörleri yükümlülükleri ifade etmektedir. Koruyucu faktörler yeterli olduğu takdirde ailenin yaşadığı zorluklar ile dengelenmektedir. Koruyucu faktörler yetersiz kaldığında ise denge bozulur ve aile içerisinde bir bozulma meydana gelmektedir. Aile

dayanıklılığının risk faktörleri; ailenin özellikleri, travmatik kayıplar, maddi yetersizlikler, madde bağımlılığı ve sosyal bağlamda gerçekleşen toplumla alakalı negatif durumlar oluşturmaktadır. Aile içerisinde gerçekleşen emeklilik, boşanma, tekrar evlenme, işsizlik, ani ölümler, göç de risk faktörleri içerisinde ele alınabilir (Walsh, 1996).

Aile dayanıklılığı ile ilgili alan yazına bakıldığında risk faktörlerinin incelenmesi ön plana çıkmıştır. Bunun yanı sıra, risk faktörlerinin koruyucu faktörlere dönüştürüldüğü de gözlenmiştir (Masten, 2001). Risk ve koruyucu olmak üzere çoğu faktör bir süreklilik arz eden pozitif ve negatif uçlara sahiptir. Örnek olarak eğitim sürekliliği ele alındığında düşük eğitim bir risk faktörüken yüksek eğitim koruyucu faktör olarak kendini gösterir. Bu inceleme güç temelli yaklaşımlara odaklanmıştır ve asıl amaç koruyucu faktörleri belirlemektir. Tüm bu durum dayanıklılığın risk faktörleriyle engellenirken, koruyucu faktörlerle beslendiği şeklinde özetlenebilir (Benzies ve Mychasiuk, 2009). Burada önemli noktalardan biri de koruyucu ve risk faktörlerinin bağlama göre değiştiklerinden dolayı statik olarak değerlendirilememeleridir (Walsh, 2003b).

Literatür incelendiğinde aile dayanıklılığı kavramının farklı araştırmacılar tarafından farklı yönleriyle ele alındığı görülmüştür. Bu araştırmada Walsh'ın Aile Dayanıklılık Modeli ayrıntılı açıklanacak ve yarı yapılandırılmış görüşme formları bu model ışığında hazırlanacaktır. Walsh'un yaklaşımı; işlevsel aileyi, ekolojik ve gelişimsel perspektifleri birleştirerek büyük sosyal bağlamı ve kuşaklararası hayat döngüsü zemininde ele almayı hedefler. Ekolojik bakış ile, her aile farklı güçlü ve zayıf yönleriyle değerlendirilir. Gelişimsel bakış ile de yaşanan zorluklar, aile üyelerinin ve ailenin genel yaşam döngüsü bağlamında anlamlandırılır. Bu yaklaşımda ailelere özel, tüm üyelerin farklı düzeylerde etkilendiği inançlar da incelenir (Turgut, 2020).

İlgili Araştırmalar

Araştırmanın bu bölümünde; zorunlu göç, tek ebeveynlik ve aile dayanıklılığına dair güncel yurt içi ve yurt dışı çalışmalar kronolojik sırayla sunulmuştur.

Gaziantep'te yaşayan Suriyeli tek ebeveynli kadınların annelik tecrübelerini inceleyen Takak (2023), araştırmasında on altı katılımcı ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Araştırma bulguları erkek egemen bir toplumdan sosyo-ekonomik pek çok zorluğa maruz kalarak Türkiye'ye gelen kadınların, geldikleri yerde şimdiye kadar edinmiş oldukları rollerden sıyrıldıklarını, gündelik hayatlarında değişiklikler yaşadıklarını göstermiştir. Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliği deneyimleyen kadınların güçlendiği tespit edilmiştir. Bunlara ek olarak göç deneyimi boşanmış bir kadın için şiddet ve istismar risk faktörlerini artırmıştır.

Mültecilerin psikolojik dayanıklılığını ekolojik bakış açısıyla inceleyen Tatlıcıoğlu (2023), dayanıklılığın sosyal boyutlarına odaklanmıştır. Mardin ilinde gerçekleştirilen çalışmada 323 Suriyeli mülteci ile tercüman eşliğinde anket yapılmıştır. Araştırmanın bulguları işsizlik ve eğitim seviyesinin dayanıklılık üzerindeki etkisine dikkat çekmektedir. Dayanıklılığın eğitim ve iş olanaklarıyla beraber değerlendirilmesi üzerinde durulmaktadır.

Tek ebeveyn olan annelerin psikolojik dayanıklılıkları ile yaşam doyumları arasındaki ilişkide umut ve affetmenin aracı rolünün incelenmesini amaçlayan Odacı ve arkadaşlarının (2022) araştırmasının örneklem grubunu 256 tek ebeveyn anne oluşturmaktadır. araştırmanın bulguları; psikolojik sağlamlık, yaşam doyumu, umut ve affetme arasında anlamlı pozitif ilişkilerin olduğunu göstermektedir. Tek ebeveyn olan annelerin psikolojik dayanıklılıklarının artması, umut etme seviyelerini de artırmaktadır.

Türkiye'ye göç eden sığınmacı ve mültecilerin adaptasyon süreçlerinde algılanan sosyal desteğin psikolojik dayanıklılık üzerindeki etkisini inceleyen Kılıç (2021), Erzurum'da 190 sığınmacı ve mülteci ile çalışmasını gerçekleştirmiştir. Araştırma bulguları kişinin yakın çevre, arkadaşlar gibi sosyal destek ağına sahip sığınmacı ve mültecilerin psikolojik dayanıklılıklarının yüksek olduğunu göstermektedir.

Yunan bir örnekleme çalışan Aivalioti ve Pezirkianidis (2020), aile dayanıklılığının ebeveynlerin iyilik halleri ve bireysel dayanıklılıkları üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Araştırma bulguları anne ve babalar arasında farklılık göstermemekle beraber aile

dayanıklılığı bağlamında başa çıkma becerilerinin yüksek düzeyde olduğunu ifade eden ebeveynlerin iyilik halleri ve bireysel dayanıklılıklarının da yüksek olduğunu göstermiştir.

Zorunlu göç eden ailelerin stres faktörlerini ve baş etme biçimlerinin beraber ele alındığı bir başka çalışmayı ise Arenliu ve arkadaşları (2020) gerçekleştirmiştir. Stres faktörleri; savaştan kurtulmak ve sınırı geçmek, göçmen olarak şehirlerde yaşamak, göçmen çocuklara ebeveynlik yapmak üzere üç kategoride incelenmektedir. Baş etme biçimleri ise; esnek ve müşterek aile, umut verici aile ve inançları, sürgündeki ve Suriye'deki ailelerle etkileşimi sürdürme, yeni bir ülkede yaşamak için elinden geleni yapma olmak üzere dört kategoride incelenmektedir. Araştırma verileri stres faktörlerine rağmen ailelerin çeşitli şekilde içinde buldukları durumla baş edebildiklerini göstermektedir. Fakat zorluklar karşısında ailelerin baş etme biçimlerini destekleyecek uygulamalara ihtiyaç olduğunun da altı çizilmektedir.

Suriye ve Yemen'de gerçekleşen iç karışıklıklar, savaş, siyasi zorluklar gibi çeşitli sebeplerle İstanbul'a yerleşmiş Suriyeli ve Yemenli göçmenlerle çalışan Ekmen ve Koçak (2020), aile yapısındaki değişimleri; ekonomik, sosyo-kültürel, eğitim, sağlık ve barınma bağlamında incelemeyi amaçlamışlardır. Nitel desende yürütülen bu araştırma kapsamında 14 göçmen kadınla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırma sonucunda; katılımcıların aile yapısında; aile içi dengelerinde, aile içi ilişkilerinde ve ailenin çevre ilişkilerinde, aile tipinde, aile içi sorumluluklarda ve aile içi rol dağılımlarında değişim ve dönüşümlerin yaşandığı görülmüştür. Katılımcılar, göç sonrası ekonomik şartların değişmesinin yanında sosyal statü kaybı yaşadıklarını da ifade etmişlerdir. Sosyal ve kültürel alanda çok fazla değişikliğe maruz kalan katılımcılar, bu durumun dış çevreyle olan ilişkilerini etkilerden aile dinamiklerine de etki ettiğini açıklamışlardır.

Suriyeli mültecilerde travma sonrası stres bozukluğu, travma sonrası büyüme ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırma Cengiz ve arkadaşları (2019) tarafından Hatay'da gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubunu 310 Suriyeli mülteci oluşturan araştırmada travma sonrası stres bozukluğu oranı %80 olup aylık gelirin düşük olması ve

katılımcıların kendi ülkelerine dönme beklentileri risk faktörlerini oluşturmaktadır. Travma sonrası stres bozukluğu yaşayan katılımcılarda travma sonrası büyüme daha çok diğerleriyle ilişkilerde ve psikolojik değişim alanlarında kendini göstermektedir. Travma sonrası büyüme ve psikolojik dayanıklılık arasında ise pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Ebeveynlerin ve çocukların zorunlu göç sonrası deneyimlerinin göç öncesi, göç sırası ve göç sonrası olmak üzere farklı zamanlarda yaşamış oldukları stres faktörlerini ve bunlara karşılık baş etme biçimlerini ele alan, Akesson ve Sousa'nın (2019) gerçekleştirmiş olduğu çalışmanın sonuçları ebeveynlerin bu süreçte çocuklar için önemli bir konumda olduğunu göstermektedir. Savaş ve göç, aile içinde rolleri değiştirebilmekte ve ebeveynlerin sorumluluklarını yerine getirmelerini zorlaştırabilmektedir. Bu süreçte ebeveyn-çocuk ilişkisi de zarar görebilmektedir. Ekonomik faktörler de süreci baltalamaktadır. Bunların yanı sıra çalışmadan elde edilen veriler ebeveynlerin çocuklarına bakım verme rolleri ile ilgili motivasyona sahip olduklarını ve eğitim süreçlerine önem verdiklerini göstermektedir. Ebeveynlerin yeterlilik duygularının artmasının ruh sağlığına katkısı gözlenmektedir. Tüm bunlar ışığında ebeveynlerin güçlü yanlarına, yapabildiklerine odaklanmanın onları motive ettiği ve dayanıklılıklarının süreç içerisinde gelişebildiği söylenmektedir.

Suriyeli sığınmacılarla çalışan Bağcı ve Canpolat (2019), sığınmacıların Türklerle temas ve iyilik hali ilişkisinde gruplar arası kaygı, iç grupla özdeşleşme ve toplumsal kabullenilmenin aracı rolünü incelemeyi amaçlayan bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Araştırmanın örneklemini 88'i kadın ve 75'i erkek olmak üzere toplam 163 Suriyeli katılımcı oluşturmaktadır. Araştırma bulguları, olumlu temasın gruplar arası kaygı ile negatif, iç grup kimlikle özdeşleşme ve toplumsal kabullenme ile pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermiştir. Araştırma sonucu, Suriyeli sığınmacıların Türklerle kurduğu olumlu temasın iyilik hallerini olumlu etkilediğini vurgulamaktadır.

Meksika-Amerika sınırını izinleri olmadan geçen mülteci kadınlarla yapılan çalışmada kadınların psikolojik dayanıklılıkları dini inançları ve geleceğe dair beklentilerinin olması ile ilişkili bulunmuştur. İçsel kaynakların yanı sıra göçmenlik statüsüne sahip olma,

gelişmiş sosyal ağlar, evlilik, göç edilen coğrafi bölge gibi dışsal faktörlerin de dayanıklılık üzerindeki etkisine vurgu yapılmıştır (Torres ve Musk, 2018).

Güney Afrika kırsalında yaşayan 51 yoksul tek ebeveynli aileden bir ebeveyn ve mümkünse bir çocuğun katılımı ile kesitsel bir anket araştırma tasarımı kullanan Greeff ve Fillis (2018), yoksul tek ebeveynli ailelerde dayanıklılıkla ilişkili faktörleri belirlemek amacıyla bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Ebeveynler tarafından bildirilen dayanıklılık faktörleri arasında en yüksek puanı alan faktör aile içi destektir. Bunu sırasıyla; diğer geniş aile üyelerinden ve arkadaşlardan alınan destek, dini ve manevi unsurlar, ailenin içsel güçlü yönleri takip etmektedir. Problemlerle olumlu yaklaşım ile dayanıklılık arasında da anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Diyarbakır ilinde 334 katılımcı ile gerçekleştirilen Sebuktekin'in (2018) yapmış olduğu çalışmada travma sonrası büyüme, temel inançlarda sarsılma ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Travma sonrası büyüme ile temel inançlarda sarsılma ve psikolojik dayanıklılık değişkenleri arasında pozitif yönlü bir ilişki saptanmıştır. Cinsiyet bağlamında değerlendirildiğinde travma sonrası büyüme, psikolojik dayanıklılığın ise sosyal kaynaklar ve yapısal stil boyutları kadınlarda anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Kanada'ya yerleşen, bekar ve düşük gelirli mülteci kadınlarla derinlemesine görüşmeler gerçekleştiren Chung ve arkadaşları (2013), kadınların psikolojik dayanıklılıklarına dair bilgi edinmeyi amaçlamıştır. Katılımcıların bireysel özelliklerinin yanı sıra algıladıkları resmi ve gayri resmi destekler dayanıklılıkları için oldukça önemli bulunmuştur. Bu destekler kültürel veya dini gruplardan, sivil toplum kuruluşlarından veya devletten gelebilmektedir. Elde edilen bulgular, bireysel dayanıklılığın da ötesinde kolektif bir dayanıklılığın varlığına vurgu yapmaktadır.

Literatürde araştırma konusuyla ilgili ulaşılan çalışmalar aile dayanıklılığın daha çok tipik gelişim göstermeyen çocuklara sahip ailelerle gerçekleştirildiği; son zamanlarda da evlilik doyumu, iyilik hali gibi faktörlerle ele alındığı görülmüştür. İncelenen araştırmalar

göstermektedir ki aile dayanıklılığı stres, kaynakların azlığı, ekonomik yetersizlik, yas gibi faktörlerden olumsuz etkilenirken; yaşam doyumu, iyilik hali, aile üyelerinin bireysel dayanıklılığı, içsel ve dışsal kaynaklar, inanç sistemleri, sosyal destek gibi faktörlerden olumlu etkilenmektedir. Göç ve tek ebeveynlik bağlamında incelenen araştırmalar ise ele alınan çalışma grubunun pek çok stres faktörüyle baş başa kaldığını, hayatlarında birçok değişikliğin olduğunu ve bunların kişiler ve aileler üzerindeki etkilerini ortaya koymuştur. Ulaşılan çalışmalarda dayanıklılığın hem tek ebeveynli hem de zorunlu göç eden aileler kapsamında incelendiği görülmemiştir. Dolayısıyla bu çalışmanın alan yazına dayanıklılık kavramına dair ışık tutacağı düşünülmektedir.

Bölüm 3

Yöntem

Bu araştırmanın amacı savaş nedeniyle Suriye'den göç etmiş tek ebeveyn olan annelerin dayanıklılıklarına dair deneyimlerini incelemektir. Bu bölümde araştırmanın türü ve çalışma grubu, veri toplama araçları, veri toplama süreci ve verilerin analizi, araştırmanın geçerliği ve güvenilirliği, araştırmada alınan etik önlemler ve araştırmacının rolü başlıklarına yer verilmektedir

Araştırmanın Türü

Savaş nedeniyle Suriye'den göç etmiş tek ebeveyn olan annelerin dayanıklılıklarını araştıran bu çalışma nitel desenedir. Sosyal ve psikolojik olay ve durumlarla ilgili hem araştırmacılara hem de okuyuculara derinlemesine bilgi sağlamaktadır (Fraenkel ve Devers, 2000). Nicel araştırmalar bir olgunun varlık derecesiyle ilgilenirken, nitel çalışmalar olgunun direkt varlığı ve anlamıyla ilgilenmektedir. Başka bir deyişle nicel araştırmalar olgunun sayısal özelliklerini incelerken, nitel araştırmalarda olgunun niteliği önemlidir (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Anlatı geleneğine sahip ve yorumlayıcı özellik gösteren nitel araştırma, insanın yaşam deneyimlerini daha detaylı anlamlandırabilmeyi hedeflemektedir (Krysiç ve Finn 2015). Bir sınıflama ve yorumlama süreci olan nitel araştırma, araştırma konusunu anlamlandırmanın yanı sıra açıklama oluşturmayı da amaçlamaktadır (Çelik vd., 2020). Sosyal olgulara dair bir bölümü inceleyen nitel araştırmalar o bölümle ilgili kişilerin sübjektif perspektiflerini ve bunun meydana gelmesine katkı sağlayan sosyal yapılar ile süreçleri ele almaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

Nitel çalışmalara dair pek çok sınıflandırma mevcuttur. Farklı yıllarda farklı araştırmacıların yaptıkları sınıflandırmalarda ortak olarak beş yaklaşım bulunmuştur. Bunlar; fenomenoloji (olgubilim), etnografi, anlatı araştırması, kuram oluşturma ve durum çalışması olarak sıralanabilir (Creswell, 2021). Bu araştırma fenomenoloji (olgubilim) yaklaşımıyla gerçekleştirilmiştir. Fenomenolojik yaklaşımı diğerlerinden ayıran bir

tecrübenin kökünü veya temel yapıtaşını keşfetmeyi hedeflemesidir. Fenomenolojik yaklaşım ile çalışan araştırmacılar genel olarak insanların birbirine benzeyen yaşantıları yine benzer bir şekilde tasvir ettiklerini varsayarlar ve mevcut ortak yanları betimlemeyi ve anlamayı hedeflerler (Fraenkel vd., 2012). Tezcan (2013), nitel araştırmaların hedefini, sınıflandırmalar doğrultusunda kişilerin eylemleri ve nesnelere tanımlama şekillerini ortaya koymak olarak ifade etmektedir. Bu araştırmada savaş nedeniyle Suriye’den göç etmiş tek ebeveyn olan annelerin dayanıklılıklarına dair deneyimlerini nasıl anlamlandırdıklarını ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Görüşme, fenomenoloji araştırmalarında en sık kullanılan yöntemlerden biridir. Bu yöntem ile araştırma katılımcıları araştırma konusu ile ilgili duygu ve düşüncelerini paylaşmaktadır (Karataş, 2017). Görüşme yöntemi ile şahısların duygu ve düşüncelerinin anlaşılmasının yanı sıra tutumları, deneyimleri, şikâyetleri de anlaşılmaya çalışılmaktadır (Sevecan ve Çilingiroğlu, 2007). Görüşmeler tamamlandıktan sonra veriler analiz edilerek tema ve alt temalar belirlenmektedir. Sonrasında ise kavramsallaştırılan olgu, görüşme gerçekleştirilen kişilerin ifadelerinden direkt alıntılarla sunulmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Bu araştırmada da görüşme yöntemi kullanılarak veri toplanmış ve sonrasında söz edilen aşamalar takip edilmiştir.

Araştırmanın Çalışma Grubu

Nitel araştırmalarda kusursuz bir örneklem büyüklüğünden söz edilmemektedir. Veri toplama araçlarının niteliği, veri toplanacak kaynakların kısıtlılığı, nitel araştırma analizlerinin özellikleri gibi sebeplerle ideal ve büyük bir çalışma grubu olması mümkün gözükmemektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Çalışma grubunu oluşturacak kişi sayısı net bir şekilde ifade edilmemekle beraber bu sayının araştırma sürecinde veri doygunluğunun sağlandığı zaman tamamlanması gerektiği ifade edilmektedir (Büyüköztürk vd., 2016). Verilerin doygunluğa ulaşması, toplanan verilerle yapılan analize yeni verilerin eklenmesiyle analizde herhangi bir değişikliğin olmamasıdır. Başka bir deyişle yeni veriler artık araştırma

için bir katkı sağlamamaktadır (Cohen vd., 2021). Nitel araştırmalarda nicel verilerden ziyade nitel verilerin önemli olmasının sebebi araştırılan konuya; davranışlar, örnekler, olaylar ile netlik ve derinlik kazandırılmasının amaçlanmasıdır (Neuman, 2017). Nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik araştırmaların amacı da araştırma fenomenini tecrübe eden kişilere yeteri seviyede ulaşarak fenomenin temeline inmektir (Yalçın, 2022). Fenomenoloji araştırmalarında doygunluk seviyesi baz alınarak belirlenen örneklem büyüklüğü beş ile yirmi beş katılımcı arasında değişiklik gösterebilmektedir (Creswell, 2021; Yıldırım ve Şimşek, 2016). Çalışma grubundaki kişi sayısının üst seviyesini belirtmemekle beraber en az on kişi olması gerektiğini ifade eden kaynaklar da mevcuttur (Creswell, 2021). Tüm bunların yanı sıra örneklem büyüklüğü belirlenirken; araştırmanın odak noktası, toplanan verilerin niceliği, örneklemin kuramsal olarak neye dayandırıldığı gibi etkenler de dikkate alınmalıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Bu doğrultuda araştırma, tamamı kadın olmak üzere 10 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcı sayısının belirlenmesinde veri doygunluğunun dikkate alınmasının yanı sıra araştırma problemi, amacı, deseni, veri toplama süreciyle ilgili maddi faktörler ve zaman faktörü de göz önüne alınmıştır. Veri doygunluğu katılımcılardan farklı verilerin alınamadığı, görüşmelerin tekrarlandığı nokta olarak belirlenmiştir.

Nitel araştırmalarda çeşitli örnekleme yöntemlerinin beraber kullanılması araştırmacı için daha geniş bir veri seti sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Dolayısıyla bu araştırmanın çalışma grubu, amaçlı örnekleme yöntemlerinden olan ölçüt örnekleme ve kartopu (zincir) örnekleme yöntemleri ile seçilmiştir. Ölçüt örnekleme yöntemi, fenomenoloji araştırmalarında katılımcıların belirlendiği aşamada, incelenmesi amaçlanan olguyu yaşayan kişilerin sayıca fazla olduğu durumlarda kullanılır (Creswell, 2007). Bu yöntemde, araştırmacının ölçüt belirlemesi ve bu ölçütü karşılayan kişileri ve olguları araştırmasına katması beklenmektedir (Patton, 2018). Mevcut araştırmada ölçüt olarak savaş nedeniyle göç eden ailelerin Ankara'da yaşamaları ve tek ebeveynli aile olmaları belirlenmiştir. Çalışmanın Ankara ili ile sınırlandırılması Ankara'nın kalabalık ve kozmopolit

bir yapıya sahip olması ile ilişkilendirilmektedir. Tek ebeveynli ailelerin ölçüt olarak ele alınması ise daha önce bu konuya dair yapılan araştırmaların kısıtlı olması ile ilişkilendirilmektedir. Araştırmada kullanılacak bir diğer yöntem olan kartopu (zincir) örnekleme, katılımcılarla iletişime geçmenin meşakkatli olduğu durumlarda kullanılmasıyla beraber bir grubun ortak tecrübelerine erişmek istendiği zaman da kullanılabilir (Creswell, 2007). Bu araştırmada çalışma grubu belirlenirken katılımcıların a) Suriye’de çıkan savaştan etkilenerek zorunlu göçe maruz kalmaları, b) Ankara’ya yerleşmeleri ve c) tek ebeveyn olmaları ölçüt kabul edilmiştir. Tüm ölçütleri sağlayan ailelerin Ankara’da yoğun olarak yaşadığı bölgede, söz konusu ailelerle maddi ve manevi olarak ilgilenen bir gönüllü sayesinde katılımcılarla ilk etkileşim sağlanmış ve süreç içerisinde kartopu (zincir) örnekleme yönteminden yararlanılmıştır.

Araştırma katılımcılarına dair bazı demografik bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur. Araştırmaya katılan her bir katılımcı için K1-K10 arasında kodlar verilmiştir. Katılımcıların yaşları 23 ile 60 arasında değişmekte ve ortalama katılımcı yaşı 41’dir. Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların genel olarak ilk ve ortaokuldan sonra eğitimlerine devam etmedikleri, yalnızca iki katılımcının meslek sahibi olabilecek düzeyde eğitim hayatına devam ettiği görülmektedir (K7 ve K10). Katılımcıların aylık gelirleri çoğunlukla 5000 Türk lirası civarındadır. Fakat bu gelire ek olarak ev kiralrı ve faturaları gönüllüler tarafından ödenmektedir. Ayrıca miktarı ve zamanı belli olmamakla beraber yine gönüllüler tarafından yiyecek yardımı yapılabilmektedir. Katılımcılar çoğunlukla vefat sebebiyle tek ebeveyn olmuş ve en az dört, en fazla 20 yıl olmak üzere ortalama sekiz yıldır tek ebeveynli olma durumunu sürdürmektedirler. Sahip oldukları çocuk sayısı ise en az bir en fazla altı olmak üzere ortalama üçtür. Katılımcılar ortalama sekiz yıldır Türkiye’de yaşamakta ve çoğunlukla başlangıç seviyesinde Türkçe bilmektedirler.

Tablo 1

Katılımcılara Ait Bazı Demografik Bilgiler

Kod	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Düzeyi	Aylık Gelir	Çocuk Sayısı
K1	Kadın	41	İlkokul terk	10000-15000	3
K2	Kadın	32	İlkokul terk	0-5000	3
K3	Kadın	29	İlkokul terk	5000-10000	2
K4	Kadın	43	Ortaokul	5000-10000	6
K5	Kadın	60	-	0-5000	5
K6	Kadın	23	Ortaokul	0-5000	1
K7	Kadın	43	Üniversite	0-5000	2
K8	Kadın	32	Ortaokul	0-5000	4
K9	Kadın	56	Ortaokul	0-5000	5
K10	Kadın	49	Lise ve üniversite arası 3 yıllık külliyeye	5000-10000	2

Katılımcıların çocuklarına dair veriler incelendiğinde en az bir en çok altı çocuğa sahip katılımcı bulunmaktadır. Yalnızca K4, K5 ve K9 20 yaş üstünde çocuğa sahiptir. Geri kalan katılımcıların çocuklarının yaş ortalaması 12'dir. K4'ün en küçük çocuğu 10, en büyük çocuğu 20 yaşındadır. K5'in en küçük çocuğu 20, en büyük çocuğu 40 yaşındadır. K9'un ise en küçük çocuğu 24, en büyük çocuğu 33 yaşındadır. K9 aynı zamanda çocuklarından birini savaşta kaybetmiştir.

Tablo 2

Katılımcılara Ait Diğer Bilgiler

Kod	Türkçe Bilgisi	Türkiye'de Yaşama Süresi	Tek Ebeveynli Olma Sebebi	Tek Ebeveynli Olma Süresi
K1	Bilmiyor	7 yıl	Vefat	11 yıl
K2	Başlangıç	9 yıl	Vefat	9 yıl
K3	Başlangıç	10 yıl	Boşanma	4,5 yıl
K4	Başlangıç	5 yıl	Vefat	4 yıl
K5	Başlangıç	8 yıl	Vefat	20 yıl
K6	Orta	6 yıl	Vefat	7 yıl
K7	İleri	10 yıl	Vefat	2 yıl
K8	İleri	10 yıl	Vefat	10 yıl
K9	Başlangıç	7 yıl	Vefat	7,5 yıl
K10	İleri	7 yıl	Terk	5 yıl

Tablolardan elde edilen verilere ek olarak; katılımcıların çoğunluğu aylık gelirlerinin tamamına yakını düzenli aldıkları maddi yardımlardan sağlamaktadırlar. Yalnızca iki katılımcı (K3 ve K10), ev temizliği ve tercümanlık gibi kısa süreli işlerle zaman zaman maddi kazanç sağlayabildiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların doldurmuş olduğu kişisel bilgi formuna göre ailede tanısı konmuş rahatsızlığı olan bireylerin tanılarını; depresyon (K1), göz problemleri (K2), bomba kaynaklı yüz yanığı (K4), tansiyon hastalığı (K5), şeker ve tansiyon hastalığı (K6, K10), bel fıtığı, damar tıkanıklığı, tansiyon ve şeker hastalığı (K9) oluşturmaktadır. Tanılardan bir kısmını çocuklar almışken bir kısmını katılımcının kendisi almıştır. Bazı katılımcıların özellikle ihtiyaçları olduğunu belirtmelerine rağmen katılımcılar arasında psikiyatrik veya psikolojik destek alan kimse bulunmamaktadır. Son olarak savaşta bir yakını kaybeden katılımcılar çoğunluktadır. K1 kardeşinin eşini, K2 ve K4 kendi eşini, K3 teyze çocuklarını, K6 ve K8 eşi ve birden fazla akrabasını, K9 eşi, kardeşi ve yeğenlerini, K10 ise uzaktan akrabalarını ve arkadaşlarını kaybetmiştir.

Veri Toplama Süreci

Öncelikle araştırmacı tarafından ilgili alan yazın incelenip araştırmanın amacına uygun olacak biçimde veri toplama araçları oluşturulmuştur. Veri toplama araçları, Kişisel Bilgi Formu (EK-A) ve Görüşme Formu (EK-B), ilgili başlık altında detaylıca incelenmiştir. Veri toplama araçları son halini aldıktan sonra Hacettepe Üniversitesi Akademik Etik Kurulu'na sunulmuş ve Etik Kurul Onay Bildirimi (EK-) alınmıştır. Hem araştırmacıya yol göstermesi hem de katılımcılara gerekli bilgilendirmelerin yapılması amacıyla Görüşme Protokolü hazırlanmıştır (EK-D). Görüşmelere başlamadan önce araştırmaya katılım şartlarını sağlayan katılımcı adaylarının yoğun olarak yaşadığı bölgede sosyal destek faaliyetleri gerçekleştiren bir gönüllü ile iletişime geçilmiş ve görüşülecek kişiler ayarlanmıştır. Ayarlanan kişiler vasıtasıyla da kartopu (zincir) örnekleme yöntemi ile ulaşılan katılımcılar olmuştur. Görüşülecek kişilerin yanı sıra görüşmelere katılım sağlayacak üçüncü kişi olan tercüman da belirlenmiştir. Katılımcıların kendilerini daha rahat hissetmeleri, yabancılık çekmemeleri ve sorulara daha açık cevaplar verebilmeleri amacıyla

tercüman; katılımcılarla aynı semtte yaşayan, katılımcılarla aynı kültürden gelen, ileri düzeyde Türkçe bilen aynı zamanda araştırmacının katılımcı şartlarını da sağlayan zorunlu göç etmiş bir kişi olarak seçilmiştir. Bu kişi yarı zamanlı olarak tercümanlık yapmaktadır. Araştırmacının, katılımcının ve tercümanın uygunluğu gözetilerek belirlenen zamanlarda, katılımcının evinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme yerinin uygunluğuna dair katılımcılardan onay alınmıştır. Görüşme esnasında gizliliğin korunması amacıyla görüşme yapılan ortamda yalnız olunmasına ve katılımcının soruları rahatlıkla cevaplayabilmesine özen gösterilmiştir. Görüşme protokolünün başında araştırmacı kendini tanıtmış, görüşmenin amacını, gizlilikle ilgili konuları ve katılımcıların haklarını açıklamıştır. Katılımcıların haklarının açıklanması bölümünde özellikle gönüllülük esası üzerinde durulmuştur. Protokoldeki bilgiler katılımcılara önce araştırmacı tarafından sözel olarak ifade edilmiş, sonra tercüman tarafından çevirisi yapılarak katılımcıdan araştırmaya gönüllü katıldığına dair sözel olarak onay almıştır. Görüşme boyunca aradaki saygının korunabilmesi adına katılımcılara “siz” diye hitap edilmiştir. Görüşme boyunca araştırmacı hem soruları sorarken hem de cevapları dinlerken içten bir tutum sergilemiş ve katılımcıların kendilerini rahatsız hissetmelerinin önüne geçmeye çalışmıştır. Empatik bir yaklaşımla dinlediği katılımcıların herhangi bir konuda yargılandıklarını, damgalandıklarını hissetmemeleri için özen göstermiştir. Katılımcıların zaman zaman cevap vermekte duygusal olarak zorlandıkları yerlerde görüşmeyi yarıda bırakma hakları tekrar hatırlatılmıştır.

Görüşmeler, 2023 yılının Aralık ayında ve 2024 yılının Ocak ayında gerçekleştirilmiştir. En kısa görüşme süresi 25 dakika ve en uzun görüşme süresi 69 dakika olmak üzere ortalama görüşme süresi 41 dakika olarak hesaplanmıştır. Tüm görüşmeler araştırmacının telefonu ile kayıt altına alınmıştır. Ses kayıtları bilgisayar ortamında yazıya geçirilmiş ve dijital ortamda da gizliliğe önem verilerek hem deşifrelerin hem de ses kayıtlarının korunmasına dikkat edilmiştir. Görüşme esnasında geçen isimler gerçeği açık etmeyecek şekilde kodlanmış ve katılımcıların her birine numaralar verilmiştir.

Görüşmelerle eş zamanlı olarak tematik analiz yapılmış ve böylece veri doyumu karar verilmiştir. Verilerin doyuma ulaştığı noktada (10. Katılımcı ile görüşülmesinin ardından) görüşmelere son verilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada katılımcıların sosyodemografik özellikleri ve araştırma konusuna yönelik birtakım özellikleri incelemek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu (EK-A) kullanılmıştır. Araştırma problemi ve alt problemlerine yanıt aranması amacıyla da araştırmacı tarafından hazırlanan Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu (EK-B) aracılığıyla veriler toplanmıştır. Bunların yanı sıra hem araştırmacıya yol göstermesi hem de katılımcılara gerekli bilgilendirmelerin yapılması amacıyla Görüşme Protokolü hazırlanmıştır (EK-C).

Kişisel Bilgi Formu

Katılımcıların genel profili ile ilgili bilgi sahibi olmak amacıyla araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Bu formda katılımcılara; yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, meslek, çalışma durumu ve ekonomik durum, çocuk sayısı, tek ebeveynli olma sebebi ve süresi, nerede ve kimlerle ikamet ettikleri, sağlık durumları, göç üzerinden geçen zaman, savaşta kaybedilen bir yakının olup olmadığı, dil düzeyi gibi alanlarda bilgi toplamak için 15 adet soru sorulmuştur. Kişisel bilgi formu hazırlanırken ilgili alan yazından faydalanılmış ve taslak form ortaya çıktığında üç farklı üniversitenin; Sosyoloji, Psikolojik Danışma ve Rehberlik, Sosyal Hizmet Bölümlerinde öğretim üyesi olarak görev yapan üç uzmana iletilmiş ve dönüt alınmıştır. Uzman dönütleri ışığında kişisel bilgi formuna yeni sorular eklenmiştir. Örneğin; tek ebeveynli olma sebebiniz?, Ne zamandan beri tek ebeveynsiniz? soruları tek ebeveynlik durumuyla ilgili soruların yetersiz olması gerekçesiyle eklenmiştir. Psikolojik desteğin yanı sıra çoğu göçmenin ilaç kullanma veya travmaya bağlı fizyolojik belirtiler gösterme olasılığı dikkate alınarak psikiyatrik destek alıp almadıkları sorusu da eklenmiştir.

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Araştırmanın veri toplama sürecinin bir düzen içerisinde tamamlanması, araştırmanın amacına uygun bir şekilde kullanılacak veriler toplanması ve verilerin analiz edilmesi, katılımcıların deneyimlerinin derinlemesine incelenebilmesi amacıyla araştırmacı tarafından oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu (EK-B) görüşmelerde kullanılmıştır. Araştırmacı görüşme formunu hazırlarken ilgili alan yazından faydalanmıştır. Görüşme sorularının içerik olarak araştırmacının amacından sapmamasına, biçimsel olarak da açık ve anlaşılır olmasına dikkat edilmiştir. Görüşmelerin sistematik bir şekilde ilerlemesi amacıyla sorular; göç öncesi yaşam, savaş ve göç sırası, göç sonrası yaşam olmak üzere üç kategoride ele alınmıştır. Öncelikle hazırlanmış olan taslak görüşme formu, kişisel bilgi formu ile birlikte üç farklı üniversitenin; Sosyoloji, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik, Sosyal Hizmet Bölümlerinde öğretim üyesi olarak görev yapan üç uzmana iletilmiş ve dönüt alınmıştır. Uzmanların belirlenmesinde; göç ile ilgili çalışmalarının olması, aile dayanıklılığı ile ilgili çalışmalarının olması ve nitel araştırmalara dair çalışmalarının olması kistas alınmıştır. Uzman dönütleri ışığında görüşme formuna yeni sorular eklenmiştir (Örneğin; “Savaş ve göç deneyimi ailenin sosyal ve ekonomik kaynaklarını nasıl etkilemiştir?”, “Geleceğe dair umutlarınız ve beklentileriniz nelerdir?”, “Göç süreci size ne öğretti, yaşama bakışınızda neleri değiştirdi?” soruları eklenmiştir). Bazı sorulara ise sondalar eklenmiştir (Örneğin; “Sizin için tek ebeveyn olmak nasıl bir deneyim?” sorusuna “Tek ebeveynli olma durumu Suriye'deyken de geçerliyse, orada ve burada [göç öncesi ve göç sonrası] tek ebeveynli olmanın farkı nedir?” alt sorusu eklenmiştir). Eklenen sorular ile dayanıklılık konusuna dair analizlerin bağlama oturmasının daha kolay olacağı düşünülmüştür. Bazı soruların yerleri değiştirilmiştir. Doğrudan soru sormanın kişiyi yönlendirebileceği ihtimaliyle bazı sorularda biçimsel değişiklikler yapılmıştır (Örneğin; “Türkiye'ye geldiğinizden beri yaşamınızda neler değişti?” sorusu yerine “Türkiye'ye gelmek sizin için nasıl bir deneyimdi ve size nasıl geldi?” sorusu getirilmiştir). Böylelikle zorluktan önce nasıl geldiğini genel olarak öğrenmenin büyük resmi görmeyi kolaylaştırabileceği düşünülmüştür. Biçimsel olarak değiştirilen bir başka soru tarzı kapalı uçlu sorulardır (Örneğin; ileriye yönelik hedefiniz var mı şeklinde kapalı uçlu soru sormak yerine, tabii hedefleri olduğunu

varsayarak hedefleriniz nelerdir şeklinde açık uçlu sormanın daha uygun olacağı düşünülmüştür). Soruların açık ve net olmasına özen gösterilmiş ve buna göre düzenlenmiştir (Örneğin; “Suriye’de çatışmaların başlaması sizi nasıl etkiledi?” yerine “Suriye’de çatışmaların başladığı süreçte neler yaşadınız?” sorusunun sorulmasının daha net ve açık olacağı düşünülmüştür).

Uzmanlardan alınan tüm dönütler değerlendirilerek görüşme formu son halini almıştır. Görüşme formunun son halinde sonda soruları dışında toplam 13 soru, sonda soruları ile beraber toplam 30 soru mevcuttur. Öncelikle görüşme esnasında katılımcıların anlamakta zorlandığı bir soru veya görüşmenin gidişatına göre eklenmesi gereken bir soru olup olmadığını tespit etmek amacıyla bir kişi ile pilot görüşme gerçekleştirilmiştir. Pilot görüşme, araştırmanın çalışma grubu ölçütlerini karşılayan ilk kişinin bulunması ile gerçekleştirilmiştir. Bu görüşme sonrasında görüşme formunda herhangi bir değişiklik olmamıştır. Tüm soruların açık ve anlaşılır olduğu düşünülmüştür. Fakat daha sonra devam eden görüşmelerde katılımcıların yaşantılarını daha detaylı inceleyebilmek ve araştırmanın amacına uygun veriler elde edebilmek niyetiyle görüşme esnasında çeşitli sonda soruları eklenmesine gerek duyulmuştur. Bunun yanı sıra diğer katılımcılardan daha farklı deneyimlere sahip olan bazı katılımcıların anlattıklarının daha açık ve net anlaşılabilmesi için görüşme esnasında yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer almayan bazı soruların da sorulması gerekli bulunmuştur. Görüşme esnasında değişikliğe uğrayan bir diğer konu da soruların yerleri olmuştur. Katılımcılar bazı soruları sırası gelmeden cevapladığı için, yeri geldiğinde tekrar aynı soru sorulmamıştır. Ayrıca art arda olmayan sorular da katılımcıların verdiği cevaplara göre zaman zaman art arda sorularak yerleri değiştirilmiştir. Genel olarak yarı yapılandırılmış görüşme formuna bağlı kalınmış ve görüşmenin gidişatına göre esneklikler sağlanmıştır.

Görüşme Protokolü

Araştırmacıya veri toplama sürecinde yol göstermesi ve katılımcılara gerekli bilgilendirmelerin yapılması amacıyla hazırlanmıştır. Görüşme protokolü sayesinde

araştırma kapsamında yapılan görüşmelerin çerçevesi çizilmiştir. Açılış bölümü, göç öncesi yaşam ile ilgili sorular, savaş ve göç sırası ile ilgili sorular, göç sonrası yaşam ile ilgili sorular, özetleme, ilave görüşler ve teşekkür olmak üzere yedi bölümden oluşmaktadır. Protokolün açılış bölümünde görüşmeci kendini tanıtmayı, görüşmenin amacını açıklaması, gizlilikle ilgili konuları açıklayarak görüşmecinin haklarından bahsetmesi yer almaktadır. Daha sonra yarı yapılandırılmış görüşme formundaki sorular katılımcılara yöneltilmiştir. Görüşme protokolünün bir sonraki aşaması anlaşılabilir konuların kısaca özetlenmesi ve anlaşılabilir olmayan konuların ifade edilmesini içeren özetleme bölümünün gerçekleştirilmesidir. Daha sonra katılımcılara verdikleri cevaplara ek olarak söylemek istedikleri bir şey olup olmadığı sorulmuştur. Son olarak katılımcılara araştırmaya vakit ayırdıkları için teşekkür edilerek görüşme sonlandırılmıştır.

Verilerin Analizi

Fenomenolojik araştırma deseni kullanılan bu araştırmada verilerin analizi tematik analiz ile yapılmıştır. Araştırma verilerinden elde edilen temaları ortaya koyma, analizini yapma ve raporlama sürecini içeren tematik analiz, veri setinden derinlemesine bilgi edinilmesini sağlamaktadır (Braun ve Clarke, 2019). Temaların ortaya konması, veri setinin incelenip ortak yönleri bulunan verilerin aynı başlık altında sınıflandırılmalarıyla gerçekleşmektedir (Baş ve Akturan, 2017). Braun ve Clarke (2019), tematik analizde izlenmesi gereken altı aşama açıklamışlardır. Bunlar sırasıyla; araştırmacının veri hakkında bilgi sahibi olması, verilerde dikkat çeken özelliklerin kodlanarak ilk kodların oluşturulması, temalar oluşturulması ve kodların temalar altında toplanması, ortaya çıkan temaların gözden geçirilmesi, son halini alan temalara isim konulması, raporun hazırlanmasıdır. Raporlaştırma süreci analiz sonuçlarını araştırmayı okuyan kişilerin anlayabileceği bir biçimde tartışılıp yorumlanmasını içermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

Verilerin analizi süreci, görüşmelerde alınan ses kayıtlarının dikkatlice dinlenip birebir deşifre edilmesiyle başlamıştır. Görüşmelerin deşifre edilmesi sırasında katılımcılara

ilk katılımcı K1, son katılımcı K10 olmak üzere isimler verilerek gizlilik sağlanmıştır. Her görüşmenin sonunda deşifre edilen kayıtlardan toplam 62 sayfalık veri elde edilmiştir. Elde edilen veri seti ilk önce hiçbir işaretleme yapmadan birkaç kez detaylı bir şekilde okunmuştur. Sonrasında katılımcıların özellikle üzerinde durdukları ve tüm veri seti içerisinde tekrar eden ifadeler işaretlenerek okunmaya devam edilmiştir. Katılımcıların üzerinde durduğu ve tekrar eden hiçbir ifade kalmayınca kadar okumalar sürdürülmüştür. Tekrar eden ifadeler kendi aralarında gruplandırılarak kodlar oluşturulmuştur. Kodlama işlemi bittikten sonra birbirleriyle bağlantılı olan ve çelişmeyen kodlar sınıflandırılarak alt temalar oluşturulmuştur. Aynı çerçevede içerisinde değerlendirilebilecek alt temaların birleştirilmesiyle de ana temalar oluşturulmuştur. Temaların ve alt temaların isimlendirilmesinde ilgili alan yazından faydalanılmıştır. Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini yükseltmek amacıyla, ulaşılan tema ve alt temalar uzmanların görüşüne sunulmuştur. Farklı üniversitelerde psikolojik danışma ve rehberlik alanında öğretim üyesi ve uzman olan, nitel çalışmalarla ilgili deneyime sahip iki farklı uzmandan dönüt alınmıştır. Dönütler ışığında veri analizi tekrar düzenlenmiştir. Örnek olarak; bazı temalarla ilişkili bulunmayan kodların yerini değiştirmek, bazı temaları birleştirerek ortak bir tema haline getirmek, bazı temaların isimlerini değiştirmek gibi düzenlemeler yapılmıştır. Uzman dönütleri doğrultusunda araştırmacıların analizi yeniden tartışması ile veri analizi son halini almıştır. Tematik analiz sonucunda elde edilen bulgular ilgili başlık altında, katılımcı ifadeleri ile detaylı bir şekilde sunulmuştur. Devamında bulgular alan yazın ile desteklenerek tartışılmış ve yorumlanmıştır.

Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenirliği

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirliliğin sağlanması için çeşitli ölçme teknikleri bulunmaktadır fakat nitel araştırmalar için aynı durum söz konusu değildir. Nitel araştırmalarda kesinliği kanıtlanmış bir geçerlik ve güvenirlilik belirleme yöntemi bulunmamaktadır (Baltacı, 2019). Buna rağmen nitel araştırmacının geçerlik ve güvenirliliği belli bir düzeyde sağlayabilmesi beklenmektedir. Geçerlik, doğru bilgiye ulaşabilmek için

gerekli tedbirleri almak olarak ifade edilirken; güvenilirlik, araştırma sürecinin ve elde edilen verilerin, bir başka araştırmacı tarafından açık ve detaylı bir şekilde incelenebilmesine olanak tanıyacak biçimde açıklanmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

Nitel çalışmalarda bazı araştırmacılar, geçerlik ve güvenilirlik kavramlarının yerine farklı terimler kullanmaktadır (Given, 2021). Guba ve Lincoln (1982); nitel araştırmalarda inandırıcılık, güvenilirlik, teyit edilebilirlik ve aktarılabirlik olmak üzere güvenilirliği sağlayıcı dört etken ortaya koymaktadır. Aktarılabirlik, araştırma bulgularının çeşitli bağlam ya da ortamlarda da anlamlı olduğunu göstermektedir. Güvenilirlik ise araştırmacının benzer şartlarda aynı katılımcılarla gerçekleşmesi durumunda bulguların yinelenme seviyesi olarak tanımlanmaktadır. Araştırma bulgularını benzer katılımcılar için de genelleme imkanı sunmayı ifade eden, bulguların inandırıcılığını ifade eden kavram inanılırlıktır. Teyit edilebilirlik ise bulguların doğrudan katılımcı verileriyle ifade edilmesi ve araştırmacının öznel görüşlerinin bulgulara yansımamasını ve objektifliğin artırılmasını ifade etmektedir. Araştırma boyunca teyit edilebilirlik için paranteze alma sürecine dikkat edilmiştir. Araştırmacının inanılırlığı, güvenilirliği ve aktarılabirliği için alınan tedbirler ise ilgili başlıklar altında detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Araştırmanın İnanılırlığı

Nitel araştırmalarda araştırma bulgularının gerçeklikle uyumlu olma derecesini ifade eden içsel geçerliğin nitel araştırmalardaki karşılığı inandırıcılıktır. Nicel araştırmalarda nesnel, sabit ve tek bir fenomen üzerinde durulurken nitel araştırmalarda çok boyutlu, bütüncül ve sürekli bir fenomen mevcuttur. Dolayısıyla nitel araştırma katılımcılarının tecrübeleri ile ilgili bütüncül bir yorumda bulunma, bakış açılarını anlayabilme, eylemlerinin karışıklığını ifade edebilme gibi faktörler araştırmacının inandırıcılığını artırmaktadır (Merriam ve Tisdell, 2015). Lincoln ve Guba (1985) inanılırlığı sağlamak adına çeşitli yöntemlerden bahsetmektedirler. Bunlar; uzun süreli etkileşim, devamlı gözlem, çeşitleme, akran bilgilendirmesi, olumsuz durum analizi, referans yeterliliği, katılımcı teyidi olarak sıralanabilir (akt. Arslan, 2022). Bu araştırmada inanılırlığı artırmak için uzun süreli etkileşim faktörüne

özen gösterilmiştir. Öncelikle katılımcıların kendi güvenli alanları olan evlerinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Tüm kısıtlı imkânlarına rağmen kültürel değerlerinden doğan misafirperverlik anlayışlarına uyum sağlamaya çalışılarak hiçbir katılımcının kahve ikram etme isteği geri çevrilmemiştir. Bu sayede araştırmacı katılımcıları doğal ortamlarında daha fazla gözlemleyerek kültürlerini anlamaya çalışmış ve bunu bulguları daha doğru değerlendirebilmek için kullanmıştır. Bu faktör görüşmelerin süresini uzatarak katılımcı ile daha uzun süreli etkileşim sağlamaya ve inandırıcılığı yüksek bulgular elde edip yorumlar yapılmasına katkı sağlamıştır.

Nitel araştırmaların inanılabilirliğini düşüren bazı faktörler mevcuttur. Bunlar; yeterince açık olmayan cevaplara dayalı oluşturulan temalar, elde edilen verileri doğru yorumlamama, analize yeterli olmayan verileri dahil etme olarak sıralanabilir. Bu hataların önüne geçebilmek için hem nitel araştırma yöntemleri hakkında hem de araştırmacının konusu hakkında genel olarak bir bilgi sahibi olan uzman kişilerin araştırmayı farklı taraflarıyla ele alıp incelemesi istenilebilir. Uzman incelemesi olarak adlandırılan bu yöntem de inanılabilirliği sağlayan yöntemlerden biridir (Creswell, 2003). Araştırmada kullanılan veri toplama araçlarının oluşturulması, veri analizinin yapılması gibi araştırmacının farklı aşamalarında uzmanların görüşlerinden faydalanılmıştır. Aynı zamanda araştırma önerisinin hazırlanmasından araştırmacının son halini almasına kadar her aşamada bir başka araştırmacı olarak tez danışmanının dönütleri çalışmaya katkı sağlamıştır. Örneğin tez danışmanı ve araştırmacı olmak üzere iki araştırmacının birbirinden bağımsız ve eşzamanlı olarak analizi gerçekleştirmesi sağlanmıştır. Ardından analiz sonuçları karşılaştırılmış ve üzerinde tartışılarak, tema isimlerinin belirlenmesinde literatürde yer alan kavram ve terimler tercih edilmiştir.

Araştırmanın Güvenirliği

Araştırma sonuçlarının yinelenebilirliğiyle ilgili bir kavram olan güvenirlilik, “çalışma ikinci kez gerçekleştiğinde aynı bulgular elde edilir mi?” sorusuna cevap aramakla birlikte bilimsel çalışmalarda var olması gereken ilk şarttır. Oldukça değişken olan insan

davranışlarını inceleyen sosyal bilim araştırmalarında da önemli bir mesele olarak kendini gösterir (Karataş, 2017). Görüşmeler gerçekleştirilirken gidişata göre esneklik sağlamanın yanı sıra araştırmanın sınırları muhafaza edilerek toplanan verilerin tarafsız bir şekilde elde edilmesi güvenilirliği artırmaktadır (Given, 2021). Yıldırım ve Şimşek (2021) de güvenilirliği artırmanın yollarını; örneklem büyüklüğünün yeterli sayıda olması, araştırma konusunun birden çok araştırmacı ile irdelenmesi, araştırma esnasında ulaşılan kaynakların ve başvuru alan görüşlerin sayıca fazlalığı, toplanan verilerin muhafaza edilmesine gösterilen özen, araştırmacının rolünün ve çalışılan yerin açık ve net bir şekilde tanımlanması, araştırmanın tarafsızlığı olarak sıralamıştır. Görüşmeler esnasında alınan notlar ve veri kayıtları da araştırmayı belgelemekte ve güvenilirliği artırmaktadır (Given, 2021). Bu araştırmada da güvenilirliği artırmak amacıyla verilerin toplanması ve analiz edilmesi süreçleri adım adım açık bir şekilde ele alınmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler defalarca okunarak verilerin kapsamlı bir şekilde üzerinde durulmuştur. Araştırmacı gerek görüşmeler esnasında gerekse elde edilen verilerin yorumlanması ve tartışılmasında kendi rolünün farkındalığıyla önyargılarından arınmış bir şekilde çalışmaya çaba sarf etmiştir. Görüşme kayıtları ve deşifreler dijital ortamda muhafaza edilmiştir. Katılımcı ifadelerine direkt olarak araştırma bulgularında yer verilmiştir. Verilerin analizi sürecinde uzman görüşü alınmış, görüşü alınan uzmanların nitel çalışma konusunda deneyimi olan uzmanlar olmasına dikkat edilmiştir.

Araştırmanın Aktarılabirliği

Araştırma sonuçlarının genellenebilirliğiyle ilgili olan aktarılabirlik kavramıyla araştırma örnekleme dair süreç ve koşulların başka örneklemlerle karşılaştırılabilecek kadar detaylı tanımlanıp tanımlanmadığı üzerinde durulur. Aynı zamanda örneklemin genellenebilecek derecede çeşitlendirilmesi de önemlidir. Araştırma sonuçlarının benzer ortamlarda da sınanabilmesi ve yine sonuçların araştırma sorusu ve araştırmanın dayandığı kuram ile tutarlı olup olmadığı da aktarılabirlik kavramı ile ilişkilendirilir (Karataş, 2017). Nitel araştırma yapan araştırmacıların tüm bu koşulları sağlayabilmesi zor olmakla birlikte

araştırmacının okuyucuya araştırmanın sürecine dair detaylı olarak bilgi vermesi, sonuçların genellenebilirliği bakımından gereklidir (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Braun ve Clark (2013), aktarılabirlik kavramı ile araştırma sonucunda ulaşılan bulguların daha geniş kitlelere ve farklı birey veya gruplara genellenip genellenemeyeceğine vurgu yapmıştır. Böylelikle araştırmayı okuyan kişi, bulguları farklı ortamlara ve örnekleme uygulayabilme olasılığını inceleyebilir. Araştırmanın aktarılabirliği kapsamında çalışma grubu araştırma amaçları doğrultusunda oluşturulmuş ve ilgili başlık altında detaylıca açıklanmıştır. Aynı zamanda bulguların sunumunda doğrudan katılımcı ifadelerine yer verilmiştir.

Araştırmada Alınan Etik Önlemler

Araştırma, yazım ve yayın aşamalarının tümü bilim ve araştırma etiğinin kapsamına girmektedir. Araştırmaya dair bir fikir meydana geldiği andan itibaren sona eren araştırmanın yayınlanıp sunulması da dahil olmak üzere geçen tüm aşamalar, yapılan uygulamalar ve gerçekleşen eylemler ile ilgili olarak araştırma etiğinden bahsedilmektedir. Tüm bu süreçlerde doğru ve dürüst olmak araştırma etiğinin en kısa tanımıdır (Gül, 2021). Günümüzde evrensel olarak kabul gören ve araştırma sürecinde ivedilikle uygulamaya alınan temel etik ilkeler; kabul ve onay, gizlilik, özel hayata saygının korunması, kişiye zarar vermeme, kişiyi aldatmama ve yanıltmama, araştırma sonucu elde edilen verilere sadık kalmadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Bu araştırmada etik ilkeler çerçevesinde atılan ilk adım araştırma sürecine başlamadan önce gerekli etik kurul izinlerini almak olmuştur.

Araştırma etiği bağlamında; kaliteli bir araştırma yapmak ve araştırmanın bütünlüğünü korumak önemlidir ve bunların sağlanabilmesi için araştırmanın planlanmasının iyi yapılması gerekmektedir. Araştırma katılımcılarının; araştırma amacı, araştırmada kullanılacak ölçme araçları, süreç içerisinde doğabilecek herhangi bir risk gibi konularla ilgili önceden bilgilendirilmesi ve araştırmacı ve katılımcı onay formlarının olması önem arz etmektedir. Araştırmaya katılacak kişilerin gönüllülüğünün esas olmasının yanı sıra araştırmadan elde edilen verilerin gizliliği ve katılımcıların anonimliği de oldukça

önemlidir. Araştırmacının önyargılarının araştırma sürecine dahil olmaması ve araştırmacının çalışmayı her daim tarafsız olarak gerçekleştirmesi de etik kurallar bakımından dikkate alınmalıdır (Bal, 2013). Araştırmacının etik çerçevesinde dikkat etmesi gereken durumlardan biri de araştırma verilerini hem araştırma yaptığı süreç boyunca hem de araştırma sona erdiğinde iyi bir şekilde muhafaza etmektir (Yalçın, 2022). Bu araştırmada da çalışmaya başlanmadan önce katılımcılara etik ilkelere sözel olarak bahsedilmiş ve bu ilkelere uyulacağına dair söz verilmiştir. Katılımcıların araştırmaya gönüllü olarak katıldıklarına dair onay da yine sözel olarak alınmıştır. Etik ilkelere dayanarak katılımcıların kimliklerinin ortaya çıkmaması amacıyla her bir katılımcıya K1 ile K10 arasında isim verilmiş ve gerçek kimlikleri gizli tutulmuştur. Araştırma sürecinde toplanan verilerin dijital ortamda da gizlilik esasına dayalı muhafaza edilmesine özen gösterilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen verilere sadık kalınmış, araştırmacı kendi çıkarlarına ve yargılarına göre hareket etmemiş, tarafsız kalmaya özen gösterilmiştir. Bunun için çeşitli uzmanlardan dönütler alınmış ve araştırma süreci boyunca tez danışmanı ile irtibat halinde kalınmıştır.

Künüroğlu (2019), mülteci gruplarla gerçekleştirilen nitel araştırmaların farklı yönleriyle hem etik hem de metodolojik olmak üzere çeşitli güçlükler doğurduğunu ifade etmektedir. Bu güçlüklerden ilki bu gruplarla yapılan araştırmaların gerçekleştiği yerin genellikle kargaşa içinde ve riskli koşullara sahip olması, katılımcıların ise psikolojik ve fiziksel olarak zor şartlar içinde olabilmeleridir. Bu nedenle, normal şartlarda oluşan örneklemelere kıyasla, araştırma sürecinden zarar görme riski olan mülteci katılımcılar için etik duyarlılığın daha üst seviyesi olması gerekmektedir (Künüroğlu, 2019). Katılımcıların araştırma boyunca herhangi bir zorlamayla karşı karşıya kalmamalarına ve kendilerini rahatsız hissettikleri, görüşmeye devam etmek istemedikleri vakit görüşmenin sonlandırılabilmesine dair güvenin verilmesine dikkat edilmiştir.

Mülteci gruplarla çalışmalar yapan araştırmacıya da birtakım görevler düşmektedir. Araştırmacı, çalıştığı grubun normlarına dair bilgi sahibi olmalıdır. Bu noktada meydana

gelebilecek problemlerin önüne geçebilmek adına araştırma grubuna çalışılan kültürü bilen birini eklemek önerilmektedir. Fakat bu öneri tartışmalara açıktır (Birman, 2005). Araştırmanın tercüman seçiminde dikkat edilen konulardan birisi görüşmelerde konuşmakta ve kendilerini açmakta zorluk çeken katılımcıların kendilerini kısmen daha rahat hissedebilecekleri birinin ortamda var olmasıdır. Dolayısıyla görüşmelere eşlik eden tercüman; araştırmanın çalışma grubu ile aynı özelliklere sahip, zorunlu göç ile Ankara'ya yerleşmiş bir tek ebeveyn olarak seçilmiştir. Tercümanın katılımcıların kültürlerine, yaşadıklarına, mevcut hayatlarına hâkim olması ile katılımcıların görüşme esnasında kendilerini daha rahat hissetmeleri amaçlanmıştır.

Mültecilerle yapılan çalışmalarda bahsi geçen ve tartışmalı olan bir diğer konu katılımcılara teşvik amacıyla ödeme yapılmasıdır (Künüroğlu, 2019). Goodman (2004), katılımcıların maddi olarak teşvik edilmesinde bir zarar görmemektedir. Teşvik amacıyla yapılan ödemelerin veya verilen hediyelerin, araştırmacı ve katılımcının süreçten karşılıklı olarak fayda görmesini sağlayarak aralarındaki güç dengesizliğini bozduğunu öne sürmektedir. Bu çalışmada da maddi olarak çok zor durumda olduğu gözlenen katılımcılara görüşme sonrasında maddi destekte bulunmak etik olarak daha uygun görülmüştür. Fakat görüşmeden alınacak verileri etkilememesi açısından katılımcılara görüşme öncesi maddi yardım yapılacağı söylenmemiştir.

Araştırmacının Rolü

Nitel araştırmalarda araştırmacının rolü saha çalışması yapmak ve hem kişilerle hem de toplumla ilk elden iletişime geçerek olup bitenleri deneyimlemektir (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Nitel ve fenomenolojik araştırmaların odak noktası olan araştırmacılar, sahip oldukları hipotez ve önyargılarının bilincine varmalıdır. Bunlardan sıyrılmak araştırmanın veri analizi kısmında da oldukça önemlidir. Bu noktada geçerlik ve güvenilirliği artırma bakımından uzman görüşüne başvurulması ve iç kontrolü sağlayabilecek kişisel notlar alınması önerilebilir (Tekindal ve Arsu, 2020). Fenomenolojik analiz, "Epoche" adı verilen

paranteze alma süreci ile başlamaktadır. Paranteze alma araştırmacının çalışmasını gerçekleştirdiği süreç boyunca önyargılarına açıklık getirme çabasını ifade etmektedir (Yüksel ve Yıldırım, 2015). Husserl'in fenomenoloji kavrayışında önemli bir yere sahip olan paranteze alma, kişinin öz bilinciyle ortaya çıkan dünya algısının dışarıda tutulması anlamına gelmektedir (Walsh, 1988). Bu araştırmada da araştırmacı kendi algılarını araştırma dışında tutabilmek için çok sayıda alan yazın okuması gerçekleştirmiştir. Araştırmacı süreç boyunca tüm aşamalarda etik kurallara bağlı olarak çalışmaya dikkat etmiştir. Görüşme esnasında da kurdukları ilişkinin profesyonelliğinin yanı sıra samimi ve içten olmasına zen göstermiştir. Çalışma grubunun hem geçmiş yaşantılarında travmatik deneyimlere maruz kaldığını hem de şuan zorlu hayat şartları sürdürdüklerini göz önünde bulundurarak görüşmeler boyunca empati düzeyini düşürmemeye çalışmış ve dikkatini tümüyle katılımcılara vermiş, iyilik hallerini gözeterek görüşmeleri sürdürmüştür. Görüşmelerden elde edilen sözlü ifadelerin yanı sıra sözel olmayan tepkilerin, mimiklerin, soruların dışında verilen cevapların da not edilerek bulguların daha sağlıklı yorumlanması sağlanmıştır. Ayrıca paranteze alma kavramını içselleştirerek, önyargılarını çalışma dışında tutma amacıyla, araştırma boyunca uzmanlarının ve tez danışmanının görüşlerine başvurulmuştur. Araştırmacının görüşmeler boyunca kendisi için aldığı notlar da paranteze alma sürecinin bir parçasıdır. Bu şekilde araştırmacı araştırma konusuna, katılımcılara dair düşünceleri ve tepkileri üzerindeki farkındalığını artırmayı amaçlamıştır.

Bölüm 4

Bulgular, Yorumlar ve Tartışma

Araştırmanın bu bölümünde önce analiz sonucu elde edilen bulgulara, sonrasında bulguların yorumlanması ve tartışılması kısmına yer verilmiştir. Tematik analiz sonucunda iki ana temaya ve bu temaların altında toplanan yirmi iki alt temaya ulaşılmıştır. Temalar Tablo 3’de sunulmuştur.

Araştırmanın Bulguları

Araştırmada yapılan analiz sonucunda araştırmanın kuramsal temeli ve araştırma problemleri ile ilişkilendirilen “Dayanıklılığı Artıran Faktörler” ve “Dayanıklılığı Azaltan Faktörler” olmak üzere iki ana tema ortaya çıkmış ve incelenmiştir. Sürece aile dayanıklılığını araştırmak amacıyla başlanmış fakat katılımcılardan bireysel dayanıklılığa dair cevaplar alınmıştır. Dolayısıyla analiz bu bağlamda gerçekleştirilmiştir. Mevcut temaların alt temalarına, ilgili katılımcı ifadelerine ve araştırmacının yorumlarına dair detaylı bilgi aşağıda yer almaktadır.

Tablo 3

Tematik Analiz Sonucu Elde Edilen Tema-Alt Temalar

Tema	Alt Tema
Dayanıklılığı Artıran Faktörler	Sosyal Destek
	Maneviyat / İnanç
	Yeniden Çerçeveleme
	Öz Bakım
	Umut Etme
	Çocukların Varlığı
	Göreceli Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Varlığı
	Kişilerarası İlişkilerde Sınırlar
	Travma Sonrası Büyüme
	Temel İhtiyaçların Karşılanması
	Kültürel Faktörlerin Devamlılığı
	Dayanıklılığı Azaltan Faktörler
Damgalanma / Dışlanma	

Yas
 Ait Olmama / Vatan Özlemi
 Ümitsizlik
 Ebeveynlik Stresi
 Kadınlara Yönelik Tacizkar Tutumlar
 Dil Engeli
 Travma Sonrası Psikolojik Sağlık Sorunları
 Güvenlik Tehdidi
 İki Ülke Arasındaki Kültürel Farklılıklar

Dayanıklılığı Artıran Faktörler Temasına Ait Bulgular

Savaş nedeniyle Suriye'den göç etmiş tek ebeveyn olan annelerin dayanıklılığını artıran faktörler sosyal destek, maneviyat ve inanç, yeniden çerçeveleme, öz bakım, umut etme, çocukların varlığı, göreceli toplumsal cinsiyet eşitliğinin varlığı, kişilerarası ilişkilerde sınırlar, travma sonrası büyüme, temel ihtiyaçların karşılanması ve kültürel faktörlerin devamlılığı olarak bulunmuştur. Bu ana tema altında genel olarak annelerin içsel kaynaklarından oluşmaktadır. Anneler süreç içerisinde kendi yaşantılarından çıkarttıkları derslerden, sahip oldukları değerlerden, olayları yorumlama şekillerinden, güçlü olmak için buldukları yöntemlerden, sosyal destek kaynaklarından, inançlarından, kendilerine iyi gelen toplumsal ve kültürel faktörlerden burada bahsetmişlerdir

Maneviyat / İnanç Alt Temasına Ait Bulgular. Maneviyat/inanç alt teması, annelerin deneyimledikleri zorlu yaşantıları kabullenmek ve anlamlandırmak noktasında kendini göstermektedir. Katılımcılar sahip oldukları güçleri inandıkları dinden ve yaratıcısından aldıklarını ve onlara inançlarının iyi geldiğini şu ifadelerle sık sık belirtmişlerdir; *“Allah bana güç veriyor. Gücümü Allah’tan alıyorum (K1)”, “Gücümüzü Allah’tan alıyoruz. Hamdolsun. Sabrederek baş ediyoruz. Yükleri tek başına kaldırmak zor tabi ki, önce inancım iyi geliyor (K2)”, “Karşılaştığımız zorlukların üstesinden önce imanımızla geldik. Allah’a inancımız var ya korkmuyoruz (K4)”, “Allah bize güç veriyor ve sabrediyoruz (K6)”, “Allah’tan güç alıyorum. Allah’a güveniyorum. Allah sayesinde ayakta duruyorum (K8)”, “Yani Allah güç veriyormuş. Hani nereye gidersen git yeni bir hayat*

veriyormuş. *Rabbim sabrını da veriyor. Yeniden ayakların üzerinde durmanı sağlıyor. Allah çocuklarımla rızkını gönderiyor (K10)*". Görüşmeler boyunca kişilerin en çok kullandığı kelimelerden biri "*Hamdolsun*" olmuştur. Yaşadıkları ve konuşmalarında dile döktükleri her ne olursa olsun inançları onlara her hallerine şükrederek baş etmeyi öğretmiştir. Katılımcılardan K6 savaş ve göç deneyiminden bahsederken "*Yaşlandık. Yaşadıklarımız ömrümüze göre fazladır. Bir sürü şeyler değişti. Ama her şeye hamdolsun*" diyerek bu durumu özetlemiştir. İslamiyet inancına göre teslimiyet kavramından da sıkça bahseden katılımcıların, Allah'ın her şeyin en güzelini vereceğine, kendilerine yardım edeceğine, başlarına gelenin Allah tarafından elbette bir sebebi olduğuna inanmaları kabul duygularını güçlendirmiştir. K2 kendilerini daha iyi hissetmeleri için neye ihtiyaçları olduğu sorulduğunda bu durumu "*Hedefler koymuyorum. Bilmiyorum. Rızık olduğunda bir şeyler daha bitmeden Allah görüyor ya eksikimi direkt o bitmeden öbürü geliyor. O yüzden beklentim hiç yok hamdolsun*" şeklinde K4'de "*Allah ne gönderirse o güzeldir*" şeklinde ifade etmiştir. K5, kızıyla birbirlerine destek olma biçimlerinden "*Her zaman kendisi zorlandığında dersleri olsun masrafları olsun ben ona sabret rabbim bir kapı açar derim. Sürekli o bana sabrı hatırlatır ben ona hatırlatırım.*" diyerek bahsetmiş ve inançlarına vurgu yapmıştır. K1 de Allah'a olan güvenini "*Ne olursa olsun hayatta ne yaşarsan yaşa bir zaman sonra anlıyorsun ki Allah senin iyiliğini istemiş.*"; K8, "*Allah bir sınav verdiğinde sabrını da veriyor. Yani her şey Allah'ın gücünde bitiyor. Allah verirse veriyor, başka olmuyor ki*" diyerek dile getirmiştir. Bazı katılımcılarda sahip oldukları inancın bakış açılarını değiştirdiği görülmüştür. Örneğin K10, "*Ama her şeyde bir hayır var diyoruz ya ben o hayrı gördüm.*" ifadesiyle Suriye'deki savaşın yıkıcı etkilerinin peşi sıra Türkiye'ye gelip Suriye'de kuramayacağı bir hayatı kurmuş olmasını şerdeki hayır olarak nitelendirmiştir. İnançlarının kendilerini dayanıklı kıldığını ifade eden katılımcıların mutabık kaldığı bir başka konu ibadetleridir. Bu durum katılımcılar tarafından şu şekillerde ifade edilmiştir: "*Zorluklarla karşılaştığımda sadece namaz kılar Allah'tan yardım isterim. Allah hac nasip etsin bunun için çaba sarf ediyorum (K5)*", "*Duayla ancak baş edebiliyorum. Her zaman Allah'ım benim çocuğumun annemin kardeşimin rızkını gönder diye dua ediyorum. Ne kadar zorlansak bile*

Allah bize yardım ediyor (K6)”, “Yaşadığımız zorluklarla; duayla, namazla, Allah’a olan inancımızla baş ediyoruz. Allah bize sabır veriyor. Tek ebeveynlik sürecimde desteğim de Allah. Dua ediyorum çocuklarım çok güzel yerlere gelsinler diye (K8)”, “Kuran okuyorum. Ramazanda on dört veya on beş hatim indiririm (K9)”, “Baş edemeyecek gibi hissettiğimde en çok gece namaz kılmak bana iyi geliyor. O benim için şarj gibi. Nasıl telefonu şarj ediyorsun. Gece, ne sabah ezanı ne akşam ezanı. Ortada bir namaz var. O tatlı uykuyu bırakıp gelmek. O şarj gibi oluyor bana. Bir de ne zaman kötüysem Rabbim o saatte beni uyandırıyor. Diyorum ki bizim görüşmemiz lazım. İbadetlerim benim desteğim. Gelecek umutlarım için dua ediyorum (K10)”.

Yeniden Çerçeveleme Alt Temasına Ait Bulgular. Yeniden çerçeveleme alt teması altında ailelerin karşılaştıkları zorluklara bakış açıları, kimi zaman zorlukları yok sayarak, kimi zaman iyimser bir tutumla karşıladıklarını içeren ifadeleri derlenmiştir. Katılımcılar *“Aşmadık bu zorlukları, aşmış gibi gösterdik (K5)”, “Bir şeyi çok büyütmemek lazım Aynı konuyu düşünmemek lazım. Ben şimdi zorlanırım, beş dakika sonra hiçbir şey yokmuş gibi davranırım (K6)”, “Yani aslında yaptılar da, boş ver işte. Kafayı takmıyorum (K7)”, “Zorluklar olsa da görmüyoruz önemsemiyoruz. Bir şeyleri büyütüyoruz (K10)”* ifadeleriyle zorlukları yok sayarak, üzerinde durmayarak, konuşmayarak baş ettiklerini göstermişlerdir. Bazı katılımcılar ise başkalarının yaşadıkları ile kendi yaşadıklarını kıyaslayarak zorlukları anlamlandırmışlardır. Örneğin K8 bu durumu; *“Bir tane komşum var yakın. Eşi Madde kullanıyor. Komşuma şiddet uyguluyor dayak atıyor yediklerini alıyor. O yüzden ben onlara göre cennette yaşıyorum. Hiç yoksa dört yetim çocuğa bakıyorum. Onun yanına her gittiğimde çok şükür onun yerinde değilim diye şükrediyorum. Yani bazı hikâyeleri dinlediğinde, kendi durumun ne kadar kötü olursa olsun, aslında senin için iyi olduğuna inanırsın. Bu yönden de güç kazanıyorum onlarla görüşünce”* ve *“Suriye’dekilere hiç kimse sana maddi manevi destek olmaz. Devlet bile yardım etmiyor. Hayat şartları sıfır. Ben şuan onlardan bin kat iyiyim. Allah’ın rahmetiyle”* şeklinde ifade etmiştir. K10 ise *“Ben Suriye’deyken kendimi kurtarabilirim diyememiştim ama buraya geldiğimde benden daha*

kötü insanlar gördüğümde onlar yapmış demek ki bende yapabilirim dedim. O beni biraz güçlendirdi”, “Ben de Suriyeliyim ama Suriyelilerin hikâyelerini dinlemek beni güçlendirdi. Kim ne kaybetmiş, kim nasıl olmuş, kimin girişi nasıl olmuş. İlk böyle çadırdaki kamplardaki insanlara gittik. Onları dinleyince dedim ki ben daha iyiyim. Allah bana böyle gösterdi daha iyi bir mertebede olduğumu. O beni güçlendirdi. Beni daha çok ayakta tuttu. O gün bugündür ne olursa aşabilirim diye hissediyorum. Hani ne zorluk olursa olsun aşabilirim” ve “Şuan Gazze Filistin’deki çocuklara bakıyorum. Onlar ne kadar her şeye dayanıyorlar falan. Ne zaman zorlansam benden daha zor durumda olan insanlara kaçıyorum, dinliyorum” demiştir. Bunlara ek olarak “Kötü günlerimizi güzel anlara çevirmeye çalışıyoruz. Çünkü hayat o kadar zor ki düşünürsen baş edemezsin. O yüzden başka şeyler yapıyoruz” diyen K6 ve “Bir arkadaşım var geliyor bazen üzülüyor yok ya diyorum yaşayacağız, yani kötü düşünmeyin diyorum. Kötü düşününce daha kötü oluyor. Her zaman için güzel düşüneceğim” diyen K7 pozitif bakış açılarını dile getirmişlerdir.

Travma Sonrası Büyüme Alt Temasına Ait Bulgular. Katılımcıların bireysel özelliklerine dayanarak kendilerine bir bakış açısı kazandırdıkları, hayata dair bir kural ve çıkarım elde ettikleri kodlara travma sonrası büyüme alt teması altında yer verilmiştir. Bunları şu ifadelerle belirtmişlerdir; *“Güçsüzsün bile kendini güçlü göstermelisin. Kendi ayakların üzerinde durmalısın. Mecbur olarak, elinden bir şey gelmese bile sen kendinin yöneticisi olmalısın. Bir şeyler yapmaya çaba göstermelisin. Çünkü bir insan güçlü olmazsa, zayıf bir insan olursa, öncelikle baş edemez ve diğer insanlar üzerine daha çok yüklenir (K2)”, “İçimdeki ses her zaman güçlü kalmak zorundasın yoksa çocuklarını da kendini de kaybedersin hayat şartlarını da kaybedersin diyor. İçimdeki ses her zaman sen mecbursun güçlü kalmaya kendi ayaklarının üzerinde durmaya diyor. Ben o sestem besleniyorum. Böyle güçlü kalıyorum (K3)”, “Burada zayıf, güçsüz bir kişi olduğunda Türkiye’de yaşayamazsın. Güçlü olmak zorundasın (K4)”, “İçimden bir güç gelir ve kalkarım. Ne kadar zor olsa bile. Benim öğrendiğim senin o düştüğün yere hiçbir el uzanmayacak. Düştüğün gibi sen kendin kalkmalısın. Orada herhangi birisi herhangi bir el bir şey yok (K6)”, “Savaş ve göçten sonra*

anladım ki insanın her zaman güçlü ve cesur olması lazım (K7)". Kimi katılımcılar deneyimledikleri yaşantıların kendilerini güçlü ve dayanıklı olmaya mecbur bıraktığını; *"Güçlenmek gerektiğini öğrendim. Bu hayat basit değil kolay değil. Ben önceleri hep sandım ki hayat böyle hep güzel gidecek. İstediyimi yaparım. Eksiksiz yaşarım (K7)*". K10 dayanıklılık alt teması altında incelenen birden çok ifade kullanmıştır; *"Bence insan her gün güncellemeli. Oradayken bizimkiler sabitti. Yani namazı bile adet olarak kılıyorduk. Bir şeyler yaptığımızda kültür adet diye yapıyorduk. Ama buradaki fark her günü kötüsüyle iyisiyle yaşamak. Suriye'deyken kötüyü yaşadığımızda hep sitem ederdik. Burada kötüyü yaşayıp ders çıkarmayı öğrendim. Sen nerede yanlış yaptın veya kendini sorguluyorsun. Burada bir şey öğreniyorsun güçleniyorsun", "Kötüyü de öğrensin iyiyi de öğrensin. Şunu da görsün, siyahı da görsün, diğer renklere de açık olsun. İnsan kendi kendini şarj etmeli. Ben resim hiç bilmiyordum. Hiç yapmadım hayatımda. Bir etkinliğe gittik. Resim yapıyorlar. Ben de kendi tablomu yaptım mesela. Meğerse benim yeteneğim varmış. Hat yapmaya yeteneğim varmış. Onu keşfettim. Bilmiyoruz, kenara çekiliyoruz, yapmıyoruz. Neden yurt dışı Türkiye'den veya Suriye'den daha önce? Çünkü her şeyi deniyorlar yapıyorlar. Ne aklına gelirse. Yemek pişirme bile. Tecrübe kazanıyorlar. Bizde yok. Biz bize dediklerini yapıyoruz sadece", "Diyorum ki insan nereye giderse gitsin kök veriyor. Vatan vatandır o başka. Ama sen nereye gidersen git kökleniyorsun. Sen istersen yapabilirsin. O yüzden ben çiçekleri seviyorum. Onlarda buldukları yerde kök salıyor". K10 tüm bu ifadeleriyle dayanıklılığını artıran faktörleri yenilik, güncellik, yaşadıklarından ders çıkarma, yaşantılara açık olma, kendine güven olarak özetlemiştir. Dayanıklılık alt temasında katılımcıların bahsettikleri bir diğer faktör mecburiyet faktörüdür. Katılımcılar dayanıklı kalmaktan, güçlü olmaktan başka çareleri olmadığını ifade etmişlerdir. Bir zorunluluk olarak dayanıklılıktan bahseden katılımcıların ifadeleri; *"Uyum sağlamaya mecburduk (K2)", "Biraz da mecbursun yani. Korksan da korkmasan da hayat devam ediyor. Nefes alıyorsan devam etmelisin (K10)"* şeklindedir.*

Öz Bakım Alt Temasına Ait Bulgular. Katılımcıların yürüyüş yapmak, kitap okumak, çiçeklerine bakmak, kahve içmek gibi öz bakımlarını sağladıkları yollarla da dayanıklılıklarını artırdıkları ifadelerinden anlaşılmaktadır. Zorlu yaşantılar karşısında onlara neyin iyi geldiğinin ve ne yaptıklarının sorulduğu sorulara *“Yürüyüş yaparım. Ne zaman bunalsam kendimi şarj etmek istesem yürürüm. Kendimi dışarı atarım rahatlarım (K5)”*, *“Kitaplar okuyorum. Çok okudum. İnsan nasıl güçlenir nasıl yapar nasıl durur araştırmalar yaptım okudum. Çok şükür. Çok güzel hissediyorum kendimi. Yani gerçekten ben ne yaptım, neden böyle oldum, böyle olmaz diyerek kendime destek verdim. Kendimi kendim topladım okuyarak. Halil Cibran’ın kitaplarını çok okudum. Bazen de müzik dinliyorum (K7)”*, *“Çiçeklerim bana iyi geliyor. Yürüyüş yapıyorum. Oksijen almak bana çok iyi geliyor. Araştırıyorum ben. Araççasına bakıyorum. Siz nefes egzersizi mi diyorsunuz. Onu yapıyorum sabahları. Balkona çıkıyorum karnımı şişirerek nefes alıyorum o iyi geliyor. En çok da bana kahve iyi geliyor, arkadaşım kahve (K10)”* cevaplarını vermişlerdir.

Umut Etme Alt Temasına Ait Bulgular. Bir baş etme biçimi olan umut etme alt teması katılımcıların geleceğe dair hedeflerini ve beklentilerini içermektedir. Geleceğe yönelik umut sahibi olan katılımcılar ileriye yönelik hedeflerini; *“Çalışıp kendimizi kurtarmak hedefimiz. Güzel yaşamak için güzel iş fırsatlarımız olsun (K1)”*, *“Çalışmayı çok isterim (K7)”* ifadeleriyle belirtmişlerdir.

Çocukların Varlığı Alt Temasına Ait Bulgular. Annelerin, çocukların varlığına dair değerlendirmeleri de dayanıklılığı artıran faktörler arasında yer almaktadır. Bu alt temada neredeyse her katılımcı çocuklarının varlığını en büyük destek ve güç olarak tanımlamışlardır. Bu katılımcılar görüşlerini; *“Benim savaşım çocuklarım için. Çocuklarımın geleceği için. Onlar bir şey olsunlar diye. Çocuklarıma bakarak, çocuklarım için güçleniyorum. Geleceğe dair umudum çocuklarımdan büyümesi ve onların geleceklerinin iyi olması (K1)”*, *“Gücümüzü çocuklarımızdan aldığımız için onların büyümesini hedeflediğimiz için güç kendiliğinden geliyor (K3)”*, *“Çocuklarımdan hepsinin yanında olması bana güç. Sadece çocuklarımdan desteği. Çocuklarım yanımda olsun, hayattan ne gelirse gelsin (K4)”*,

“Çocuklarla çok yakınız. Ben gücümü çocuklardan alıyorum. Çocuklarım olmasa ben daha zayıf düşerdim (K7)”, “Gücüm, çocuklarımla varlığı. Çocuklarım beni hep besliyor. Onların sevgisi, onların şefkati beni ayakta tutuyor (K8)”, “Sadece çocuklar sağlıklı olsunlar istiyorum. Biri şu elimde biri diğer elimde. Birine annem birine babam diyorum. Çadırın üç tane direği gibi düşün bizi. Çok bağlıyız birbirimize, çok düşkünüz. Çocuklar benim arkadaşım. Şuan benim mutluluğum çocuklarımla beraber olmak. Onlardan başka umudum, beklentim yok (K10)” şeklinde ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar ise çocukları için güçlü olmak zorunda olduklarını söylemişlerdir. Bunlar; “Her şeyin zorluğu olduğu gibi tek ebeveynliğin de vardır. Ama sen çocuklarına her baktığında güçlenip, daha iyi yaşam şartlarına sahip olabilmek için kendini toparlamalısın (K3)”, “Ben güçlü olmasam bu çocuklar yaşayamaz (K4)”, “Çocuklar için ayakta duruyorum. Ben çok düşünür çok kötü olurdu. Kötü oldum da zaten altı yedi ay yemek yemedim doğru düzgün uyumadım. Çok zordu. Çalışmayı düşündüm. Ama çocukları bırakacak kimsem yoktu. Sonra bir baktım çocuklar çok etkileniyorlar, kötü oluyorlar. Büyük kızımın psikolojisi bozulmaya başladı gördüğü herkese vuruyordu. Yani bunları görünce güçlenmem gerekiyor dedim. Çok şükür geçti (K7)” ifadelerinden anlaşılmıştır. Kimi katılımcı ise yalnızca çocukları için ileriye yönelik hedefler koymuşlar ve bunun için umut edip ellerinden geleni yapmaktadırlar. Örneğin; “Sadece kızlarımla kendilerini kurtarmalarını istiyorum (K2)”, “Tek isteğim çocuklarımla rahatlamaları, iyi olmaları. O kadar. Başka bir beklentim isteğim yok (K4)”, “Kızımın üniversiteyi bitirip evlenmesi kendi yuvasını kurması benim için tek kurtuluş. Onu çok düşünüyorum. Ben yaşlı ve tekim. Sadece onun kendini kurtarmasını istiyorum. Kendim için bir şey istemiyorum (K5)”, “Çocuğun için bir şeyler düşünmek zorundasın. Oğlum polis olmak istiyor. Tek dileğim oğlumun gerçekten polis olması (K6)”. K7 çocukları için isteklerini “Çocuklar okusunlar inşallah. Büyüdüklerinde bir şey olsunlar” diye ifade ederken, kendi için hedeflerini de aslında yine çocukları için istediğini “Çocuklar için her şeyi yapmak isterim. Daha iyi Türkçe konuşmak istiyorum, o da çocuklar için. Çok şükür ödevlerini şimdi yaptırabiliyorum ama sonra zorlaşacak. O zaman ne yapacağımı düşünüyorum. Özel ders pahalı. İlkokul çok önemli. Şuan onlardan başka hiçbir şeyle uğraşmak istemiyorum. Şimdi

iyi olmazlarsa yarından korkarım. İlkokul bitsin ortaokul bitsin belki sonra çalışmayı düşünürüm. Ama 6. Sınıf çok zor. Onu düşünüyorum şimdiden. Çocuklar için ne yapmam gerekiyor hep düşünüyorum. Arkadaşa soruyorum” şeklinde dile getirmiştir. K8, “*Çocuklar okusun ve bir meslek sahibi olsunlar. Tek istediğim bu. Desinler ki bunların arkasında bir kadın var. Onları hem anne hem baba olup yetiştirmiş”* şeklinde bir beklentisinden bahsederek diğer katılımcılardan farklı bir noktaya değinmiştir.

Göreceli Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Varlığı Alt Temasına Ait Bulgular.

Göreceli toplumsal cinsiyet eşitliğinin varlığı alt teması incelendiğinde katılımcıların Suriye'deki yaşantılarıyla Türkiye'deki yaşantılarının birbirlerinden tamamen ayrıldığı görülmüştür. Genel olarak Suriye'deki baskıdan kurtulduklarını ifade eden katılımcılar Türkiye'de daha özgür olduklarını ve rahatladıklarını ifade etmişlerdir. Bu ifadelerden bazıları şunlardır: “*Suriye'deyken bize biraz baskı vardı. Burada özgürlüğü gördük. Orada kadın dışarı çıkmaz. Sadece evin içinde görevleri vardır. Evde çocuğun eğitimiyle ilgilenir kadın, dışarıda bir hayatı yoktur. Halep'teyken kadın dışarıda yalnız bile yürümezdi. Ama burada dışarı kendimiz çıkabiliyoruz. Kendimiz eşya satın alıyoruz. Kendimiz seçiyoruz. Bu sayede biraz görmüş olduk (K5)”, “Burada neyin güzel olduğunu sorarsan bana, Suriye'de hep baskı içindeydik. Dışarı çıkmazdık. Burası daha iyi. İstedimizde dışarı çıkıyoruz giriyoruz. Özgürüz. Suriye'de bu özgürlük yoktu. Burada normal, alışveriş yaparız arkadaşlarımızla çıkarız. Burada yasak yok. İlk geldiğimde Suriye'deki kabuğumda gibi hissediyordum. Ama adım attıkça kabuktan çıktım (K6)”, “Suriye'de kadınların sosyal hayatı yok. Kadınlar dışarı çıkmaz. Bir komşuya kolaylıkla çıkamaz. Çıkarsa da yüzü kapalı çıkar. Bir yere ancak eşinle beraber gidebilirsin. O yüzden sosyal hayat yok orada. Burada kolay tabii, git gel kimse karışmaz. Peçe yok. Önceleri burada da kapatıyordum, şimdi yok. Suriye'de yalnız yaşanmaz. İnsanlar seni rahat bırakmaz. Her şeyine karışırlar. Orada tek başına bırakmazlar. Burada daha kolay tabii. Burada ben yalnız yaşıyorum mesela. Suriyeliler gencecik kadın neden yalnız yaşıyor diyebilirler konuşabilirler hakkımda ama Türkler için bu normal bir durum, bir annenin çocuklarıyla yaşaması. Ben Suriye'de eşimle*

çok zorlanıyordum. Dışarıya çıkmam yasaktı. Kendi aileme gidip gelmem bile zordu. Yani öyle örf adet rutin orada da yoktu zaten. Her şey yasaktı. Aileme beraber gider beraber gelirdik yalnız asla (K8). Katılımcılardan K10 bu konuya dair düşüncelerini görüşme boyunca farklı şekillerde dile getirmiştir. “Suriye’de yeter, hayır, dur diyemiyordun. Baskıdan, adetten, kültürden dolayı. Sen ağzını açmıyorsun orada. Burada daha çok konuştuğumu hissettim. Orada hiç konuşmuyordum. Burada her şeyi anlamaya çalışıyorum. Bir kelime, bir yemek, bir şey... Her şeyin arkasından dürtüklüyorum, öğrenmek istiyorum. Ben 40’ımdan sonra bunların hepsini öğrendim. O yüzden 40 yılıma yazık etmişim. Ben Türkiye’de geçirdiğim dokuz yılı keşke önceden yaşamaya başlasaymışım”, “Burada karar sahibiyim, artık tamamen o özgürlük var içimde. Bir alışveriş yaptığımda bile hissederek yapıyorum. Buradan al buradan alma şunu yap bunu yap diye kendim karar veriyorum”, “Suriye’de her gün birbirine benziyordu. Aylar geçiyordu aynı rutin. Mesela orada simsiyah giyiyordum. Özel kıyafetimiz simsiyahtı. Ben şuan istersem giyerim siyah. Ama giymiyorum. Kapanmam bile her şey değişti. Önce utandım. Sanki böyle çıplak çıkmış gibi hissettim kendimi. Sonra alıştım. Kendimi buldum. Nefes alabiliyorum artık”, “Orada çünkü kadın yapmıyordu. Orada kadını hor görüyorlardı. Kadın mı yapar elinin hamuruyla diyorlar ya sizde de söyleniyor. Orada tam bu yaşanıyordu yani” ifadeleri K10’un Türkiye’de kadınlara bakışın Suriye’dekinden farklı oluşunu deneyimledikten sonraki değişimini göstermektedir.

Kişilerarası İlişkilerde Sınırlar Alt Temasına Ait Bulgular. Bir başka alt tema olan kişilerarası ilişkilerde sınırlar, kimi katılımcıların geldikleri yerlerdeki yaşam tarzlarından dolayı koyamadıkları sınırı burada değişen yaşam tarzları ile koyabildiklerini ifade etmektedir. Suriye’deki iç içe geçmiş yaşamın burada olmadığını ve şartların çok değiştiğini K1 “Orada kayınvalidemle beraber yaşıyordum. Burada tek evim olduğu için, müstakil oldum. Suriye’dekinden daha rahatım” şeklinde ifade etmiştir. Kimi katılımcılar ise hayat deneyimlerinden çıkardıkları bir ders olarak değerlendikleri sınırları, yaşadıkları zorlu süreçler sonrasında ‘insanlara güvenmemeyi’ öğrenmekle beraber açıklamışlardır. Bu

bakış açısına örnek olarak; *“Sevmedim sosyal hayatı, istemiyorum. Bana yakın insanlar bulamadığım için artık uzak durmaya karar verdim. Uzak duruyorum insanlardan. Başımı çok ağrıttılar. Başım böyle rahat. O yüzden insanların hasedinden de uzağım. Azıcık aşkım dertsiz başım (K1)”, “Tabii ki herhangi biri ile yakınlık kurmuyoruz. Kendime yakın hissettiklerimle. Türkçe bilmediğim için Suriyelilerle. Herhangi bir Suriyeli değil ama. Herkese güvenmiyoruz. Bir kişiyi bir iki görürsün üçüncüsünde ya sen kabul edersin hayatına alırsın ya da istemedikten sonra iyi veya kötü çıkartırsın (K2)”, “Oradaki hayatla buradaki hayat tamamen farklı. Orada herkese güvenerek yaşayabiliyorduk. Ama burada hayat bambaşka, başka bir yüzünü gösteriyor bize. Nasıl açabilirim, her söz söylenmez derler bizde. O yüzden her şeye de giremem (K3)”, “Tek öğrendiğim şey herkes kendine güvenmeli. Kendi bir şeyler yapmalı. İnsanlardan uzak durmalı. Suriyelilerin yanında fazla kalmadık. Hep insanlardan uzak bölgelere gittik. Şuan ki evimiz de uzak insanlardan. Herkesten uzak olduğum için kendimi güvenli alanımda hissediyorum (K4)”, “Büyük aile içinde kimseye yaklaşmam. Ne anneme ne babama ne kardeşlerime, kimseye fikir sormam. Kimseyi hayatıma girdirmiyorum. Boşuna çünkü. Çaba sarf etmeye gerek yok (K8)”, “Şuan mesela tek öğrendiğim şey mesafe. Yani herkesle sıkı fıkı olmaman lazım. Meğer mesafe güzel şeymiş. Hayır diyebilmek meğer güzelmiş. İyi zannettiğim kişinin kötülüğünü gördükten sonra ondan uzaklaşmak. Bunları yeni yeni öğreniyorum keşfediyorum (K10)” ifadeleri verilebilir.*

Sosyal Destek Alt Temasına Ait Bulgular. Sosyal destek kişilerin yakın çevrelerinden gördüğü maddi ve manevi desteği kapsamaktadır. Bu destek bazen sohbet etmek, dertleşmek, birbirlerinden akıl almak olabildiği gibi bazen de beraber kahve içmek, dışarı çıkmak olarak kendini göstermektedir. Sosyal destek alt temasını olumlu algılayan katılımcıların etraflarında düzenli olarak görüştükları kişiler mevcuttur. Bu kişiler bazı katılımcıların aile üyeleri iken bazı katılımcıların arkadaşlarıdır. Sosyal desteğe sahip olduğunu düşünen ve sosyal desteğin kendilerini iyi geldiğini, güç verdiğini, uyum sağlamalarını kolaylaştırdığını söyleyen katılımcıların ifadeleri şu şekilde sıralanabilir:

“Orada savaş nedeniyle bir şeyimiz yoktu. Burada insanlar yardım da ediyor. Suriye’dekenden daha rahatım (K1)”, “Ben ve ailem hep dua ederdim ki iyi insanlarla karşılaşalım. Hakikaten de bütün iyi insanlar Türkiye’deki iyi insanlar gelip bana destek oldular. Yardım ettiler. Arkadaşlarım oldu sosyal hayatım oldu. Bir şeye muhtaç olduğumda bana destek oluyorlar yakınlık kuruyoruz. O kadar ağır yükler kaldırdığımız için sadece iyi insanlarla karşılaştığımda onlar bana güzel anılar bırakıyor. Başka bir şey yok. Yani geldiğim yer belli, hala kötü insanlarla karşılaşmıyor olmadığım için şanslıyım (K2)”, “Aslında önce kendimi güçsüz hissediyordum. Sonra x abinin bana destek vermesiyle beraber güçlendim. Kendimi daha iyi hissettim. Toparladım. Herhalde onun desteğiyle güç kazandım. Bir tane de tanıdığım var annem yaşında ama sürekli benimle konuşuyor. Sanki yaş farkı yok yıllardır arkadaş gibi samimiyiz. Onun varlığı bana güç ve destek oluyor. Sürekli bana fikirler veriyor (K3)”, “Buradakiler insan olarak çok iyilerdi, bize iyi davrandıkları için uyum sağlayabildik. Bir tane komşum var ona gider gelirim. Kızım yaşında kızım gibi. Her şeyi gider ona danışırım. Farklı fikirler çıkar sonra çözüme odaklanırsınız. Sürekli birbirimizi sorarsınız. Benim için güç kaynağı (K5)”, “Ben ayrımcılığa uğramadım. Buradaki komşularımız da hepsi bana iyi olduğumu söyledikleri için bu konuda memnunum (K5)”, “Annemin desteği. Annemin duruşu. Annemin her zaman bana güç vermesi en büyük desteklerimden. Annem benim adım adım her şeyimi takip etti. Yani ben bebek doğduğumda bile ne yapacağımı nasıl besleyeceğimi hiçbir şey bilmiyordum. Hep bana anlatırdı. Bizde bu yollardan geçtik, bende bebeğim doğduğunda küçüktüm derdi. Ne yapacağımı anlatırdı. Bunları duya duya güçlendim ve hep beraber olduk (K6)”, “Uyum sağlamamı aileme yakın olmak ve yeni arkadaşlarımın olması sağladı. Çok sosyalim. Herkesle konuşurum. Gördüğüm insanla her şeyi konuşurum. Bu benim güçlü yanımdır (K6)”, “Aile olarak yakınlarımızı kahvaltıya davet ederiz veya onlar bizi davet eder. Veya ben güzel bir yemek pişirdim gel beraber yiyelim derim. Birbirimizle sohbet ederiz. Ne yaptı gününü nasıl geçirdi. Bazen dans ederiz, oyun oynarız. Konuşuruz. Zorlandığında annemi dışarı çıkartırım. Ona güç veririm. Bir kahve içiririm geri getiririm. Onun düşünmesine izin vermiyorum (K6)”, “Komşularımın manevi destekleri çok. Allah razı olsun bu süreçlerde hep

yanımda oldular. Ailem var. Her zaman yanımdalar. İnternette görüşüyoruz. Çocukların amcası destek oluyor. Ya o geliyor ya biz gidiyoruz çok şükür (K7)”, “Sosyal hayatım iyi güzel elhamdulillah. Çok arkadaşım var. Komşularım var. Ben onları severim onlar da beni sever. Ben onlara giderim onlar bana gelir. Bir tane komşum var yukarda oturuyor. Kahvelerimizi hep beraber içiyoruz (K8)”, “Siz gelmeden önce iki tane arkadaşım vardı Keçiören’den geldiler. Arkadaşlarım geliyor. Kızlarım beni kıskanıyor keşke arkadaşlarının yerinde olsaydık diyorlar. Arkadaşım geldiğinde kızlar diyor ki bak ne güzel mutlusun kahkahalar atıyorsun. O gittikten sonra kötü oluyorum. Şimdiki kızımın evlendiği adam, damadım ne komşu seviyor ne arkadaş seviyor. Ne kimse gelsin gitsin istiyor. Damadım dedi ki gel bizimle yaşa ama arkadaş ve misafir çağırarak yok eve. Ben kendimi boğulmuş hissederim öyle. Arkadaşsız nasıl yaparım. Bana desin ki parka gitme tamam ama arkadaşlarım bana gelecek ben de onlara gideceğim (K9)”, “Bir arkadaşım var. Ona anlatırım derdimi. Ayda bir giderim. Anlatırım ona. Ağlarım ağlarım ağlarım rahatlarım gelirim (K9)”, İlk geldiğimde ne olursa bir iş aradım. Çevirmenlik hiç aklıma gelmedi. Bir dernek sahibinin yanına gittim. Dedim ki siz kayıt yapıyormuşsunuz ailelerin ihtiyaçlarını. Adamla daha konuşuyorum ona rağmen diyor ki tamam ben sana gıda getiririm. Dedim ki ben gıda istemiyorum. Ben iş fırsatı olursa diye geldim. Kadınlara pek bulunmaz dedi bana tersledi. Tamam dedim çıktım. Allah rast getirecek ya ikinci gün TRT diyanetten bir adam biz kadın tercüman arıyoruz diye aradı. Ben nasıl yapayım dedim. Gece boyu Youtube’da tercümanlık nasıl yapılır diye araştırdım. Ondan sonra adamla çıktık. Sabahtan akşama kadar çekim yapıyor adam, sonra onu 5 dakikalık film yapıyor. Böyle hemen hemen 45 gün onunla beraber çalıştım. Adam çok vicdanlıydı çok da iyiydi hiç unutmam o kişiyi. O da çok çekmiş Kanada’ya gittiğinde dil falan filan. Hep bana destek oldu o yüzden sağ olsun. ASAM’a gitmeden önce o beni güçlendirdi (K10)”, “Arkadaşlar destek oluyor mesela bazen gidiyoruz beraber bir şeyler yapıyoruz (K10)”

Sosyal destek sistemleri içerisinde çevrelerinden aldıkları maddi desteklerden dolayı olumlu algıya sahip olan katılımcıların ifadeleri de yer almaktadır. Örneğin; K7

“Apartmandaki komşularımın desteği çok. Bana bir yerden maaş bulup bağlattılar. Allah razı olsun bu süreçlerde hep yanımda oldular.”, K8 *“Maddi olarak Kızılay ve x abi destek oluyor. 750 liralık gıda kartı verdiğinde alışveriş yapıp aylık onla idare ediyorum. Kiraları da x abi veriyor”*, K10 *“Allahtan da bütün oturduğum ev sahipleri iyiler. İki tane evde oturdum bu üçüncü ev. Birinci ev sahibi fitresini hala çocuklarıma verir. İkinci ev sahibi de öyle bütün ramazan fitresini benim çocuklarıma verir. Şuan ki ev sahibim de ramazan ayında kira almaz”* diyerek maddi faktörler iyiye gittiğinde bu durumdan iyi etkilendiklerini anlatmışlardır.

Temel İhtiyaçların Karşılanması Alt Temasına Ait Bulgular. Göç sonrası uyumu kolaylaştırdığı düşünülen ve dayanıklılığı artıran alt temalardan biri de katılımcıların geldikleri yerde temel ihtiyaçlarının karşılanması, güvenliklerinin sağlanmasıdır. *“Türkiye’ye gelince rahatladık, mutlu olduk. Elhamdulillah. Bizim vatanımız tamamen yıkım bölgesi oldu (K1)”*, *“Türkiye’de en güzeli güvende olmak. Ve uçak olmaması. İlk geldiğimiz geceki sessiz bir uyku, nefes alabilmek... (K2)”*, *“Suriye’de güven olmadığı için sadece güvenli bir yere gelmek bizi rahatlattı. Kendi güvenli alanımız bu evin içi (K4)”*, *“Buraya geldikten sonra rahatladık. İyi ki de buraya geldim yoksa orada bebeğim de ben de ölürdük. Burada güvendeyiz (K6)”*, *“Suriye’de iki kardeşim kaldı o kadar zorlanıyorlar ki burada en azından yemek bulup yiyebiliyoruz (K8)”* ifadeleriyle katılımcılar rahatladıklarını açıklamışlardır.

Kültürel Faktörlerin Devamlılığı Alt Temasına Ait Bulgular. Dayanıklılığı artıran son alt tema ise kültürel faktörlerin devamlılığıdır. Katılımcılar kendi kültürlerini Türkiye’de de yaşatmak için çaba sarf ettiklerinden bahsetmişlerdir. Örneğin; *“Adetlerimizi örflerimizi hala burada yürütüyoruz. Kızlarıma da öğretiyorum. Bunları biz aldık beslendik onlarda bilsinler öğrensinler (K2)”*, *“Evimin içinde kendi bildiğimi yapıyorum âdetimize kültürümüze göre (K3)”*, *“Hiçbir şeyi değiştirmedim. Aynı adetlerimiz örflerimizle yaşıyoruz (K4)”*.

Dayanıklılığı Azaltan Faktörler Temasına Ait Bulgular

Savaş nedeniyle Suriye’den göç etmiş tek ebeveyn olan annelerin dayanıklılığını azaltan faktörler sosyal destek eksikliği, damgalanma/dışlanma, yas, ait olmama/vatan özlemi, ümitsizlik, ebeveynlik stresi, kadınlara yönelik tacizkar tutumlar, dil engeli, travma

sonrası psikolojik sağlık sorunları, güvenlik tehdidi ve iki ülke arasındaki kültürel farklılıklar olarak bulunmuştur. Bu tema altında anneler sosyal ve ekonomik kaynakların yetersizliğinden nasıl etkilendiklerini, savaş sırasında ve savaştan sonra yine savaş kaynaklı travmatik yaşantılarının etkilerini, sürecin getirmiş olduğu olumsuz duygularını, göç ettikleri yerlere uyum sağlamalarını zorlaştıran etkenleri, kendilerini negatif yönde etkileyen toplumsal ve kültürel faktörleri aktarmışlardır.

Sosyal Destek Eksikliği Alt Temasına Ait Bulgular. Sosyal destek eksikliği alt temasında insanlarla konuşmama veya çok az konuşma, yaşantılarını kimseyle paylaşmama, birlikte vakit geçirdiği ve dertlerini paylaşabileceği kişilerin az olmasına dair düşünce ve hissiyatlarının bulunduğu görülmüştür. Bu kişilerin ifadeleri; *“Herkesin yarası kendine ait. Ben şuan kendi yarımı anneme anlatamam. Annemin zaten kendi içinde bir yara var. Bütün gelen insanların savaşta kendine ait bir hikayesi, yarası oldu. O yüzden biz elimizden geldiği kadar birbirimizi üzmemek adına bir şey konuşmuyoruz (K3)”, “Savaş ve göç, sevgiyi azalttı. Herkes kendi derdine düştü. Herkes ben diyor. Kimse kimseyi sormuyor. Herkesin gerçek yüzünü gördüm. Burada da Suriyeli Suriyeliyi sevmiyor. Herkes birbirinden kaçıyor. İmanları mı azaldı bilmiyorum. Kimse kimseyi istemiyor (K5)”, Kimseyi hayatıma girdirmiyorum. Boşuna çünkü. Çaba sarf etmeye gerek yok. İki ay soğukta sobasız kaldım dört çocukla. Hiç kimse bana sormadı neden sobasızsınız diye. Sonra 2 ay sonra Cemal abiyi aradım sobam yok dedim. Ev çok soğuktu. O getirdi. Benim dört tane kardeşim var. Kardeşlerimden biri zengin oldu. Biri Amerika’da biri Mısır’da. Arabaları var çok iyi. Bir kere telefon edip de ne yapıyorsun diye sormuyorlar. Annem babam da sormuyor. Sadece bayramdan bayrama bir fotoğraf paylaşırlar. Mesaj bile göndermezler. Çok merhametsizler (K8)”, “İnsanın elinden hiçbir şey gelmiyor. Bazen cebimde beş kuruş bile olmuyor, kimden isteyebilirim kime ne diyebilirim. Allah verirse veriyor, başka olmuyor ki. Elimden bir şey gelmiyor. Yani ben bir arkadaşşıma başka birine anlatsam, onlar da ölü maddi olarak. Ölü ölüyü kaldırmaz ki. Ne yapabilir ki (K8)” şeklindedir.*

Yalnızlık da katılımcıların sosyal destek algılarını düşürmektedir. Katılımcılar genel olarak kendi vatanlarını terk etmeleri sonucunda ailelerinden ve yakın çevrelerinden uzak kaldıklarını, gurbette kimselerinin olmadığını aktarmışlardır. Sosyal destek eksikliği alt teması altında kendini yalnız hissettiğini söyleyen katılımcıların ifadeleri şunlardır: *“Suriye’deyken ailem vardı. Türkiye’de daha zor. Burada yalnızım. Kimse kimsenin yükünü kaldırmıyor. Sorumluluğunu almıyor. Buradaki çalışan kendi kendini kurtarıyor. Ailemden destek yok yani (K2)”*, *“Kendi ülkemizde annemiz babamız eşimiz vardı. Hep onlardan bir şey bekliyorsun sen kendin bir şey yapmıyorsun. Sonra kendini tek başına bulmak umutlarımızı köreltti. Sevdiğin insanlarla ayrıldın herkes bir yerlerde kaldı. Çok zordu. Günün sonunda kimse kimseye bakmıyor (K3)”*, *“Yalnızlık zor. Kızım işe gidiyor bütün gün evde kalıyorum. Tek ebeveyn olmak bana yalnızlık hissettiriyor. Suriye’de aile içindeydim. Çocuklarım yanımdaydı. Herkes kendi evini kurmuştu. O yüzden burada tek ebeveyn olmak daha zor (K5)”*, *“Arkadaşlarım, ailem uzakta. Herkes kendi hayatını kurdu. Mesafeler engel oldu bir şeylere (K7)”*, *“Yaşadığım zorlukları kimseye paylaşmam. Oğlumla paylaşıyorum sadece. Bir komşuya anlatsam faydası yok ki. Anneme anlatsam zaten hasta. Kime ne anlatıyım ki (K8)”*, *“Gelirim bu evin içinde bomboş otururum. Hayatım bu kadar. Yalnız başımayım hep. Keşke çocuklarım yanımda olsaydı. Bir iştahım bile yok yemek bile yemiyorum yalnız olduğum için (K9)”*.

Sosyal destek eksikliğinin bir başka boyutu ise ekonomik faktörlerin yetersiz oluşudur. Maddi kaynakların yetersizliğinin katılımcıların tüm hayatlarını etkilediği görülmüştür. Çalışmaya katılan katılımcıların demografik bilgilerine bakıldığında 10 katılımcıdan yalnızca iki katılımcının kısa süreli işlerde çalıştıkları görülmüştür. Bu iki katılımcı da dahil olmak üzere tüm katılımcılar geçimlerini dışarıdan gelen maddi desteklerle sağlamaktadır. Katılımcılar ekonomik zorlanmalarını şu şekilde ifade etmişlerdir; *“İyi hissetmek için sürekli ekonomiyi düşünmemeye ihtiyacımız var. Sürekli biri çalışıyor biri çalışmıyor. Ev kirası oluyor. Sürekli ekonomiyi düşünmemek sağlığımız için daha iyi. Ev sahibi kafasına göre kira artırıyor. Vermiyorsan çık, polise veririm diyor (K1)”*, *“Her şey*

pahalı. Eskiden 100 TL'ye her şeyimizi alabiliyorduk. Şimdi 1000 TL'lik malzeme getirselers bile yetmiyor (K4)”, “Şuan psikolojik olarak en büyük stres kaynağımız ev meselesi. Evin kirası için yedi-sekiz bin TL isteniyor. Bizim sadece aylık bin TL paramız var. En çok düşündüğümüz şey bu (K5)”, “Kardeşim biraz çalışıyor biraz çalışmıyor. Annem stresten tansiyon ve şeker hastası oldu. Sürekli düşünüyor. 1500 TL kiradan 4000 TL kiraya çıktık her gün kirayı nasıl ödeyeceğimizi düşünüyoruz. Bildiğiniz gibi her şey çok pahalı. Nasıl baş edebiliriz. Bir sürü eksikimiz var ama alamıyoruz. En çok zorlandığımız konulardan biri bu (K6)”, “Çok zor günler geçiriyorum bazen. Ev sahibi kira için ilk ay 650 TL aldı ikinci ay 1000 TL aldı. Şuan da yine zam istiyor. 3500 TL istiyor. Ben nasıl vereyim. Faturalarımı hiç ödeyemiyorum, ne yapayım bu faturaları ödemek için? Tek istediğim doğalgazlı bir oda. Hiç yoksa kömürden kurtulayım. Kömürün parası 250 TL. Ben zaten bulamıyorum. Kimden istesem de getirmiyor (K9)”. K10 yaşadığı zorluğu “Yeri geldi ben kendimi dilenci gibi hissettim. Yeri geldi nasıl anlatayım zorluklar çoktu. Mesela her şeyi tasarruf etmek. Akşam 8’de ışıkları kapatmak. Şu saatle şu saat arasında çamaşırları yıkama. Hep bir tasarruf hep bir derd. Mesela bazen üşüyoruz evin içinde ama faturayı düşündüğümüzden yakmıyoruz” diyerek anlatmıştır. Burada başkalarından maddi yardım beklemenin de kendileri için ne kadar zor olduğundan bahsetmiştir. K5 ise bu durumu “Birilerinden bir şeyler istemek, bize yardım getirilmesi farklı. Senin sahip olman farklı. Zor.” diyerek dillendirmiştir.

Daha iyi imkanlara sahip olmak isteyen fakat bunun için fırsat bulamamaktan yakınan katılımcılar da mevcuttur. Bu katılımcılar kendilerini “En çok ev kirasını ödemek zordu. İş fırsatları çok azdı. Onları aramak bulmak çalışmak zordu (K3)”, “En büyük derdim güzel temiz bir iş fırsatı olsun. Her yerde çalışılmaz, herkese inanıp güvenilmez. Türkçe kursuna gittim. Türkçe öğrendim biraz. Şuan tek istediğim bir işimin olması (K6)”, “Çalışmak istiyorum çalışmıyorum da iş fırsatı da yok (K9)” şeklinde ifade etmişlerdir. Maddi imkanların iyi olmasının mutlu olmak için çok önemli bir faktör olduğunu savunan katılımcılar bu durumu “İyi hissetmek için paraya ihtiyacımız var. Para mutluluk getirir. Hiç hastalık da yapmaz. Para olduğunda mutlu da olursun, psikolojik olarak da rahatlarsın. Para insanları

ya öldürür ya kaldırır (K3), *“Kusura bakmayın ama bu hayatta her şeyin çözümü para. Paran varsa güzel bir hayat sürersin. Bizim de daha iyi hissetmek için paraya ihtiyacımız var. Hedeflerimize ulaşmak için de paraya ihtiyacımız var. Para her şeyin çözümü. Param olsaydı ben kuaförlüğü çok seviyordum. Para verir eğitim alır öğrenirdim. Çok istiyorum, çok seviyorum (K6)*, *“Yani maddi olarak her şeyinin olması imkanının olması daha iyi şartlarda yaşamak bizi daha iyi hissettirir (K8)”* olarak ifade etmişlerdir.

Kadınlara Yönelik Tacizkar Tutumlar Alt Temasına Ait Bulgular. Bir başka alt tema olan kadınlara yönelik tacizkar tutumlar katılımcıların olumsuz algıladıkları bir temadır. Bu temanın olumsuz algılanması için birebir deneyimlenmesine gerek görülmemekle beraber, etraftan sıkça duyulan hikayeler olumsuz algılamalara sebep olmuştur. Tacizkar tutumlara, kadınların hem savaş ve göç sürecinde hem de Türkiye’ye geldikten sonra maruz kaldıkları görülmüştür. *“Yardım var ama ben gitmiyorum. Çok kötü insan var. Bir yardımsever(!) var. Gel abla gel diyor. Çok pislik. Adam yardım etme bahanesiyle kadınlarla ilişki yaşıyor. Bir derneğin başında. Çok kötü şeyler duyduk onlarla ilgili. Bir tane arkadaş var, yardım almaya gidiyor hemen bin lira alıyor, gidiyor alıyor. Meğer onlar kadınlardan istediklerini aldıklarında arabalarının içini full dolduruyorlarmış. Meyve sebze ne isterlerse veriyorlar bazılarına. Ben gidiyorum boş dönüyorum, gidiyorum boş dönüyorum. Ve bana arkadaş en son dedi ki sen kendi işini göremiyorsun. Ben anlamıyordum ne demek istediğini. Sonra anladım. Meğerse işin içinde başka şeyler varmış. İnsanlara yardım gidiyor Türkiye’de evet ama kişiden kişiye çok değişiyor. Kimisi kendi çıkarı için yardım ediyor (K8)*, *“Her gelip yardım eden bizimle beraber olmak istediğini söyledi. Birisi bir torba odun getirdiğinde kızımınla beraber olmak istediğini söyledi. Kızım bunlara şahit olduğu için evlendi. Birisi ona saldırdı, onu bıçakla vuracaktım. Ben kızımı çok iyi terbiye etmiştim. Geldiler diyorlar ki burada Suriyeli kadınlar her şeyi yaşıyorlar. Hayır, biz istemedik. Öyle şeyler yaşamak istemiyoruz. Onlar zannediyorlar ki biz şerefsiziz (K9)*, *“Herkesin senden çirkin bir şeyler istemesi. O en zoru yani. Seni kendi halinde bırakmamaları. Yardım*

amacıyla gelen insanlar oluyor ama yardım değil de başka şeyler görüyorsun hissediyorsun. Onlar kötü (K10)” ifadeleri katılımcıların bu yaşantılarını aktardıkları ifadelerdir.

Dil Engeli Alt Temasına Ait Bulgular. Katılımcıların göçten sonra uyum sağlamalarını zorlaştıran ve dayanıklılıklarını düşüren en önemli faktörlerden birisi dil engelidir. Katılımcılar bu durumu şu ifadelerle dile getirmişlerdir: *“Başka bir ülkede yaşamının zorluğu dil. Şimdiye kadar tek sıkıntımız (K2)”, “Türkiye’ye gelince zorlandık. Dil icabıyla. İnsanları tanımıyorsun, yabancı bir yer, herhangi bir yeri tanımıyorsun. Bir şeyler satın almak istiyorsun bir şey bilmiyorsun. Herhalde bütün Suriyeliler aynı şeyleri yaşadılar. Sonra yavaş yavaş ayak uydurmaya çalıştık (K3)”, “Başka bir ülkede yaşamının en zor yanı dil bilmemek (K4)”, “En çok dil bilmemek beni zorladı (K5)”. İleri düzeyde Türkçe konuşan K10 “Ben en önce Türkçeyi öğrenmeye çaba gösterdim” demiş ve bunun kendisine iyi geldiğini ifade etmiştir.*

İki Ülke Arasındaki Kültürel Farklılıklar Alt Temasına Ait Bulgular. Kültürel faktörlerin devamlılığını sağlayabilme dayanıklılığı artırırken, iki ülke arasındaki kültürel farklılıklar ise dayanıklılığı azaltmaktadır. Bu alt temada katılımcılar genel olarak iki ayrı ülkenin ayrı kültürleri arasında zorlandıklarını aktarmışlardır. *“Ordayken tabi kii vatanımız olduğu için adetlerimiz örflerimiz vardı. Burada yok (K1)”, “Suriye kültürü, Arap kültürüyle sizin kültürünüz farklı olduğu için ayak uydurmak zordu. Rutinlerimiz, gelenek ve göreneklerimiz aynı gökyüzü ve yer gibi. Tamamen değişti. Bizim adetlerimize hiç benzemiyorsunuz ne yemek kültürü, ne oturmanız kalkmanız hiçbirine benzemiyor (K3)”, “Gelenek görenek kalmadı. Hepsi savaşla beraber gitti (K5)”* ifadeleri bu zorlanmalara örnek olarak verilmiştir.

Ait Olamama / Vatan Özlemi Alt Temasına Ait Bulgular. Göç sonrası uyumu zorlaştıran ve dayanıklılığı azaltan alt temalardan bir diğeri ait olamama/vatan özlemidir. Katılımcılar vatanlarına dair özlemlerini, şuan buldukları yerin kendi vatanlarından farklı olduğunu şu ifadelerle ifade etmişlerdir: *“Kendi vatanımız kendi yerimiz olduğu için Suriye’de olmak güzeldi (K1)”, “Kelimeye dökmek zor. Kendi vatanında ailenle*

arkadaşlarıyla olmak çok güzeldi. Aslında en zor olan başka bir vatanda başka bir ülkede yaşamak. Ondan sonraki her şeye ayak uydurmaya çalışıyorsun. Yabancı bir yerde yaşamak sıkıntı. Eskiden kendi ülkemizde olduğumuz için hiçbir kaygımız beklentimiz yoktu (K3)”, “Gurbet eline geldiğimiz için canımız sıkıldı. Evimizi bıraktığımız için canımız sıkıldı. Siz anlarsınız, insan vatanını terk etmiş gelmiş yani neler hisseder siz daha iyi bilirsiniz. (K5)”, “Kendi vatanında olmadığına sürece mutluluk yok. Çok zor. Göç süreci bize bunu öğretti. Burada hiç kimse seni hissetmez. 2000 kişi Türk’ten ancak iki kişi sana iyi bakar. O kadar (K8)”, “Her bayramda çocukluğum aklıma geliyor. Babam bizi götürürdü. Ben çocukları götüremiyorum, onu yapmıyorum ya zoruma gidiyor. Vatan dediğimizde o çocukluk geliyor aklıma. Bayram havası çok az sizde, yok gibi. Bizde vardır. Ramazan sofralarımız var içeceklerimiz var. Ramazan pidemiz var. Her gün her gün satın alıyoruz gerçi ben evde yapıyorum da. Elimden geldiğince burada sürdürmeye çalışıyorum ama oradaki başka. Suriye’deki hava başka (K10)”.

Ebeveynlik Stresi Alt Temasına Ait Bulgular. Dayanıklılığı azaltan bir başka faktör ebeveynlik stresidir. Katılımcıların hem farklı bir ülkede yaşamaya başlamalarının hem de tek ebeveynlik sürecinin zorluğuna dair deneyimleri ve ifadeleri bu alt tema altında derlenmiştir. Katılımcılar ebeveynlik streslerini; *“Oradayken daha küçüklerdi. Ne desem tamamlardı. Ama burada büyüyorlar ergenliğe giriyorlar daha çok beni yoruyorlar (K1)”, “En çok zorlandığım şey, çocuklar büyüyorlar ya, ihtiyaçları ve ergenlikleri beni zorluyor. Keşke kendi vatanımızda olsaydık beraber olsalardı. Tek başıma o zor geliyor. Tek başına her şeyin ufak detaylarına kadar sorumlu olmak da zor. Mesela çocuğu okula sen götürmezsen gitmez. Çok ağır şeyler (K2)”, “Önceden çocuklar küçüklerdi. Zorlandığım en çok şey çocukların büyümesi ve hayata bakışlarının farklılaşması. Küçükken ben onları yönetebiliyordum ama onların hayattan beklentileri şuan beni zorluyor. Çocuklar büyüdükleri için fikirleri inançları her şeyleri değişiyor (K4)”, “Ben sorumluluk nedir bilmezdim. Şimdi bir çocuğun tüm sorumluluğu bende. Sadece onu düşünüyorum. Onun bakımı, yemesi, içmesi... Her şeyden sen sorumlusun ve çok zor (K6)”, “Hem baba hem*

anne olmak zor. Hem evi geçindirmeye çalışıyorsunuz hem her şeyin sorumluluğu sizde (K7)”, “Bir anne olarak baş edemiyorum çocuklarımla. Abimden yardım istiyorum ama o da bir şey yapamıyor. Tek başına olmak zor. Dört erkek çocuğu kime bırakabilirim, ne yapabilirim ki. Çocuklar büyüdükçe baş edemiyorum. Söz dinlemiyorlar. Bir baba olsa oturdur otururlar (K8)”

Ümitsizlik Alt Temasına Ait Bulgular. Dayanıklılığı artıran umut etme alt temasının karşısında dayanıklılığı azaltan bir faktör olarak ümitsizliklerinden bahseden katılımcılar ise çoğunluktadır. Geleceğe dair hiçbir beklentileri olmadığını ve hatta geleceği düşünmediklerini; *“Umut yok (K1)”, “Yarına kadar düşünmüyoruz. Bugünü bitirelim. Yarını yarın düşünürüz. Hedefler koymuyorum (K2)”, “Elimde bir şey olmadığı için yarını düşünmüyorum. Bir şeyler olmalı ki sen bir şeyleri hedef koymalısın. Elinde sıfırken ne hedef koyabilirsin (K3)”, “İleriyi hiç düşünmüyorum. Bakmıyorum da ileriye (K4)”, “Geleceğe dair umut ve beklentim yok. Düşünmüyorum (K6)”* ifadeleriyle belirtmişlerdir. Katılımcıların umutsuzluğu genel olarak kendilerine yöneliktir ve çocukları söz konusu olduğunda daha umutlu cevaplar vermişlerdir. Yaşadıkları ümitsizliği çaresizlikleriyle açıklayan katılımcılar da mevcuttur. Bu katılımcılar düşüncelerini; *“Hayat bir şekilde geçiyor, bunun için elinden gelen bir şey yok (K5)”, “İnsanın elinden hiçbir şey gelmiyor. Bazen cebimde beş kuruş bile olmuyor, kimden isteyebilirim kime ne diyebilirim (K8)”, “Bazen diyorum ki keşke ölsem de kurtulsam (K9)”* cümleleriyle aktarmışlardır.

Güvenlik Tehdidi Alt Temasının Ait Bulgular. Katılımcılar savaş sırasında maruz kaldıkları, güvenliklerini tehdit eden ve dayanıklılıklarını düşüren travmatik yaşantıları şu ifadelerle açıklamışlardır: *“Öncelikle ev yıkıldı. Yıkıldığı için mecburen göç etmeye karar verdik (K1)”, “Yaşadığımız bölgede ne zaman daha çok çatışma çıksa bir bölgeden bir bölgeye gittik. Tamamen o bölgeler bittikten sonra karar verdik. Ne zaman tahammül edemedik güvenli bir alan kalmadı o zaman geldik. En son göç ettiğimiz yer Türkiye sınırındaydı. Ondan sonra Halep’e geri dönmek istedik maalesef orada çatışma çıktı. Oraya gitsek ölecektik. Başka yere gitsek yine ölecektik. Başka bir çözüm kalmadığı için Türkiye’ye*

gelmeye karar verdik. Yürüyerek, kaçak, sınırı geçtik (K2)”, “Çok şey yaşadık gördük şahit olduk. Evlerin içine girmelerini, evlerin içindekileri katletmeleri, sadece kendi giydiğimiz kıyafetlerle çıkmamız, kızımı bezi ile çıkardım sadece. Evin içinden herhangi bir şey alamadık. Kaçtık. İnsanların nasıl öldüğünü gördük. Ölümden kızımı kurtarmak için, ölmek için mecburen çıktık ülkeden (K3)”, “Savaşta da zaten korkularımız, uçaklara yakınlığımız çok kötüydü. Eve bomba düştü. Kızımın yüzü yandı. O sebeple Türkiye’ye tedavi için giriş yaptık (K4)”, “Çatışmaların başladığını hiç hatırlamak istemiyorum. Bombalar patladığında önümüze düştüğünde komşulara gittik, eşarpsız çıktım evden. Çok kötüydü (K5)”, “Suriye’deki günlerim çok zordu. Her gün ölümü beklerdik. Bütün akrabalarımızı hemen hemen kaybettik. Bombaların nasıl patladığını, bütün her şeyi gözümüzle görüyorduk (K6)”, “O kadar zor günler geçirdik ki. Orda yaşadıklarımızı şimdiye kadar unutmadık unutamayız da. Şimdi uçak sesinden bile korkuyoruz (K8)”, “Çok zor kendimizi, canımızı kurtardık, Suriye’deki hapisten (K9)”, “Çatışmalar da çok kötüydü. Bombalar... Bir bölgede mesela çatışma oluyor biz o evi bırakıyoruz başka bir yere gidiyoruz. Sonra orada da başlıyor başka bir yere gidiyoruz. Zaten en son Türkiye’ye gelme kararım kızım tam balkonda oynuyordu. Bomba patladı balkon yerle bir oldu. Bomba patlamadan beş dakika önce kardeşim geldi eve kızımı aldı balkondan içeri girdi bomba patladı. Bende o esnada artık tamam dedim, sabahı bekledik, camlar bütün üstümüzdeydi. Ondan sonra karar verdik. Sabah 6’da üstümüzde hala camlarla sınıra geldik sınırdan da geçiş yaptık (K10)”.

Travma Sonrası Psikolojik Sağlık Sorunları Alt Temasına Ait Bulgular.

Katılımcıların görüşme esnasında vurguladıkları noktalardan biri de psikolojik olarak zorlandıkları ve yıprandıklarıdır. Bu ifadeler travma sonrası psikolojik sağlık sorunları alt teması altında derlenmiştir. Bunlara örnek olarak “Büyük oğlum dokuz yaşında işe başladı. Bir kişiden çok dayak yedi. Şimdi korona döneminden bu yana dört yıldır dışarı çıkmıyor. İnsanları sevmiyor. Depresyon tanısı aldı ve ilaç kullanıyor (K1)”, “Benim tek derdim psikolojik olarak rahatlamak (K2)”, “Savaş ve göç bizi en çok psikolojik olarak etkiledi.

Psikolojik olarak yorulduk daha çok (K6)”, “Psikolojik olarak çok kötüyüm. Psikolojik olarak destek için SGDD-ASAM derneğine başvuru yaptım ama kabul etmediler. Ben gidip gelmeyi yolları bilmediğim için gidip gelemem zaten (K9)” verilebilir.

Damgalanma / Dışlanma Alt Temasına Ait Bulgular. Göç sonrasında maruz kalınan damgalanma/dışlanma faktörü de kişilerde geçmişteki yaşadıklarından dolayı travmatik etki bırakmıştır. Bu durumu katılımcılar; *“Sürekli bir dedikodu içindeler. Sürekli birileri size yardım ediyor, x abi size şunu verdi deniyor (K1)”, “Dışardaki insanların baskısı, kimsenin anlayış göstermemesi çok zor (K2)”, “Çocuklar hocalardan ayrımcılık görüyor. Bu ayrımcılık beni öyle mahvetti ki en sonunda çocukları okuldan alıp sitelerde çalıştırtacağım onu istiyorlar. Oğlum normalde çok başarılı bir çocuktur. Ama sınıfta bıraktı hocası. Güya futbol oynuyormuş, sınıfta durmuyormuş. Onu sınıf geçirmede bu sebeple. Hâlbuki okuması yazması gayet iyi. Çok zeki bir çocuk. Ama sınıfta kaldı. Niye? Çok hareketli diye (K9)”, “İlk geldiğimizde Türkçe konuşmadığımız için hep bizi zorluyorlardı neden anlamıyorsun diye. Daha geleli iki gün olmuş neden Türkçe konuşmuyorsunuz diye üstümüze geliyorlardı. Sana kimse anlayış göstermiyor. Çok nadir sana anlayış gösteren birini bulabilirsin (K9)”* ifadeleriyle belirtmişlerdir.

Yas Alt Temasına Ait Bulgular. Dayanıklılığı azaltan faktörlerin sonuncusu ise kişilerin eş kaybından dolayı yaşadığı yastır. Burada katılımcılar yaşadıkları kayıpların hayatlarına yansımalarından bahsetmişlerdir. K3; *“Hayatımda eşim olsaydı daha güçlü olurdum. Yarını daha az düşünürdüm”,* K6; *“Ben hamile kaldıktan 3 ay sonra eşim vefat etti. Çok zorlandım”,* K8; *“Benim tüm hayatım sadece eşimdi. Eşim vefat ettiğinde yerle bir oldum. Ağlamadım bile. Şok geçirdim. İki ay sonra kendime geldiğimde ağladım. Çocuklar babamız ne zaman gelecek diye sorup duruyorlar. Çocukların hep babaları var bizim babamız neden yok diye soruyorlar. Küçük oğlum bir yaşındaydı babası öldüğünde”,* K9; *“Keşke ben oğlumdan önce ölseydim, güçlü kalmasaydım”* demiştir.

Araştırma Bulgularının Tartışılması

Bu bölümde araştırmadan elde edilen bulgular araştırmanın veri analizinde elde edilen temalar çerçevesinde tartışılmıştır. Birbirleriyle bağlantılı olan temalar ve alt temaların bütüncül bir şekilde tartışılmasına ek olarak demografik bilgilere dair tartışmalara da yer verilmiştir.

Dayanıklılığı Artıran Faktörler Temasına Ait Bulguların Tartışılması

Dayanıklılığı artıran faktörler arasında kişilerin zor durumlarla karşılaştıklarında daha çok içsel kaynaklarla kendilerinin oluşturduğu baş etme biçimleri yer almaktadır. Maneviyat-inanç alt teması bulguları literatürdeki bilgilerle özdeşleşmektedir. Dayanıklılık bağlamında inanç sistemleri büyük önem taşımaktadır (Boss vd., 2017). Din, aileler için hayata anlam katan ve yaşam amacı sağlayan bir etken olmakla birlikte kişilere güç ve umut da kazandırmaktadır (Doty, 2003). Dayanıklılık ile dini baş etme biçimleri üzerinde yapılan araştırmalar, olumlu dini baş etme ile dayanıklılık ve yaşam doyumu arasında pozitif ilişki olduğunu bulmuşlardır (Batan Aytan, 2015). Çocuklar bağlamında değerlendirildiğinde de aktif olarak dini etkinliklerde bulunan ailelerde çocukların daha az olumsuz duygulanım ifade ettikleri görülmüştür. Ailenin maneviyatı ile çocukların olumsuz duygulanımları arasında negatif yönlü bir ilişki mevcuttur (Brajša-Žganec, 2024). Bu araştırma da savaş nedeniyle göç eden tek ebeveynli ailelerin dini inançlarına sıkı sıkıya bağlı olmalarının içinde buldukları durumu daha kolay kabullenip, baş etmelerini sağladığı varsayılabilir. Oh – Chang (2014), değerlendirilen otuz sekiz çalışmanın dokuzunda ailenin ortak paylaştığı inançlar ve maneviyatı aile dayanıklılığını güçlendirebilecek bir faktör olarak belirlemişlerdir. Bu faktörün ailenin deneyimledikleri zorlukları anlamlandırmalarını, sebebini bulmalarını, kabullenmelerini sağlayarak hayatlarına bir amaç katmaları konusunda yardımcı olduğunu belirtmişlerdir. Bu araştırmada da katılımcıların gelecekte ulaşmayı amaçladıkları dini değerlerine bağlı hedefleri dikkat çekmiştir. Hatim indirmek, daha çok gece namazı kılmak, hacca gitmek gibi hedeflerin ailelere bir yol çizdiği, umut olduğu, yaşamlarına amaç kattığı söylenebilir. Izumi ve Riviera (2018) kısa süreli yer değiştiren annelerle yaptıkları ve aile

dayanıklılığını inceledikleri çalışmada annelerin en çok pozitif bakış açısı, yeni anlamlar oluşturma ve aşkınlık/maneviyatı içeren inanç sistemlerinden bahsettiğini bildirmişlerdir. Tüm bunlar kişilerin olumsuzlukları nasıl algıladıklarıyla ilgilidir.

Bu çalışmalara ek olarak alan yazında yapılan birçok çalışma dini baş etme biçimlerinin hem bireysel dayanıklılık hem de aile dayanıklılığı bağlamında önemli bir etken olduğunu ortaya koymuştur (İkizer, 2014; Bhana ve Bachoo, 2011). Kişilerin dini inançları ve eylemleri afetlerden sonraki uyum sürecini kolaylaştırmakla beraber ruh sağlıklarını korumakta ve böylelikle dayanıklılığı artırmaktadır (İkizer, 2014). Gazi ve gazi eşleriyle yapılan bir çalışmada, zor durumlar karşısında kadercı bakış açısının kişilerin travmatik yaşantılarını anlamlandırmalarını sağlayarak hem bireysel hem de aile dayanıklılıklarını artırdıkları görülmüştür (Er, 2022). Tek ebeveynli aile olarak Suriyeli ailelerin de başlarına gelen her türlü olayın Allah'tan geldiğine inanarak suçluluk, öfke, çaresizlik, umutsuzluk gibi duygulardan kurtuldukları ve kendilerini daha iyi ve güçlü hissettikleri söylenebilir. Maneviyat/inanç alt teması araştırmaya katılan on katılımcının hepsinin üzerinde durduğu yoğun bir temadır. Hayatlarında büyük bir dayanak olan dini inançlarını yaşamalarının ne kadar önemli olduğunu gösteren bu bulgular, Suriyelilerin Türkiye'ye gelmek ve burada kalmak istemelerinin sebeplerinden birini oluşturuyor olabilir. İnanırları dini yaşayamadıkları, birçok şeyin yanında dini açıdan da azınlık oldukları bir ülkede yaşıyor olmak Suriyeliler için artı bir stres faktörü olarak değerlendirilebilirdi.

Literatürde, maternal dayanıklılık kavramı anneler için kullanılmaktadır. Karşılaştıkları zorluklarla ebeveynlikleri sayesinde baş etme kapasitesi olarak değerlendirilen maternal dayanıklılık, annelik ve zorlu durumların ruh sağlığı ile pozitif ilişkide olduğunu söylemektedir (Baraitser ve Noack, 2007; Zraly vd., 2013). Annelik, kişilerin günlük hayatına devam etmelerini sağlayan bir dayanıklılık faktörüdür (Barnes ve Murphy, 2009). Tanyaş ve Öztöran-Adıgüzel (2020), zorunlu göç ile Türkiye'ye yerleşen Suriyeli annelerin deneyimlerini ve göçün muhtemel pozitif ve negatif etkilerini araştırdıkları çalışmalarında katılımcıların çok fazla desteğe ihtiyacının olmasının yanı sıra ebeveynliğin

ve göçün dayanıklılığı artırdığına dair bulgular bulmuşlardır. Göç sürecinde yaşanan sıkıntılara karşın annelik ve çocukların bakımından sorumlu olmak anneler için bir güç kaynağı olarak ve onların hayatlarına bir amaç sağlayarak dayanıklılıklarını arttırmıştır (Tanyaş ve Öztoraman-Adıgüzel (2020). Gaziler ve eşleri ile yapılan bir aile dayanıklılığı çalışmasında benzer bulgulara rastlanmıştır. Er (2022), ebeveynlerin yaşanan tüm zorluklar karşısında çocuklarının iyi bir durumda olduğuna dair beklentilere sahip olma, onlara değerli bir yaşam sunma ve sonunda onların iyi olduklarını görmeye dair geliştirdikleri inanç sayesinde motive olduklarını söylemektedir. Mülteci ebeveynler için de aynı durum söz konusu olmakla birlikte çocukların varlığının ebeveynleri motive ettiği, yaşamlarındaki zor şartlarla baş etmelerinde önemli bir güç kaynağı olduğu bilinmektedir (Merry vd., 2017). Tüm bu sonuçlar araştırmanın bulgularını desteklemektedir.

Araştırmanın bulgularında yer alan çocukların varlığı alt temasına ait ifadeler, bir kimlik olarak anneliğin, dayanıklılığın merkezindeki faktörlerden biri olduğunu göstermektedir. Kadınların ailenin başına geçtiği, aileyi bir arada tutmak gibi bir görev üstlendiği ve dolayısıyla annelik görevlerini devam ettirmek zorunda hissettiği durumlarda göçe daha iyi uyum sağladığı görülmektedir (Demirbaş ve Bekaroğlu, 2013). Araştırma katılımcılarının ailenin tek ebeveyni olan anneler oldukları düşünüldüğünde kişilerin anneliğe daha fazla anlam yüklediği, kendilerinden başka çocukların bakımını sağlayacak kimse olmadığından kendilerini dayanıklı olmaya mecbur hissettikleri ve bunlar sonucunda uyum sürecinin kısaldığı düşünülebilir. Bu bulgular neticesinde çocukların dayanıklılıkları ile ebeveynlerin dayanıklılıklarının birbiriyle bağlantılı olduğu varsayılabilir. Aile dayanıklılığı bağlamında, zorunlu göç eden çocukları güçlendirmek demek tek ebeveyn olan ve zorunlu göç eden anneleri güçlendirmek demektir. Dolayısıyla ikisi için de yapılan çalışmaların aile dayanıklılığına katkı sağlayacağı söylenebilir.

Göçmen ailelerle yapılan bir çalışmada kişilerin yaşadıkları pek çok zorluğun karşısında dayanıklı kalmaları için faydalandıkları içsel ve dışsal kaynaklar olduğu bulunmuştur. Bilhassa savaştan gelen, ülkelerinde huzursuzluk olan kişilerde dayanıklılığın

kaynağı güvenli bir yerde yaşamaya minnet duymak, olumlu düşünmek, daha iyi bir gelecek hayal etmek, umutlanmak olmuştur (Merry vd., 2017). Araştırma bulguları katılımcıların her şeye rağmen umut besleyebildiklerini, zorluklara karşı bir duruş benimseyerek zorlukları anlamlandırıp ayakta kalabildiklerini göstermiştir. Baş etme biçimlerini “iç ses” olarak nitelendiren katılımcılar bu sesin onlara güçlü olmak zorunda olduklarını söylediklerini ve güçlü olmayla ilgili ipuçları verdiğini dile getirmişlerdir. Savaşa maruz kalan katılımcılar kaderci bir yaklaşımla tevekkül ederek içinde buldukları durumun olumlu yanlarını değerlendirmişlerdir. Post travmatik stres bozukluğunu atlatmanın ve güçlü bir şekilde travma etkisinden çıkabilmenin ailenin başa çıkma becerilerini de geliştirdiği söylenmektedir (Er, 2022). Mevcut araştırmanın bir katılımcısı, artık başına ne gelirse gelsin başa çıkabileceğini, ev sahibi evden bile kovsa bir yolunu bulup hayatına devam edebileceğini vurgulamıştır. Bu bağlamda zorlukların, kişilerin ve dolayısıyla ailelerin kendilerine güvenmelerini sağladığı ve güçlü kalma kapasitelerini artırdığı savunulabilir.

Araştırmanın dayanıklılığı artıran faktörler ana temasına ait alt temalar birbirleriyle ilişkilendirilebilmektedir. Örneğin maneviyat/inanç alt temasının, umut alt temasını etkilediği; çocukların varlığının travma sonrası büyüme alt temasını etkilediği söylenebilir. Çeşitli çalışma gruplarıyla yapılmış birçok araştırma ileriye dönük pozitif bakış açısı ve iyimserliği koruyucu faktör olarak değerlendirmişlerdir (Munay, 2003). Kişilerin ileriye dönük düşüncelerinin umut ve iyimserlik içermesi aile dayanıklılığına dair önemli bir etkidir. Savaş travması yaşayan kişilerde de umut ve iyimserlik büyük bir dayanıklılık kaynağıdır (Besser vd., 2015; Ho vd., 2010). Suriye’den göç eden tek ebeveyn olan annelerin de geleceğe dair umut beslemeleri, karamsarlığa hapsolmemeleri, günün sonunda sahip oldukları hale şükretmeleri dayanıklılığı artıran güç kaynakları olarak değerlendirilebilir.

İlgili alan yazın incelendiğinde mültecilerle yapılan birçok çalışmada benzer faktörlerden bahsedildiği görülmüştür. Bunlardan en belirgin ve baskını toplumsal cinsiyet eşitliğidir. Suriye Kişisel Statü Yasası, kadının medeni haklarını ele alırken, kadını erkeğe bağımlı şeklinde açıklamış ve cinsiyetleri birbirlerinden üstünlüklerine göre ifade etmiştir

(Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu [FIDH], 2012). Suriyeli kadınlarla yapılan çalışmalarda kadınlar, Suriye’de kamusal alana eşlerinin izinleri olmadan çıkmadıklarını, genelde evin içinde vakit geçirdiklerini ifade etmişlerdir. Dışarı çıkmak istediklerinde muhakkak yanlarında eşleri veya aile üyelerinden biri refakatçi olmaktadır. Evin içinin mahrem olarak nitelendirilmesi ve kimsenin duymaması gerektiği gerekçesiyle yakınlarıyla yaşadıklarını paylaşmaları da kısıtlanmaktadır. Bunların yanı sıra Suriye’de kadınların yalnızca ev işleriyle hemhal olup başka herhangi bir işte çalışmadıkları da sıkça dile getirilenlerdendir. Çalışma deneyimleri olan kadınlarınsa toplumsal cinsiyet kalıplarına ters düşmeyecek işleri, yine ev içerisinde yaptıkları görülmektedir (Cankurtaran ve Albayrak, 2019). Tanyaş ve Öztoraman-Adıgüzel (2020), deneyimlerini derinlemesine incelemek amacıyla mülteci annelerle yaptıkları çalışmalarında, Türkiye’de kadınların kamusal alana dâhil olmalarının Suriye’dekine kıyasla daha fazla olduğunu ve bunun Suriyeli kadınlara özgürlük verdiğini söylemektedir. Suriye’de, erkeklere bağlı yaşamları son bulan kadınların Türkiye’de yeni roller edinerek güçlendikleri belirtilmiştir. Yeni rollerin getirdiği artan sorumluluklara rağmen kadınların sosyal engellenmelerinin azalması ve rollerinin esnemesi, sorumluluklarının artarak evin dışındakiler ile ilişkiler geliştirmeleri onlara güç kaynağı olmuş, kendilerini özerk hissetmelerini sağlamıştır (Tanyaş ve Öztoraman-Adıgüzel, 2020; United Nations Women, 2015). Evin alışverişini yapmak gibi küçük bir olay bile kişinin kendini keşfini sağlayabilmektedir. Evi için alışveriş yapan katılımcı *“ben seçtim”* diyerek özgürce karar vermenin haklı gururunu yaşamaktadır. Bu süreci katılımcılar *“kendimi buldum, nefes aldım”* ifadeleriyle aktarmaktadır. Bu bağlamda katılımcılardan biri Suriye’deki varlıklı hayatına geri dönmekle Türkiye’deki yoksul fakat toplumsal cinsiyet bağlamında özgür olduğu hayatı arasında seçim yapmak zorunda kalsa Türkiye’yi seçeceğinden bahsetmiştir. Dolayısıyla bu durum dayanıklılığı artıran bir faktör olarak değerlendirilebilir. Öte yandan çocukların bakımı ve eğitimiyle ilgilenmek, sosyal destek arayışında olmak ve sosyal desteğe ulaşmak için çabalamak, iş hayatına katılabilmek de kadınların dönüşen rollerle güçlendiğini gösterebilmektedir (Kaner vd., 2011).

Gittikleri yerlerde yeni rollerine uyum sağlamaya çalışan kadınların içsel olarak zorlandıkları görülmüştür (Buz, 2006). Araştırmada bu durum Suriye'deyken kabukta olma ve Türkiye'ye gelindiğinde kabuğu kırma benzetmesiyle aktarılmıştır. Kadınların giydikleri kıyafetlerin farklılaşması da içsel zorluk yaşadıkları bir konudur. İlk geldiği zamanlarda uzun ve siyah bol bir elbise giymediği ve peçe takmadığı için kendini çıplak gibi hissettiğini söyleyen katılımcı buna örnek olarak gösterilebilir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde ilk zamanlarda kadının yeni bir görev olarak üstlendiği markete gitme eylemi bile yukarıda bahsedilen faktörler açısından stres oluşturabilir. Sonuç olarak benzer çalışmalar, Türkiye'de Suriyeli kadınların birçok sorunla mücadele etmek zorunda kalmalarına rağmen toplumsal cinsiyet bağlamında dayanıklı hale geldiklerini söylemektedir (Takak, 2023). Kadınlar için göç süreci Suriye'deki eşitsizlikten ve baskılardan kaçınmak için bir baş etme biçimi olarak kendini gösterebilir. Kimi araştırmalar göç sürecini kadınların görünmez oldukları bir süreç olarak değerlendirirken kimi araştırmalar göçü, kadınlar için bir direniş ve özgürlük kazanma süreci olarak değerlendirmektedir (Buz, 2007). Bu bağlamda göçün zorlayıcı yönleri kadar, kişileri ve aileleri dayanıklı kılan bir tarafının da olduğu varsayılabilir. Türkiye'deki toplumsal cinsiyet tartışmalarına rağmen iki ülkenin karşılaştırılması durumunda kadınların Suriye'ye dönmeyi isteyip istemeyecekleri tartışılabilir.

Suriye'de boşanmış kadın olmanın da zorlukları vardır. Toplum, boşanmış kadını kötü, hatalı olarak damgalamanın yanında boşanmış kadının ailesini ve kız kardeşlerini de damgalamaktadır. Kamusal alana çıkması zaten zor olan kadının, boşandıktan sonra çıkması neredeyse imkânsız hale gelmektedir (Cankurtaran ve Albayrak, 2019). Mevcut araştırmamızın da katılımcılarından biri Türkiye'de boşanmıştır. Bu durum Türkiye'nin kendisine verdiği bir özgürlük olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda bir başka katılımcı da Suriye'de tek ebeveyn olsa rahat bırakılmayacağını, herkesin hakkında konuşacağını aktararak Türkiye'nin kendisine verdiği rahatlığı ifade etmiştir. Tüm bunların ailelerin dayanıklılığı için koruyucu faktör olduğu varsayılabilir. Çünkü her bir stres faktörü ailenin dayanıklılığını olumsuz etkilemektedir.

Bir kayıp yaşadktan sonra aile içi duygusal desteğin yanı sıra arkadaşlar, akrabalar, komşulardan gelen çevresel destek de aile dayanıklılığını artırmaktadır (Greeff ve Human, 2004). Yardım ve destek arayışı içerisinde olmak, dayanıklılığın artması ve süreklilik göstermesi için önemli bir faktördür (Gray, 2006). Er (2022)'de yaptığı çalışmada kök aile, kurumlar ve sosyal çevre ile kurdukları destekleyici ilişkilerin aile dayanıklılığını olumlu etkilediğini bulmuştur. Tek ebeveynlerle yapılan bir çalışmada duygusal destek eksikliğinin ebeveyni ekonomik faktörlerin kötü olmasından daha çok etkilediği gösterilmiştir (Harknett ve Hartnett, 2011). Aynı zamanda literatürde sosyal desteğin daha yüksek iyilik hali ile ilişkilendirildiği de yer almaktadır (Fiori vd., 2006; Fontana ve Rosenheck, 2004). Mevcut çalışmada da kişilerin sosyal destekleri olduğunda ve olmadığındaki söylemleri faktörün ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Alan yazını destekler nitelikte katılımcıların sohbet edebilecekleri, vakit geçirebilecekleri kişilerin varlığının onlara dayanak olduğu görülmüştür. Aile bağlamında sosyal destek düşünüldüğünde, okula giden çocukların okul arkadaşları ve aileleriyle geçirilen vaktin de aileler için kurtarıcı olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların maddi desteği daha çok Türklerden beklerken, manevi desteği Suriyelilerden beklediği söylenebilir. Bu durumda aynı şeyleri yaşamış ve hala benzer durumlarda yaşayan Suriyelilerin birbirlerini daha iyi anladıklarını, beraberken daha iyi hissettikleri varsayılabilir.

Temel ihtiyaçların karşılanmasının ve kişilerin öncelikle güvenli bir alanda yaşamlarına devam etmelerinin dayanıklılık için çok önemli bir faktör olduğu söylenebilir. Cankurtaran ve Albayrak (2019), Suriyeli kadınlarla yaptıkları çalışmalarında kadınların artık bombaların olmayışını, güvende olmalarını, temel gereksinimlerini karşılayabilmelerini 'cennet' benzetmesiyle yaptıklarını aktarmışlardır. Bu çalışmada da benzer bulgulara rastlanmıştır.

Dayanıklılığı artıran faktörlerden bir diğeri kişinin dilini, dinini, kültürünü koruyabilmesidir. Göçmenler ve dayanıklılık ile ilgili yapılan birçok araştırma, gittikleri yerde dil, din ve kültürün devamlılığını sağlamanın, sosyal desteğe ulaşmaya ek olarak gidilen yerde yeni bir dil öğrenmenin ve farklı davranış tarzları geliştirmenin de dayanıklılık üzerinde

pozitif etkili olduğunu savunmuştur (Merry vd., 2017). Araştırma katılımcıları kendi kültürlerinde önemli bir yeri olan kahveyi bile her gün içmenin kendilerinde bıraktığı olumlu etkiyi vurgulamışlardır. Kültürel değerlerini koruyamayan katılımcıların bu durumu bir hayal kırıklığıyla ifade ettikleri gözlenmiştir.

Dayanıklılığı Azaltan Faktörler Temasına Ait Bulguların Tartışılması

Araştırmada umudun tam tersi olarak geleceğe yönelik ümitsizlik besleyen katılımcılar da mevcuttur ve bu durumun bir çıktısı olarak geleceğe yönelik planlar yapmadıkları görülmüştür. İleriyi düşünmediklerini ifade eden katılımcıları harekete geçirecek herhangi bir etken olmadığı için dayanıklılıklarının umutlu bireylere göre daha düşük olduğu varsayılabilir. Er'de (2022) ailedeki çocukların varlığının gelecek için bir motivasyon kaynağı olduğunu söylemesinin yanı sıra umutsuz kişilerin gelecekle ilgili planları olmadığını ve hayatlarına böyle devam ettiklerini aktarmıştır.

Türkiye'de kadınların toplumsal cinsiyet eşitliğinden faydalanmalarına rağmen tacizkar tutumlara da maruz kaldıkları göz ardı edilemez. Tacizkar tutumlar göç etme sürecinden itibaren başlamaktadır. Son 20 yılda Ortadoğu'dan gelen mültecilerin çoğunluğunu eşleri vefat eden ve tecavüze uğrayan kadınlar oluşturmaktadır. Akut dönemde şok yaşayan kadınlar, sonrasında suçluluk, güvende hissetmeme ve kontrol duygusunu kaybetme ile savaştılmaktadır (Buz, 2008). Çok fazla mülteci kadının Türkiye'de erkeklerin cinsel içerikli uygunsuz tekliflerine maruz kaldığı, seks işçiliğine zorlandığı kanıtlanmıştır (Healy, 2015; Ördek, 2017). İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Derneği (MAZLUMDER) (2014), Suriyeli kadınlarla görüşmeleri sonucunda hazırlamış oldukları raporda Suriyeli kadınların ikamet ettiği ve çalıştığı yerlerdeki kişilerce taciz edildiklerini, çok eşli evlilik teklifleri yapıldığını bildirmişlerdir. Aynı zamanda Türkiye'deki erkeklerin kız çocuklarıyla evlenmek isteyip, kız çocuğu olan Suriyeli kadınlara çocuklarını kendilerine vermelerine karşın kirayı düşürmek gibi tekliflerde buldukları da raporlanmıştır. Tüm bu sonuçlar, araştırma bulgularıyla paralellik göstermektedir. İnsan eliyle meydana gelen bir travma olarak savaşa maruz kalıp, güvenli bir yer ümidiyle kaçıp

sığındıkları ülkede yeniden insan eliyle yapılan travmalara maruz kalmaları Suriyeli kadınlar için çok yıkıcıdır. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin farkına varan kadınların bir yandan taciz öyküleri dinlemeleri onları arafta bırakmaktadır.

Travmatik yaşantılar insan ilişkilerine dayandığında, kişinin kendini tekrardan güvende hissetmesi daha da zorlaşmaktadır (Walsh, 2007). Öncelikle savaş gibi insan eliyle gerçekleşen travmaya ek olarak kaçtıkları yerlerde insan ilişkilerine dayanan travmaların devam etmesi kişilerin çevreye olan güvenlerini iyice sarsmaktadır. Bu durum bir stres faktörüken kişilerin bu duruma karşı çevrelerine sınır koyarak önlem almaları, kendilerini ve ailelerini korumaya çalışmaları bir baş etme biçimi olarak değerlendirilebilir. İnsanlara güvenemedikleri için sınırlı bir çerçevede ve kapalı bir hayat yaşamının dayanıklılığı artırdığı varsayılabilir. Cankurtaran ve Albayrak (2019), yapmış oldukları araştırmada kadınların maruz kaldıkları cinsel içerikli olayları açıkça konuşmadıkları, mağduriyetlerini raporlamanın onlar için oldukça zor olduğunu saptamıştır. Mevcut araştırmada da araştırmacı katılımcıların genel olarak bu konuları konuşmakta zorlandığını ve üstünü örttüğünü gözlemlemiştir. Yalnızca birkaç katılımcı ifade etmekten çekinmemiştir. Bu durum çalışma grubunun kültürel özellikleriyle de bağdaştırılabilir. Daha öncede belirtildiği gibi Suriyeliler için mahremiyet önemlidir. Bu durumu bir katılımcı *“her söz söylenmez derler bizde”* diyerek aktarmıştır. Psikolojik dayanıklılığı bağlamında değerlendirildiğinde, kişiler kendilerini açıkça ifade etmedikleri için, ettiklerinde bunun kendilerini ve ailelerini nasıl etkileyeceği bilinmemektedir. Fakat literatürdeki bilgiler açık iletişimin dayanıklılığı artırdığını söylediğinden, anlatmanın kişileri rahatlatacağı düşünülmektedir.

Katılımcıların *“Herkesin gerçek yüzünü gördüm. Burada da Suriyeli Suriyeliyi sevmiyor. Herkes birbirinden kaçıyor. İmanları mı azaldı bilmiyorum. Kimse kimseyi istemiyor.”* gibi söylemleri insanların aynı vatandan geldiği kişilerden bile destek görememesinin verdiği hayal kırıklığını nitelendirmekte ve dayanıklılığı düşüren bir faktör olarak değerlendirilebilir. Görüşmelerden ve araştırma bulgularından çıkarılan bir başka sonuç ailelerin sosyal destek için çok da fazla kişiye ihtiyaç duymadığı ve böyle bir

beklentilerinin olmadığı, güvenli ve samimi bir ilişki kurulmasının çoğu zaman yeterli olduğudur. Buradan hareketle ilişkilerin niteliğinin niceliğinden daha önemli olduğu söylenebilir. Bu durum hem dünyaya hem de insanlara karşı güveni sarsacak travmalar yaşayan kişiler için daha da hassas bir hale gelmektedir. Bunların yanı sıra mültecilerin maruz kaldığı ayrımcılık da kendilerine sosyal desteği sağlayacak ilişkileri kurmalarını engellemektedir (Lacroix ve Sabbah, 2011). Travma ve travma sonrası stres bozukluğu yaşamak da kişilerin kendilerini sosyal olarak izole etme ihtiyacı hissetmelerine ve ilişki kurmaktan kaçınmalarına sebep olabilmektedir (Er, 2022). Dolayısıyla kişilerin damgalanma/dışlanma deneyimlerinin sosyal destek sistemlerini etkilediği söylenebilir. Yaşadıkları travmatik deneyimlerin (savaş, göç) üzerinden zaman geçse de göç ettikleri yerde sarsıcı olaylara maruz kalmaları da kendilerine izole bir hayat kurmalarını destekleyebilir. Diğer yandan annelerin çocuklarını koruma içgüdüleriyle de sosyal izolasyonu sağladıkları düşünülebilir. Fakat diğer yandan maddi ve manevi sosyal destek dayanıklılığı artıran bir faktör haline de gelebilmektedir (Cengiz vd., 2019). Dolayısıyla sosyal destek sisteminin hem olumlu hem de olumsuz süreçleri beraberinde getirdiği varsayılabilir.

Uluslararası Göç Örgütü'nün 2017 raporlarına göre Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin %67'si yoksulluk sınırının altına hayatlarına devam etmektedir. Rapor sonuçlara göre %18,4'ü ise temel gereksinimlerini sağlayamamakta, sağlığa uygun olmayan, güvensiz ve kötü şartlarda yaşamaktadırlar (International Organization for Migration, 2017). Aynı zamanda tek ebeveynlik de yoksulluk sınırının altında olmakla ilişkili bulunmuştur. Bu noktada cinsiyet farklılıkları da önemli bir yerde bulunmaktadır. Toplumdaki ve iş hayatındaki dezavantajlı konumu tek ebeveyn kadınların yoksulluğunu daha çok etkilemektedir (Karapınar-Kocağ,2023). Bu araştırma katılımcılarının tümü de yoksulluk sınırının altında yaşamakta ve ekonomik sıkıntı çekmektedir. Ekonomik sıkıntılar ailenin esnekliğini, kaynaklarını sarsan ve aile üyelerinin birbirleriyle etkileşimlerini etkileyen bir faktördür (Orthner vd., 2004).

Aileler kriz durumlarında stabil olabilmek için zaman harcamakta ve bu süre içerisinde stres faktörleri birikmektedir. Pek çok sorunla birden baş etmeye çalışan aileler için, ekonomik zorluklar da önemli bir stres faktörü haline gelmektedir. Zorluklar karşısında güçlü kalmaya çalışan aile diğer taraftan ekonomik sıkıntılarla uğraştığında aile dayanıklılığı negatif etkilenmektedir (McCubbin ve Patterson, 1983). Ekonomik kaynaklara kolay ulaşım, ailelerin dayanıklılığı için en önemli faktörlerden birisidir (Walsh, 2002). Alan yazında ekonomik düzey ile dayanıklılık arasında pozitif ilişki saptayan pek çok çalışma mevcuttur (Campbell-Sills vd., 2008; Yazıcı, 2019, Önem 2020; Atalay, 2018). Çalışarak maddi ihtiyaçlarını karşılayabilen tek ebeveyn annelerin de hem psikolojik dayanıklılık hem de yaşam doyumlarının daha yüksek olduğu saptanmıştır (Odacı vd., 2022). Göç sonrasında yaşanan depresyon da düşük sosyoekonomik düzey ile ilişkilendirilmektedir (Priebe vd., 2016). Zorunlu göç eden kişilerin yeteri kadar devlet desteği alamamaları veya çalışamamaları, sosyal destek eksikliğinin de ötesinde ruh sağlığını negatif yönde etkilemekte ve ruhsal problemlere sebep olmaktadır (James vd., 2019). Mevcut araştırma da bu bulguları desteklemektedir. Suriyeli pek çok kadına kendi ülkelerinde eğitim görme ve bir mesleğe sahip olma bakımından imkan tanınmadığı için Türkiye’de zor durumda olmalarına rağmen çalışmamakta ve bu durum göç deneyimini zorlaştırmaktadır (Demirbaş ve Akyiğit, 2018). Araştırmanın çalışma grubunda da yalnızca bir eğitimli kadın yarı zamanlı bir işte çalışarak evine para getirebilmektedir. Tek ebeveynli olmalarına ve evde çalışan kimse olmamasına rağmen kadınların eğitim durumu onları kısıtlamaktadır. Hatta bu durum çocuk işçiliğine de yol açmaktadır.

Araştırmacı görüşmeler boyunca katılımcıların ne kadar zor şartlar altında yaşadıklarını gözlemlemiştir. Katılımcıların çoğu gecekondularda, az eşya ile yaşamakta ve kötü olan bu evlere yüksek kiralar vermek durumundadırlar. Ekonomik olarak zorlayıcı bir diğer nokta yiyecek alabilmenin zorluğudur. Maslow’un İhtiyaçlar Piramidi değerlendirildiğinde en alt basamakta yiyecek, su, hava, uyku, cinsellik gibi temel fizyolojik ihtiyaçlar bulunmaktadır. İkinci basamak ise kişinin güvenli bir alanda, ailesini ve kendisini

kaostan koruyarak, ahlaklı bir şekilde yaşam sürmesini içermektedir. Bu iki temel basamağı karşılayamayan kişilerin daha üst basamaklar olan sosyolojik ve psikolojik ihtiyaçları yönelmesi beklendik bir durum değildir (Çoban, 2021). Dolayısıyla paranın mutluluk getireceğini, güçlü ve dayanıklı olmak için paraya ihtiyaçları olduğunu söyleyen katılımcıların neden böyle düşündükleri Maslow'un teorisi ile açıklanabilir. Ekonomik faktörler ebeveynlik stresi üzerinde de etkilidir. Yüksek ebeveynlik stresi ile yoksulluk arasında pozitif ilişki saptanmıştır. Ayrıca bu ailelerin dayanıklılık düzeyleri düşük bulunmuştur (Silva vd., 2020). Yüksek ekonomik düzeydeki ebeveynler istihdam edilme kaygıları sebebiyle, düşük ekonomik düzeydeki ebeveynler maddi zorlukların getirdiği kaygılarla stres yaşamaktadırlar (Parkers vd., 2015). Her gün çocuklarını doyurma kaygısı yaşamanın yanı sıra dört tane erkek çocuğa sahip katılımcının çocuklarına istedikleri bir topu dahi alamadığını söylemesi, ergen çocuğa sahip katılımcıların ise çocukların arkadaşlarından bir şeyler görüp istemesinin çok zor olduğunu söylemesi ekonomik faktörlerin ortaya çıkardığı ebeveynlik stresine örnek olarak gösterilebilir.

Göç ve savaştan önceki ekonomik düzeyin de kişilerin dayanıklılığını etkilediği söylenebilir. Bilhassa, Suriye'deyken gelirleri iyi olan varlıklı ailelerin buraya geldiklerinde hem sosyal hem ekonomik olarak statü kaybetmeleri ruh sağlığını önemli düzeyde etkilemektedir (Porter ve Haslam, 2005). Araştırmada, Suriye'de de yoksul olduklarını, Türkiye'ye geldiklerinde ekonomik olarak bir şey değişmediğini ifade eden katılımcıların daha kolay uyum sağladığı söylenebilir. Dolayısıyla göçten önceki yaşam, kişinin ve ailenin göçten önceki dayanıklılığı da mevcut dayanıklılık ve baş etme becerileri açısından oldukça önemlidir. Stack ve Meredith (2018), tek ebeveynli ailelerle yaptıkları çalışmada ekonomik durumun günlük hayatın merkezinde, katılımcılar için büyük bir stres faktörü olduğunu belirtmişlerdir. Her gün karınlarını nasıl doyuracaklarını düşünmek bile katılımcıların zihinlerini oldukça meşgul etmektedir. Ayrıca ekonomik problemler kişilerin sosyal hayatlarını da olumsuz yönde etkilemektedir. Katılımcılardan K10 psikolojik olarak kendilerini daha iyi hissetmeleri için nelere ihtiyaçları olduğu sorulduğunda "*Bol bol dışarıya*

çıkmaq. O da olmuyor biliyorsun. Parka gitsen para lazım. Paraya bağlamak istemiyorum ama her şey için para lazım. Dışarıya çıksak daha iyi hissederiz yani. Hani bir çay bahçesi mesela düşün. Orada oturup 5 dakika 10 dakika çay içip keyfini çıkartmak eskiden vardı. Daha ucuzdu hayat. Gidiyorduk bir yerlere. Dondurma falan yiyorlardı. Veya mesela doğum günlerinde kumbaramızı boşaltıyorduk. Ne kadar varsa bozukluklarla küçük bir pasta alıyorduk. Bir yerlere gidiyorduk. Yapıyorduk yani yılda bir. Şuan onu da yapamıyoruz” diyerek aslında bu durumu özetlemiştir. Ekonomik kaygılarla gelen yalnızlık, geri çekilme ve sosyal izolasyon kişilerin ruh sağlıklarını olumsuz yönde etkilemektedir. Ekonomik durumlarının kötü oluşu kişiler için fiziksel, sosyal ve psikolojik bir engeldir. Yeterince imkana sahip olmadığı için sosyalleşemeyen katılımcılar aynı zamanda bunun bir utanç kaynağı olduğunu ve kendilerini söz konusu ortamlardan geri çektiklerini de ifade etmişlerdir. Dolayısıyla sosyal izolasyon ekonomik faktörlerle de ilişkilidir (Stack ve Meredith, 2018).

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nın (AFAD) yayınlamış olduğu rapora göre Suriyeli bireylerin ülkesinden ayrılma sebepleri çoğunlukla (%80) güvenlik tehdidi iken, bir kısmı (%12) siyasi sebeplerden kaynaklanmaktadır (AFAD, 2017). Suriyeli kadınlar mevcut çalışmalarda Türkiye'ye gelme kararlarını; alıkonma tehditleri, güvende olmamaları, temel gereksinimlerini karşılayamamaları gibi sebeplerle açıklamışlardır. Yakınlarını kaybeden kadınlar Suriye içerisinde birçok şehir değişikliği yaptıklarını, en sonunda gidecek yer ve başka çareleri kalmadığında göç etmek zorunda olduklarını ifade etmişler ve şahit oldukları ölümlerin travmatik etkilerini de aktarmışlardır (Cankurtaran ve Albayrak, 2019). Suriyeli mülteciler göç edene kadar yakınlarının ölümüne şahit olmuş, işkence ve tecavüzü ya yaşamış ya başkalarının yaşantılarına tanıklık etmiş, evlerinin ve işlerinin yok olduğunu görmüşlerdir. Tüm bu stres faktörleriyle beraber kendi vatanlarından bir bilinmezliğe doğru yola çıkmışlardır (Silove vd., 2017). Mülteciler arasında görülen ruh sağlığı risk faktörlerinden en yaygını göç öncesinde yaşanan bu travmalardır (Hollander vd., 2011). Mültecilerin hemen hemen üçte birinde travma sonrası stres bozukluğu ve başka psikiyatrik

problemler görülebilmektedir (Chung vd., 2018). Türkiye'ye geçiş süreçlerinde de zorlu yollardan geçmekten sınırdan vurulmaya kadar pek çok zorlu yaşantıdan bahsedilmektedir. Kaçakçılara yüksek ücretler ödemek, sınırdan uzun süre beklemek, aile üyelerinin hepsinin geçememesi sebebiyle sınırdan ayrı kalınması, ülkelerinden göç ederken yanlarına hiçbir şey alamamaları da travmatik yaşantılara örnek verilebilir. Bu travmatik yaşantılar hem ruh sağlığı hem de beden sağlığını bozucu etkiye sahiptir (Cankurtaran ve Albayrak, 2019). Mültecilerin yaşadığı travmatik yaşantıların sayısının yüksek olması ruhsal bozuklukların da gelişim düzeyini büyük ölçüde yordamaktadır. Göç etmeden önce maruz kalınan olumsuz yaşantılar sonucunda ruh sağlığı bağlamında mülteciler riskli gruba oluşturmaktadır (Hameed vd., 2018). Bu durum yine Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisi ile ele alınabilir. Dayanıklılık için temel fizyolojik ihtiyaçların karşılanması ve kişinin kendinin ve ailesinin güvende olduğunu bilmesinin hayati önem taşıdığı anlaşılmıştır.

Aile dayanıklılığı, pozitif ruh sağlığı ile pozitif yönlü bir ilişki içerisindedir. Dolayısıyla aile dayanıklılığını artırmak için aile üyelerinin iyilik hallerinin desteklenmesi gerekmektedir. Sosyal desteğe sahip olma, üyelerin tüm duygularını açıkça ifade edebilmesi, karşılaştıkları zorluklarla baş etme kapasitesine sahip olmaları, zevk aldıkları bir yaşam sürdürebilmeleri gibi faktörler aile üyelerinin iyilik halleriyle beraber aile dayanıklılığını da artırmaktadır (Pak-Güre, 2021). Araştırmada katılımcıların çoğu zaman psikolojik desteğe ihtiyaç duydukları fakat destek alma imkânına ulaşamadıkları görülmüştür. Katılımcıların hiçbiri ne ilk geldiklerinde ne de sonrasında herhangi bir psikiyatrik/psikolojik destek almamıştır. Mültecilerin destek almama sebeplerinden biri utanma, reddedilme, etiketlenme korkusu ile ruh sağlığı hizmetlerine ve uzmanlarına güvenmemeleridir (Hassan ve ark., 2016). Araştırmada bir katılımcı konuştuklarını daha önce kimseye anlatmadığını, bu konuşmanın kendisine çok iyi geldiğini ifade ederek görüşmeden gülerek ayrılmıştır. Bir başka katılımcının ise konuşmaya ne kadar ihtiyacı olduğu görüşme boyunca sorulan sorulardan bağımsız kendisi ve ailesiyle ilgili pek çok şeyi anlatma girişiminden anlaşılmıştır. Katılımcı, araştırmacıya Suriye'de kullandığı kimlik kartından çocuklarının resmine kadar birçok şey

göstermiştir. Bu durum aile üyelerinin ruh sağlığını iyileştirmek ve dolayısıyla aile dayanıklılıklarını artırmak için sosyal ve psikolojik desteğin önemini göstermektedir.

Araştırmanın çoğunluğunu eşi vefat eden ebeveynler oluşturmaktadır. Aile üyelerinin yaslarını paylaşmaları, ailenin yaşadığı zorlukla baş etmelerine destek olabilir. Ortak bir acıyı paylaşan aile, yaşadıkları süreçten hep birlikte etkilendiklerini gördüğü için çözüme ulaşma konusunda işbirliğine daha fazla önem vermektedir (Blair, 2003). Mevcut araştırmada yas, birleştirici etkisinden çok dayanıklılığı düşürücü bir faktör olarak görülmüştür. Bunun sebebi olarak; çocukların küçük olması ve bazılarının ölümü henüz kavrayamamış olması, yasin ebeveynlik stresini artırdığı ve aile üyelerinin yasa dair herhangi bir paylaşım yapmamaları görülebilir. Kişi, eşinin ölümünden sonra duygusal olarak baş etmenin yanı sıra çocukların bakımı, aile ilişkilerini idare etme, ekonomik süreci yönetme, toplumun verdiği yeni sorumluluklar gibi birçok zorlukla da baş etmek durumunda kalmaktadır. Bunun yanı sıra vefat eden kişinin yaşı, nasıl vefat ettiği ve vefatının ani ya da beklendiği oluşu ve vefat eden kişi ile nasıl bir ilişki içerisinde bulunduğu kayıptan sonra normale dönme sürecini etkilemektedir (Koçyiğit, 2019). Araştırmanın katılımcılarının çoğunun eşlerini savaşta kaybettikleri ve kayıptan sonra edinilen pek çok sorumluluğun yanı sıra bir de başka ülkeye adapte olmak zorunda oldukları düşünüldüğünde kayıptan sonra uyum sürecinin oldukça zor olduğu ve aile dayanıklılığının bu durumdan olumsuz etkilendiği varsayılabilir.

Göç sürecinde sıkça rastlanılan zorluklardan biri de sosyal dışlanma ve damgalanmadır (Deniz vd., 2016). Kadınların göç sürecine daha kolay adapte olmalarının yanı sıra sosyal dışlanmaya ve ayrımcılığa daha çok maruz kaldıkları söylenmektedir (Buz, 2006). Mülteciliğin yanı sıra boşanmış bir kadın olmak da damgalanma ve dışlanma için bir risk faktörüdür. Tek ebeveyn anne olmak beraberinde sosyal baskı ve damgalanmayı da getirmektedir (Bashir vd., 2023). Damgalanma ve dışlanma deneyiminin mültecilerin toplum tarafından fark edilebilirliklerini azalttığı, gündelik hayatlarını kısıtladığı saptanmıştır (Takak, 2023). Bu araştırmada damgalanmaya maruz kalmak katılımcılar tarafından çok yoğun bir

şekilde ifade edilmese de katılımcıların sınırlar çizerek, zaman zaman izole bir hayat yaşadıkları, çevrelerinden kendilerini uzaklaştırdıkları gözlenmiştir. Dolayısıyla damgalamaya maruz kalmamanın sebebi kendilerine ailecek korunaklı bir alan yaratmalarından ya da sosyal ortamlardan kaçınma davranışı sergilemelerinden kaynaklanıyor olabilir. Damgalanma aile dayanıklılığını negatif etkilerken, bir şekilde ailelerin kendini bu durumdan uzak tutabilmesi koruyucu bir faktör olarak değerlendirilebilir. Fakat bu izolasyonun bir çıktısı olarak sosyal destek eksikliği ortaya çıkabilir. Dolayısıyla zorunlu göçün pek çok konuda arada kalmayı beraberinde getirdiği söylenebilir.

Araştırmada göç sonrası uyumu zorlaştıran ve dayanıklılığı olumsuz etkilediği varsayılan bir başka faktör ebeveynlik stresidir. Ebeveynlik stresini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; çocuğun yaşı, ebeveynin yaşı, ebeveynin eğitim durumu ve ailenin sosyoekonomik durumudur. Kimi araştırmalara göre çocuk sayısı, çocuğun yaşı ve çocuk bakımına dair sorumluluklar arttıkça ebeveynlik stresi de artmaktadır (Qian vd., 2021; Özyazıcı ve Yaray, 2022). Bunların yanı sıra ebeveynlerin düşük sosyoekonomik düzey ve eğitim durumu da ebeveynlik stresinin artmasına yol açmaktadır (Çelimli, 2009). Okul veya ergenlik döneminde çocuğa sahip ebeveynler ile çocuğunun yaşı beşten küçük olan ebeveynler karşılaştırıldığında küçük yaştaki çocuğu olan ebeveynlerin yeterliliklerinin, memnuniyetlerinin ve benlik saygılarının daha yüksek; depresyon risklerinin daha düşük olduğu bulunmuştur (Nomaguchi, 2012). Bazı çalışmalar ise eğitim ve sosyoekonomik durumlarının ebeveynlik stresinin üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını söylemektedir (Merdan, 2019). Walker (2000) ise çocuğun yaşı ve ebeveynlik stresine dair negatif yönlü bir ilişki saptarken, aile dayanıklılığı bağlamında çocuğun yaşı, annenin yaşı, eğitimi ve ailenin sosyoekonomik durumunun anlamlı bir etki yaratmadığını söylemektedir. Ters yönde ebeveynlik stresi ile aile dayanıklılığı arasında negatif yönlü bir ilişki saptayan çalışmalar da mevcuttur (İldeniz ve Karadeniz, 2022; Zhang vd., 2021; Uddin vd., 2020). Zhu ve arkadaşları da (2024), yüksek düzeyde aile dayanıklılığını düşük ebeveynlik stres düzeyiyle ilişkilendirmişlerdir.

Aile dayanıklılığın yüksek oluşu çocukların uyumlanmalarını kolaylaştırmakta ve davranış bozukluğu gösterme ihtimalini düşürmektedir (Izumi ve Riviera, 2018). Dolayısıyla aile dayanıklılığı ve ebeveynlik stresi arasındaki ilişkinin bu sebeple de negatif yönlü olduğu düşünülebilir. Gayatri ve Irawaty'e göre de (2021), ebeveynler ailelerini dayanıklı bir hale getirmeleri bakımından oldukça önemli bir role sahiptirler. Aile dayanıklılığı ile aile üyelerinin bireysel dayanıklılıkları arasında pozitif ilişki vardır (Patterson, 2002; Barboza ve Seedall, 2023). Gençler arasında yapılan bir çalışma ailelerinin dayanıklı olduğu algısına sahip gençlerin bireysel olarak da daha dayanıklı olduklarını göstermişti (Finklestein vd., 2022). Dolayısıyla katılımcıların ebeveynlik streslerinin öncelikle kendi dayanıklılıklarını sonrasında da bütün ailenin dayanıklılığını olumsuz etkilediği varsayılabilir. Göç bağlamında değerlendirildiğinde göç süreci; yeni bir ülkeye yerleşmek, bilinmeyen bir yerde çocuk yetiştirmek gibi sebeplerle ebeveynin endişesini artırabilmekte ve aile üzerinde de negatif etki oluşturabilmektedir (Merry vd., 2017). Katılımcıların savaş nedeniyle göç ederek Türkiye'ye yerleştiği, tek ebeveyn oldukları, dil bilmedikleri düşünüldüğünde göç sürecinin ebeveynlik stresini artıracığı ve dayanıklılıklarını olumsuz etkileyeceği varsayılabilir. Literatürden elde edilen bilgiler tutarlılık göstermese de ebeveynlik stresiyle ilgili ele alınan faktörlerin yansımaları araştırma boyunca görülmüştür. Çocuk sayısı arttıkça ihtiyaçlarını karşılamının daha zor olduğu ve çocuklar büyüdükçe kontrol etmenin zorlaştığı ve bunların ebeveynlik stresini artırdığı görülmektedir. Maddi imkânların yetersizliği de ebeveynler için büyük bir stres faktörüdür.

Demografik Özelliklere Ait Bulguların Tartışılması

Araştırmanın demografik çıktıları incelendiğinde, ebeveynlerin eğitim düzeyi, yaşı gibi faktörlerin çeşitlilik gösterdiği görülmüştür. Bu bağlamda demografik çıktılara dair tartışmanın araştırmaya katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Eğitim durumu ile dayanıklılık düzeyi ilişkisine dair bulguları olan araştırmalar çeşitli sonuçlar ortaya koymuştur. Kaynar (2016), boşanma aşamasında olan kişilerle yaptığı araştırmasında eğitim düzeyi ile dayanıklılığın pozitif ilişkili olduğunu, algılanan sosyal destek seviyesinin de eğitim düzeyine

bağlı olarak arttığını ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra ebeveynin eğitim durumu, yaşı, ekonomik durumu gibi faktörlerin aile dayanıklılığı ile ilişki olmadığını söyleyen çalışmalar da mevcuttur (Yazıcı, 2019; Taşdemir, 2013; Kadı, 2016). Dayanıklılığı kişisel bir nitelik olarak değerlendiren araştırmacıların eğitim düzeyi ile baş etme becerilerini ilgisiz bulduğu söylenebilir (Önem, 2020). Fakat bu çalışmada yalnızca eğitim düzeyi yüksek iki katılımcının kendilerine kitap okumak, yürüyüş yapmak, kişisel gelişimlerine katkı sağlamak, nefes egzersizleri yapmak gibi baş etme biçimleri geliştirdikleri görülmüştür. Dolayısıyla eğitim düzeyinin dayanıklılığı artırmak üzere geliştirilen baş etme tarzları üzerinde söz sahibi olduğu varsayılabilir.

Pak-Güre (2021), nadir hastalığa sahip çocukları olan ailelerle yaptığı çalışmada aile üyelerinin yaşı ile aile dayanıklılığı arasında pozitif bir ilişki saptamıştır. Aile üyelerinin yaşı, hayat tecrübesiyle ilişkilendirilmiştir. Bunun yanı sıra Loxton ve arkadaşları (2006), tek ebeveyn olan anneler için yaş faktörünü yine ruh sağlığını olumsuz etkileyen bir etken olarak ele almıştır. Tek ebeveynli ailelerin karşı karşıya geldiği dezavantajlı durumlar ebeveyn yaşının yanı sıra ebeveynin cinsiyetine, ailedeki çocuk sayısına ve çocukların yaş ve cinsiyetlerine göre de değişkenlik göstermektedir. Bu doğrultuda ele alınan çalışmalar; kadınların, genç olanların ve küçük yaşta çocuğu olanların içinde buldukları durumdan daha çok etkilendikleri görülmüştür (Gönülaçan-Özer ve Öztürk, 2022). Literatürde mülteci ve zorunlu göçe maruz kalmış kişiler arasında yalnızca kadın olmak dahi, düşük ruh sağlığı bağlamında risk faktörü olarak değerlendirilmektedir. Savaştan etkilenen nüfus ile gerçekleştirilen bir meta-analiz çalışması kadın katılımcıların fazla olduğu çalışmalarda daha yüksek düzeyde travma sonrası stres bozukluğu bildirdiğini göstermiştir (Morina vd., 2018). Araştırmanın katılımcılarının tamamını Suriyeli kadınların oluşturduğu ve genelde genç evlendirildikleri, çok genç anne oldukları düşünüldüğünde ailenin dayanıklılığın bundan olumsuz etkilendiği varsayılabilir. Genç yaşta anne olan katılımcılardan biri anneliği kendi annesinden öğrendiğini, çocuğun bezini değiştirmekten yemeğini yedirmeye kadar

annesinin yol gösterdiğini aktarmıştır. Genç anne olmanın zorunlu göçün getirdiği olgularla birleşerek ebeveynin stres düzeyini artırdığı varsayılabilir.

Tek ebeveynlik bağlamında değerlendirme yapıldığında, tek ebeveynlik sebebinin aileyi farklı şekillerde etkilediği görülmektedir. Odacı ve arkadaşları (2022), tek ebeveyn olma sebebinin tek ebeveyn annelerin psikolojik dayanıklılıkları ve yaşam düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını bulmuşlar ve önemli olanın tek ebeveyn olma sebebinden ziyade tek ebeveyn olgusu olduğunu söylemişlerdir. Bazı çalışmalar ise tek ebeveyn olma sebebinin önemini ortaya koymaktadır. Yas sürecinin dahil olması nedeniyle ölüm sebepli gerçekleşen tek ebeveynlik aileler için daha zorlayıcı olabilmektedir (Aslantürk, 2017). Ölüm, aile birliğini ve işlevselliğini etkileyerek ailenin eskiye dönmesini gerektirmekte bu durum da uzun sürebilmektedir. Hayatta kalan ebeveyn aile içi güveni, aidiyeti yeniden sağlamak için tek başına sorumluluk üstlenir (Yıldız, 2017).

Boşanmanın aileyi daha çok etkilediğini söyleyen çalışmalar da mevcuttur. Çocuk özelinde; boşanmaya adapte olmanın ölüme adapte olmaktan daha uzun süre devam ettiği, boşanmanın çocuğu ölümden daha fazla etkilediği görülmektedir (Özguven, 2000). Travma sonrası stres seviyeleri karşılaştırıldığında ebeveynleri boşanmış çocukların, ebeveynlerinden biri vefat etmiş çocuklara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur (Vural, 2021). Literatürde aile dayanıklılığı da depresyon, yas ve travma sonrası stres bozukluğuyla negatif ilişkili olarak saptanmıştır (Barboza ve Seedall, 2023). Bu çalışmada 10 katılımcıdan yalnızca ikisi ölüm dışındaki sebeplerle tek ebeveynli aileye sahip olmuşlardır. Dolayısıyla boşanma söz konusu olduğunda aile dayanıklılığın bundan nasıl etkileneceğine dair yorum yapılamamaktadır. Fakat ölümden sonra ebeveynin tüm sorumlulukları tek başına yüklenmesinin zorluğu araştırma boyunca gözlenmiştir. Bunların yanı sıra sosyal destek algılama seviyesi de tek ebeveynli olmak ve evli olmak arasında farklılık göstermektedir. Yapılan bir çalışma tek ebeveyn olan annelerin daha düşük bir sosyal destek algısına sahip olduklarını ve sosyal katılımlarının da daha düşük olduğunu göstermiştir (Caimey vd., 2003). Araştırma bulguları katılımcıların genel olarak orta düzeyde sosyal destek algısına

sahip olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda şimdiye kadar ele alınan maneviyat, sosyal destek, maddi ihtiyaçların karşılanması gibi faktörlerin hepsinin tek ebeveynli annelerin kendilerini güçlü hissetmeleri için bir etken olduğu söylenebilir.

Araştırmanın tema ya da alt temaları arasında yer almayan aykırı kodlar ya da yalnızca araştırmacının gözlemleri ile sınırlı olan durumlar da vardır. Örneğin araştırmacı tarafından yapılan görüşmelerde, görüşülen ebeveynlerin tutum ve davranışlarının birbirinden farklı olabildiği görülmüştür.

Luthar (2003) bireysel dayanıklılıkta, Walsh (2006) aile dayanıklılığında mizahın öneminden bahsetmektedir. Araştırmacının mizah anlayışına sahip olduğunu düşündüğü katılımcılarla yaptığı görüşmeler diğerlerine göre farklı geçmiştir. Bu durumun aile yaşantısına yansıtacağı da düşünülmektedir. Özellikle yaşları birbirine çok yakın dört erkek çocuğu ile tek başına yaşayan annenin dayanıklılığının önemli bir kısmının mizah anlayışı olduğu varsayılabilir. Katılımcı görüşme boyunca birçok olumsuz durumu gülererek ele almış, şakalar yapmıştır. Bu bağlamda, bir bulgu olarak ortaya çıkmasa da psikolojik dayanıklılık için mizahın koruyucu olabileceği gözlemlenmiştir.

Bölüm 5

Sonuç ve Öneriler

Savaş nedeniyle Türkiye'ye yerleşen kişiler birçok yönüyle Türkiye için önemli bir konumdadır. Varlıkları yok sayılamayacak kadar hayatımızın içinde olan zorunlu göç etmiş kişilerin araştırmalara konu olmaları, anlaşılmaları, yaşadıkları sorunlara çözüm bulunabilmesi, uyum sağlamalarının kolaylaştırılması oldukça önemlidir. Kişilerin ve ailelerin dayanıklılığı aynı zamanda toplum dayanıklılığını desteklemektedir. Bu çalışma ile savaş nedeniyle gerçekleşen göç olgusunun hem tek ebeveynlik hem de psikolojik dayanıklılık perspektifinden değerlendirilmesinin alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Araştırmanın bu kısmında araştırma bulguları ışığında elde edilen sonuçlara ve bu sonuçlardan yola çıkılarak araştırmacının önerilerine yer verilmiştir.

Araştırma sonuçları kişilerin yaşadıkları tüm zorluklara rağmen kendilerine baş etme biçimleri geliştirdiklerini göstermiştir. Maneviyat-İnanç, yeniden çerçeveleme, travma sonrası büyüme, öz bakım, umut ve çocukların varlığının farklı derecelerde kişileri ayakta tuttukları görülmüştür. Maneviyat ve inancın dayanıklılığı artıran en büyük faktörlerden biri olduğu söylenebilir. Katılımcıların hepsi görüşme boyunca soruların çoğunda inançlarına yönelik cevaplar vermişlerdir. Allah'ın kendilerine mutlaka yardım edeceğini düşünmeleri, dua etmeleri, şükretmeleri, kadercı yaklaşımları içinde buldukları durumu daha kolay kabullenmelerine ve uyum sağlamaya çalışmalarına destek olmuştur. Bunun yanı sıra katılımcılar özellikle güçlü kalmak zorunda olduklarına vurgu yaparak bu bağlamda bir iç ses ve yaşama dair, güçlü kalmak için kurallar geliştirdiklerini ifade etmişlerdir. Tek ebeveynlik ve savaş nedeniyle yapılan göç, annelere yeni roller ve sorumluluklar kazandırırken farklı bakış açıları da kazandırmıştır. Araştırma sonuçları göstermektedir ki dayanıklı olmak için kimi anneler daha çok umut edip geleceğe yönelik planlar yaparken, kimi anneler çocuklarının varlığına sarılmaktadır. Bilhassa eğitim düzeyleri yüksek olan katılımcıların kişisel gelişim kitapları okuma, nefes egzersizleri yapma gibi baş etme biçimleri geliştirdiği gözlenmiştir. Psikolojik dayanıklılığı etkileyen bazı faktörler iki uçludur.

Örneğin bir baş etme biçimi olarak umut, bir risk faktörü olan ümitsizlik olarak da karşımıza çıkabilir. Bu durum kişilerin geleceğe yönelik planlar yapmasını engellerken, bu güne razı olma, yarın ne olacağını düşünmeme ile de kendini gösterebilir. Bu noktada katılımcıların dayanıklı kalmak için nasıl baş etme biçimleri geliştirebileceklerine dair bilinçlenmeye ihtiyaçları olduğu görülmüştür. Bunlara ek olarak bireysel dayanıklılık aile dayanıklılığı ile ilişkili görülmüş, katılımcılar aile dayanıklılığı ile ilgili sorulara zaman zaman bireysel cevaplar, bireysel dayanıklılık ile ilgili sorulara ise aileleri ile ilgili cevaplar vermişlerdir.

Suriyeli kadınlar bu süreçte “kadın” olmakla hem savaşmış hem barışmışlardır. Erkek egemen ve kadının erkeğe bağımlı olduğu açıkça belirtilen bir toplumdaki Türkiye’ye gelmiş olmak kadınların kendilerini keşfetmelerinin önünü açmıştır. Daha önce siyahtan başka bir renk giymeyen kadın, diğer renkleri öğrenmiş; eve bir şey alınırken fikri sorulmamış kadın, evine özgür iradesiyle bir şeyler getirebilmenin gururunu yaşamış; tek başına dışarı çıkamayan kadın, sokaklarda tek başına yürümenin huzurunu hissetmiştir. Hem göç süreci hem de tek ebeveyn olma süreci kadınlara yeni görevler ve sorumluluklar yüklemiştir. Bu yeni görev ve sorumluluklar zaman zaman zorlayıcı olsa da araştırma bulguları kadınların toplumsal cinsiyet eşitliğini deneyimlemelerini dayanıklılığı artıran bir faktör olarak ortaya koymuştur. Türkiye’de özgür olduğunu ifade eden kadınlar öte yandan kendilerinin ve çevrelerindeki insanların tacizkar tutumlarını aktarmış, erkeklerin kendilerine yardım karşılığı elde edebilecekleri bir obje olarak yaklaştıklarını ifade etmişlerdir. Bu noktada toplumsal cinsiyet kalıpları psikolojik dayanıklılık için risk faktörü haline gelmektedir. Hâlihazırda travmatik yaşantılarla Türkiye’ye gelen kadınların burada maruz kaldıkları tutumlar, çevrelerine karşı güvensizlik duygularını pekiştirmekte ve kişiler ve ailelerin içlerine kapanmalarına sebep olmaktadır. Kişilerin sosyal izolasyonunun dışlanma, damgalanma, ayrımcılık gibi başka sebepleri de vardır. Kişiler kendilerini tüm bunlardan korumak için bir baş etme biçimi olarak sınırlar çizmeyi öğrenmişlerdir. Kişilerarası sınırlar, zaman zaman çok önemli bir koruyucu faktör olan sosyal desteği engelleyebilmektedir. Araştırma bulguları sosyal desteğin psikolojik dayanıklılığa etki ettiğini göstermektedir.

Diğer bir uçta savaş ve göç sebebiyle kök ailelerinden, akrabalarından, arkadaşlarından uzak kalan katılımcılar yalnızlıklarını dile getirmiş ve bu durumun zorluğundan bahsetmişlerdir.

Ekonomik faktörler araştırma boyunca katılımcıların en sık vurguladığı faktörlerdendir. Ekonomik faktörler sebebiyle katılımcılar zaman zaman en temel ihtiyaçları olan yiyecek, barınma ihtiyaçlarına dahi ulaşmakta zorlanmaktadırlar. Temel ihtiyaçlara ulaşımın kısıtlı olduğu bir yerde dayanıklı kalabilmek hayli zorlaşmaktadır. Hem fiziksel olarak çok kötü şartlara sahip hem de zamansız artan kiralariyle evler, en büyük stres faktörü olmaktadır. Suriye’de kadınların ne eğitim öğretim hayatında ne de iş hayatında yeri olmadığından Türkiye’ye geldiklerinde iş bulmak ve çalışmak oldukça zorlaşmaktadır. Çalışmak isteyenler de iş bulamadıklarından yakınmaktadır. Dolayısıyla yarı zamanlı bir işte çalışan iki katılımcı hariç bütün katılımcılar geçimlerini Türk Kızılayı’ndan ve hayırseverlerden gelen yardımlarla sağlamaktadır. Tüm bunlar psikolojik dayanıklılığı olumsuz etkilemektedir.

Araştırma bulguları, kişilerin geçmiş travmatik yaşantılarının göç sonrası süreci de etkilediğini ortaya koymuştur. Savaş ve göç; beraberinde getirdiği yas ve damgalanma/dışlanma; hem kişilerin ruh sağlığını hem de dayanıklılıklarını negatif yönde etkilemektedir. Savaş deneyimi; bombalara ve ölümlere şahit olmak, yerinden edilmek kişilerin güvenlik ihtiyacını en temelden sarsmaktadır. Hem dış dünyanın hem de insanların güvenilir olmadığını travmatik bir şekilde tecrübe eden katılımcıların yeniden güvenlik hissini sağlamaları zaman almaktadır. Göç öncesinde yaşananlar, göç sonrası krizlerle bir araya gelince kişiler birikmiş strese maruz kalmakta ve dayanıklılık bu durumdan daha çok etkilenmektedir. Tüm bu süreçler kişilerin ruh sağlığı desteği almaları gerektiğini kanıtlamış fakat tüm katılımcılar herhangi bir psikiyatrik/psikolojik destek almadıklarını belirtmişlerdir. Sonuçlar ruh sağlığı hizmetlerinin önemini ortaya koymuş ve hem tek ebeveynlik, hem zorunlu göç, hem de aile dayanıklılığı bağlamında çeşitli psikoeğitimler, grup terapileri, bireysel terapiler gerçekleştirmeyi gerekli kılmıştır.

Katılımcıların göç ettikleri yere uyum sürecini ilk etkileyen ve olumlu etkileyen faktör temel ihtiyaçların karşılanmasıdır. Öncelikle kişilerin uçak ve bomba sesi olmadan, kötü şartlarda da olsa güvenli bir yerde uyuyabilmesi, yiyecek ve suya ulaşabilmeleri aile dayanıklılığına zemin hazırlamaktadır. Sonraki süreçte ailelerin kültürel değerlerini koruyabilmesi de koruyucu bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Kimi rutinlerini Türkiye’de de uygulamaya devam eden, dışarıda olmasa bile evlerinin içinde kendi kültürlerine uygun bir yaşam sürdüren katılımcıların dayanıklılıklarını pozitif yönde etkilenmektedir. Her ne kadar evlerinin içinde bu duruma özen gösterecekler de, evin dışına çıktıklarında kendi vatanlarında olmadıkları gerçeği ile yüzleşmektedirler. Savaş nedeniyle göç eden, buldukları yere ait hissedemeyen ve vatan özlemi çeken kişilerin dayanıklılıkları da bu durumdan negatif yönde etkilenmektedir. Kendini ait hissedememenin en önemli sebeplerinden birinin konuşulan dil olduğu düşünülmektedir. Dil bilmemek, uyum sürecinin önündeki en büyük engellerden biridir. Araştırmada dil bilen iki katılımcının daha çok toplumsal hayata katılabildiği, günlük yaşama karışabildiği, sosyal desteklere ulaşabildiği, iş arama çabasına girebildiği görülmüştür. Dolayısıyla dil bilmek, psikolojik dayanıklılık için oldukça önemli bir faktördür.

Araştırmanın tüm bulguları tek ebeveynli aileler için geçerlidir. Tek ebeveynlik tek başına dahi çeşitli risk faktörlerini içinde barındırırken zorunlu göç olgusu ile birleştiğinde bu risk faktörleri artabilmektedir. Araştırmada göç sonrası uyumu ve dayanıklılığı olumsuz etkileyen bir faktör olarak ebeveynlik stresi ele alınmıştır. Çocukların varlığı bir yönüyle ebeveynleri hayata bağlayan, gelecek için plan yapmalarını sağlayan bir başa etme biçimi olarak görülürken öte yandan stres faktörü haline gelebilmektedir. Savaş nedeniyle göç eden tek ebeveynli annelerin ailenin başına gelerek yeni sorumluluklar üstlenmesi, yeni ve bilmedikleri bir ülkede kısıtlı imkânlarla çocuk yetiştirmeye çalışmaları stres düzeyini artırmaktadır. Araştırmanın tüm sonuçları değerlendirildiğinde dayanıklılığı etkileyen tüm faktörlerin etkileşim içinde olduğu görülmüştür.

Öneriler

Araştırmanın bu bölümünde araştırmacılara, politika yapıcılara ve uygulamacılara olmak üzere çeşitli perspektiflerden öneriler sunulmuştur.

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

- Bu çalışmada araştırmaya katılan katılımcıların hepsi tek ebeveyn olan annelerdir. Araştırmacılara tek ebeveyn olan babalara da ulaşarak anne ve babalar arasında dayanıklılığa dair değerlendirmelerin değişip değişmediğini incelemeleri önerilmektedir.
- Bu araştırmada çocukların yaşları gözetilmeyerek çalışılmıştır. Sonraki araştırmalarda çocukların yaş aralıklarını belirleyerek göç eden tek ebeveynli ailelerin hangi yaşlarda veya hangi aile yaşam döngülerinde daha çok zorlandıkları, çocukların gelişim özellikleri çerçevesinde değerlendirilebilir.
- Bu araştırma yalnızca nitel desende gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma konusu ile ilgili olan ölçeklerle desteklenerek karma desenli gerçekleştirilmesinin alan yazına daha zengin veriler sağlayacağı düşünülmektedir.
- Aile üyelerinden yalnızca biriyle görüşülerek gerçekleştirilen bu araştırma tüm üyelerle görüşmeler yapılarak dayanıklılıklarına dair algıları karşılaştırılabilir. Bir nitel çalışma tekniği olan üçgenleme kullanılarak ailedeki farklı bireylerin görüşleri aracılığıyla elde edilen veriler birlikte değerlendirilebilir.
- Bir sistem olarak ailenin yaşam boyu birçok farklı evrelerden ve gelişim dönemlerinden geçtiği, farklı kriz durumları deneyimlediği düşünülerek dayanıklılık kavramının boylamsal çalışmalarla araştırılması önerilebilir.
- Araştırma sonucunda, görüşmede tercüman bulundurulmasının dezavantaj yaratmadığı gözlenmiştir. Bununla beraber, görüşmelerde tercüman aracılığıyla alınan bilgilerin filtrelenmesi veya kaybolmasının önüne geçebilmek amacıyla

Arapça bilen ikinci bir araştırmacıyla görüşmelerin gerçekleştirilmesinin daha sağlıklı veriler sunacağı düşünülebilir.

- Bu alışma Türkiye'nin Ankara dışında farklı Őehirlerinde yaşayan kişilerle gerçekleştirilip çevresel faktörlerin tek ebeveyn olan annelerin dayanıklılığını nasıl etkilediği araştırılabilir.
- Araştırma boyunca annelerin birçok yönüyle çocuklarının eğitimlerine dair zor yaşantılar deneyimledikleri görülmüştür. Bu süreçte, annelerin söylediklerine kulak vermek ve onların deneyimlerini merkeze almak önem arz etmektedir. Mevcut problemle ilgili araştırmalar çoğaltılarak göç ile Türkiye'ye gelmiş öğrencilerin maruz kaldığı yanlış tutumlar ve ayrımcılığa dair farkındalık oluşturulabilir.

Uygulayıcılara Yönelik Öneriler

- Araştırma süreci boyunca katılımcıların kendilerini ifade etmekte zorlandıkları ve üstesinden gelemedikleri durumları her zaman herkesle paylaşamadıkları fakat konuşmaya da ihtiyaç duydukları görülmüştür. Bu sebeple savaş nedeniyle göç ederek Türkiye'ye gelen kişiler ya da doğrudan tek ebeveyn anneler için paylaşım grupları açılıp, yalnız olmadıklarını hissetmeleri sağlanabilir. Göç eden tek ebeveyn annelere yönelik, alan profesyonelleri tarafından sunulacak kültüre duyarlı grup çalışmaları (psikoeğitim grupları, grupla psikolojik danışma gibi) aracılığıyla evrensellik ve umut aşılama gibi grup özelliklerinden yararlanmaları sağlanabilir.
- Araştırma bulguları dayanıklılık için sosyal dışlanma ve damgalanmanın bir risk faktörü, sosyal desteğin ise koruyucu faktör olduğunu ortaya koymuştur. Bu kapsamda savaş nedeniyle göç eden kişilerin yoğun yaşadığı yerlerde, bu kişileri mahalle halkı ile bir araya getirecek etkinlikler düzenlenip etkileşimleri artırılarak sosyal dışlanma ve önyargılardan kaynaklanan damgalanma düzeyi indirgenebilir. Temas hipotezi dikkate alınarak, farklı kitlelerin birbiriyle olumlu teması hedeflenebilir.

- Travma geçmişi olan kişilere yalnızca travma odağında kalmayıp, dayanıklılık bağlamında önleyici çalışmalar yapılabilir. PDR hizmetlerinin önemli bir işlevi olan önleyicilik temelinde, özellikle tek ebeveyn annelerin dayanıklılığını destekleyen faktörlere ilişkin bulgular dikkate alınarak, bu faktörleri odağa alan atölye çalışmaları ve farkındalık kazandıran seminerler düzenlenebilir.
- Bu çalışma tek ebeveynli ailelerle gerçekleştirilmiş ve tek ebeveynliğin ekstra bir stres faktörü olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla literatürde etkililiği kanıtlanmış ebeveynlik eğitim programlarının zorunlu göç eden tek ebeveynli ailelere uyarlanması için araştırmanın bulgularından yararlanılabilir. Tek ebeveyn annelerin yaşamlarında kolaylaştırıcı ve zorlayıcı unsurlar dikkate alınarak programlar geliştirilebilir.
- Çalışma boyunca annelerin çocuklarının geleceğine ve eğitim hayatlarına dair endişeleri dikkat çekmiştir. Çocukların büyük bir bölümünün okul çağına olduğu düşünüldüğünde, travmaya duyarlı eğitimcilerin önemi ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla psikolojik danışmanların eğitimcilere yönelik travma bağlamında eğitimler, atölyeler düzenlemesi önerilebilir.

Politika Yapıcılara Yönelik Öneriler

- Araştırma bulguları ekonomik etkenlerin dayanıklılık için çok büyük bir risk faktörü olduğunu göstermiştir. Suriyeli kadınlar ülkelerindeki toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden dolayı eğitim görememekte ve dolayısıyla bir meslek sahibi olamamaktadırlar. Bu durum da onları geldikleri yerde daha zor bir konuma getirmektedir. Görüşülen kadınların çoğu çalışmak istediğini ifade etmiş fakat karşılıklarına çalışma fırsatı çıkmadığından yakınmışlardır. Bu kişiler kuaförlük, terziilik, aşçılık gibi yetenekleri olduğunu söyledikleri meslekler için halk eğitim merkezlerinde eğitimler alarak istihdam edilebilir. Savaş nedeniyle göç eden ve tek ebeveyn olan annelerin güçlendirilmesine yönelik kariyer süreçlerini destekleyici politikalar inşa edilebilir.

- Araştırmanın bulguları bazı katılımcıların sivil toplum desteğinden yoksun kaldıklarını göstermiştir. Birçok açıdan desteğe ihtiyaçları olduğu görülen ve ülkemizde de sayıları azımsanmayacak düzeyde olan savaş nedeniyle göç eden kişiler için daha fazla sivil toplum kuruluşunun varlığına ya da bu sivil toplum kuruluşlarının savaş nedeniyle göç eden kişileri kapsayıcı olmasına yönelik politikalara ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.
- Araştırma sonuçları dil bilmenin dayanıklılık için önemini ortaya koymuştur. Dil bilmek; sosyal desteğe ulaşma, istihdam edilebilme gibi birçok faktör üzerinde etkilidir. Dolayısıyla zorunlu göç ile Türkiye'ye yerleşenlere devlet kontrolünde dil kursuna gitme, belirli bir seviyede Türkçe öğrenme zorunluluğu getirilebilir. Dil öğrenmeyi destekleyen, teşvik eden politikalar üretilebilir.
- Araştırma sürecinde, katılımcıların neredeyse hepsinin ruh sağlığı hizmetine ihtiyaç duyduğu fakat Türkiye'ye geldiklerinden beri hiç ruh sağlığı hizmeti almadıkları görülmüştür. Bu kapsamda savaş nedeniyle göç eden kişileri ruh sağlığı hizmetine erişirmek için çeşitli düzenlemeler yapılabilir ve ruh sağlığı politikası geliştirilebilir. Örneğin, katılımcıların kolayca ulaşabilecekleri ve tercüman bulunduran ya da birden fazla dil bilen profesyonelleri içeren toplum ruh sağlığı merkezlerine ihtiyaç olduğu düşünülebilir. Savaş nedeniyle göç eden ailelerin, travma sonrası süreçte kendi kaderlerine terk edilmemeleri için ücretsiz fiziksel sağlık hizmetlerinin yanı sıra, ruh sağlığı hizmetleri almalarına ilişkin politikalar geliştirilmelidir.
- Araştırma bulgularında kadınlara yönelik tacizkar tutumlar alt teması altında yer alan katılımcı ifadelerine istinaden toplumsal farkındalık için eğitimler gerçekleştirilebilir ve söz konusu nüfusa bu gibi durumlarla karşılaştıklarında neler yapabilecekleri, nerelere şikâyet edebilecekleri öğretilebilir. Konuya dair var olan destek ve danışmanlık hizmetleri geliştirilebilir.

Kaynaklar

Acartürk, C. (2016). Göçün ruh sağlığına etkisi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(25), 137-150.

Adıgüzel-Öztöran, S. ve Tanyaş, B. (2020). Suriyeli mülteci kadınların göç deneyimleri: Zorunlu göç, gündelik yaşam ve uyum üzerine nitel bir çalıma. *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 173-210.

Agnafors, S., Bladh, M., Svedin, C. G. ve Sydsjö, G. (2019). Mental health in young mothers, single mothers and their children. *BMC Psychiatry*, 19(1), 1-7.

- Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel M¼d¼rl¼ę¼. (2011). *Tek ebeveynli aileler araştırması* (Yayın No: 148 b.). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Ve Sosyal Araştırmalar Genel M¼d¼rl¼ę¼ Yayınları.
- Akesson, B. and Sousa, C. (2019). Parental suffering and resilience among recently displaced syrianrefugees in Lebanon. *Journal of Child and Family Studies*, 29, 1264–1273. <https://doi.org/10.1007/s10826-019-01664-6>
- Aktel, M. ve Kaygısız, Ü. (2018). Türkiye’de g¼ç y¼netimi. *S¼leyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fak¼ltesi Dergisi*, 23(2), 579-604.
- Alikaşıfoğlu, M. (2008). Ergenlerde davranışsal sorunlar. *İÜ Cerrahpaşa Tıp Fak¼ltesi S¼rekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Sempozyum Dizisi*, 63, 5-59.
- Almedom, A. M. ve Glandon, D. M. (2007). Resilience is not the absence of ptsd any more than health is the absence of disease. *Journal of Loss and Trauma: International Perspectives on Stress and Coping*, 12, 127-143. <https://doi.org/10.1080/15325020600945962>
- Altınışık, M. S., şahin, M. ve şanlı, E. (2022). Geçici koruma altındaki Suriyelilerde psikolojik yardım almanın ön¼ndeki engeller. *G¼ç Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 99-128.
- Anthony, E. J. ve Cohler, B. J. (Eds.). (1987). *The invulnerable child*. The Guilford Press.
- Arabacı, Z., Hasg¼l, E. ve Serpen, A. S. (2016). Türkiye’de kadın g¼çmenlik ve g¼ç¼n kadın sağlığı üzerine etkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 36, 129-144. <http://dx.doi.org/10.21560/spcd.77608>
- Arenliu, A., Weine, S., Bertelsen, N., Saad, R. ve Abdulaziz, H. (2020). War and displacement stressors and coping mechanisms of Syrian urban refugee families living in İstanbul. *Journal of Family Psychology*, 34(4), 392–401.

- Armstrong, M. I., Birnie-Lefcovitch, S. ve Ungar, M. T. (2005). Pathways between social support, family well being, quality of parenting, and child resilience: What we know. *Journal of Child and Family Studies*, 14, 269-281.
- Arnetz, J., Rofa, Y., Arnetz, B., Ventimiglia, M. ve Jamil, H. (2013). Resilience as a protective factor against the development of psychopathology among refugees. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 201(3), 167-172.
- Arslan, E. (2022). Nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 51, 395-407.
- Arslan, G. (2015). Yetişkin Psikolojik Sağlamlık leği'nin (YPS) psikometrik zellikleri: Geçerlik ve güvenirlik alışması. *Ege Eğitim Dergisi*, 16(2). 344-357.
<https://doi.org/10.12984/eed.45159>
- Aslantürk, H. (2017). *Tam aileye ve tek ebeveynli aileye sahip niversite ğrencilerinin aile aidiyetlerinin karşılaştırılması*. [Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Atalay, M. (2018). *Kanser tanısı alan bireylerde yılmazlık ve iyi oluş duygusunun belirlenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Akdeniz Üniversitesi.
- Atkinson, P. A., Martin, C. R. ve Rankin, J. (2009). Resilience revisited. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 16(2), 137-145.
- Aivalioti, I. ve Pezirkianidis, C. (2020). The role of family resilience on parental wellbeing and resilience levels. *Psychology*, 11(11), 1705-1728.
- Avrupa İstatistik Ofisi (2020). How many single-parent households are there in the EU?
<https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/edn-20210601-2>
- Bağcı, S. . ve Canpolat, E. (2019). Suriyeli sığınmacılarda Türklerle temas ve psikolojik iyi oluş ilişkisinde aracı değişkenler. *Nesne*, 7(15), 149-169.
- Bal, H. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri*. Isparta: Fakülte Kitabevi.

- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.598299>
- Baraitser, L. ve Noack, A. (2007). Mother courage: Reflections on maternal resilience. *British Journal of Psychotherapy*, 23, 171-188.
- Barber, B. L., ve Eccles, J. S. (1992). Long-term influence of divorce and single parenting on adolescent family-and work-related values, behaviors, and aspirations. *Psychological Bulletin*, 111(1), 108-126. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.111.1.108>
- Barboza, J., ve Seedall, R. (2023). Evaluating the relationship between family resilience and grief-related symptoms: A preliminary analysis. *Death Studies*, 47(1), 10-20.
- Barnes, D.B. ve Murphy, S. (2009). Reproductive decisions for women with HIV: Motherhood's role in envisioning a future. *Qualitative Health Research*, 19(4), 481-491.
- Barry, M. M. (2001). Promoting positive mental health: Theoretical frameworks for practice. *International Journal of Mental Health Promotion*, 3(1), 25-34.
- Bashir, A., Tariq, A., Khan, A., Ali, I. ve Azman, A. (2023). The challenges and coping strategies of single mothers caring for children with special needs: Experiences from Kashmir, India. *Asian Social Work and Policy Review*, 17(1), 15-26.
- Basim, H. N. ve Çetin, F. (2011). Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'nin Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması [The reliability and validity of the Resilience Scale for Adults-Turkish Version]. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22(2), 104-114.
- Baş, T. ve Akturan, U. (Ed.). (2017). *Sosyal bilimlerde bilgisayar destekli nitel araştırma yöntemleri* (3. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) (2017). Türkiye'deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine

Yönelik Saha Araştırması. https://www.afad.gov.tr/upload/Node/25337/xfiles/17a-Turkiye_deki_Suriyelilerin_Demografik_Gorunumu_Yasam_Kosullari_ve_Gelecek_Beklentilerine_Yonelik_Saha_Arastirmasi_2017.pdf

Batan, S. N. ve Ayten A. (2015). Dinî başa çıkma, psikolojik dayanıklılık ve yaşam doyumu ilişkisi üzerine bir araştırma. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 15(3), 67.

Bayındırlık ve İskân Bakanlığı (2009). Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar Komisyonu Raporu. <https://webdosya.csb.gov.tr/db/kentges/editordosya/kitap7.pdf>

Bayram, S., Duman, R. N. ve Demirtaş, B. (2018). Üç insan, bir olay, üç farklı travmatik deneyim süreci. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, 1(1), 165-182.

Becker, S. O. ve Ferrara, A. (2019). Consequences of forced migration: A survey of recent findings. *Labour Economics*, 59, 1-16.

Benard, B. (1991). *Fostering resiliency in kids: Protective factors in the family, school, and community*. Portland: Northwest Regional Educational Laboratory.

Benzies, K. ve Mychasiuk, R. (2009). Fostering family resiliency: A review of the key protective factors. *Child and Family Social Work*, 14, 103-114.

Besser, A., Zeigler-Hill, V., Weinberg, M., Pincus, A. L. ve Neria, Y. (2015). Intrapersonal resilience moderates the association between exposure-severity and PTSD symptoms among civilians exposed to the 2014 Israel–Gaza conflict. *Self and Identity*, 14(1), 1–15. <https://doi.org/10.1080/15298868.2014.966143>

Beşer A. (2012). Göç, Kültür ve Sağlık İlişkisi. Ü. Seviğ ve G. Tanrıverdi (Eds.), *Kültürlerarası Hemşirelik içinde* (57-74). İstanbul: Tıp Kitabevi.

Bhana, A. ve Bachoo, S. (2011). The determinants of family resilience among families in low- and middle-income contexts: A systematic literature review. *South African Journal of Psychology*, 41(2), 131-139.

- Bhugra, D. (2004). Migration and mental health. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 109(4), 243-258.
- Bhugra, D. ve Jones, P. (2001). Migration and mental illness. *Advances in Psychiatric Treatment*, 7(3), 216-222.
- Bindal, G. (2018). *Ergenlerin psikolojik sağlamlığın (resilience), çocukluk çağındaki travma ve bağlanma stilleri ile ilişkisinin incelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Hasan Kalyoncu Üniversitesi.
- Birman, D. (2005). Ethical Issues in Research With Immigrants and Refugees. J. Trimble ve C. Fisher (Eds.), *Encyclopedia of Immigrant Health* içinde (155-178).
- Blackmore, R., Boyle, J. A., Fazel, M., Ranasinha, S., Gray, K. M., Fitzgerald, G. ve Gibson-Helm, M. (2020). The prevalence of mental illness in refugees and asylum seekers: A systematic review and meta-analysis. *PLoS Medicine*, 17(9), 705–714.
- Blair, R. G. (2003). Understanding and fostering family resilience. *Journal of Family Strengths*, 7(1), 1-14.
- Boss, P., Bryant, C. M. ve Mancini, J. A. (2017). *Family stress management: A contextual approach* (3. Baskı). Thousand Oaks, CA: Sage Publications..
- Bozikas, V. P., Parlapani, E., Holeva, V., Skemperi, E., Bargiota, S. I., Kirla, D. ve Garyfallos, G. (2016). Resilience in patients with recent diagnosis of a schizophrenia spectrum disorder. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 204(8), 578-584.
- Brajša-Žganec, A., Džida, M. ve Kućar, M. (2024). Family resilience and children's subjective well-being: A two-wave study. *Children*, 11(4), 442.
- Braun, V., ve Clarke, V. (2013). *Successful qualitative research: A practical guide for beginners*. Sage.

- Braun, V. ve Clarke, V. (2019). Psikolojide tematik analizin kullanımı. S. N. Şad, N. Özer ve A. Atli (Çev.). *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 873-898. doi: 10.14689/issn.2148-2624.1.7c.2s.17m
- Buz, S. (2006). *Kadın ve göç ilişkisi: Sığınan ve sığınmacı kadınlar örneği*. [Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Buz, S. (2007). Göçte kadınlar: Feminist yaklaşım çerçevesinde bir çalışma. *Toplum Ve Sosyal Hizmet*, 18(2), 37-50.
- Buz, S (2008). Türkiye'deki sığınmacıların sosyal profili. *Polis Bilimleri Dergisi*, 10(4), 1- 14.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş ve Demirel, F. (2016). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Caimey, J., Boyle, M., Offord, D. R. ve Racine, Y. (2003). Stress, social support and depression in single and manied mothers. *Social Psychiatry and Epidemiology*, 38, 442- 449. doi: 10.1007 /sOO 127-003-0661-0
- Calhoun, L. G. ve Tedeschi, R. G. (2012). *Posttraumatic growth in clinical practice*. Routledge.
- Campbell-Sills, L., Forde, D. R. ve Stein, M. B. (2008). Demographic and childhood environmental predictors of resilience in a community sample. *Journal of Psychiatric Research*, 43(2009) 1007–1012.
- Canatan, K., Bilge, Y., ve Çapar, H. (2019). Tek ebeveynli aile bağlamında yaşayan annelerin sosyal ve psikolojik problemleri: Küçükçekmece örneği. *Turkish Studies-Social Sciences*, 14(4), 1331-1354.
- Cankurtaran, Ö. ve Albayrak, H. (2019). *Suriye'den Türkiye'ye Kadın Olmak*. Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi (HÜKSAM). (<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/833>)

- Cardosos, J. B. ve Thompson, S. (2010). Common themes of resilience among Latino immigrant families: A systematic review of the literature. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, 91(3), 257-265.
- Carroll, H., Luzes, M., Freier, L. F. ve Bird, M. D. (2020). The migration journey and mental health: Evidence from Venezuelan forced migration. *Population Health*, 10(2). <https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2020.100551>
- Cengiz, I., Ergün, D. ve Cakici, E. (2019). Posttraumatic stress disorder, posttraumatic growth and psychological resilience in Syrian refugees: Hatay, Turkey. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 20(3), 269-276.
- Cesur Kılıçaslan, S. (2006). *İnegöl Bölgesi'nde yaşayan Bulgaristan göçmeni ve yerli ailelerin aile yapısı*. [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Chanda, K., ve Pujar, L. (2018). Stress and psychological well-being among single parents. *International Journal of Pure and Applied Sciences*, 6(4), 226-232.
- Chavda, K. ve Nisarga, V. (2023). Single parenting: Impact on child's development. *Journal of Indian Association for Child and Adolescent Mental Health*, 19(1), 14-20. <https://doi.org/10.1177/09731342231179017>
- Chen, W., Hall, B. J., Ling, L. ve Renzaho, A. M. (2017). Pre-migration and post-migration factors associated with mental health in humanitarian migrants in Australia and the moderation effect of post-migration stressors: Findings from the first wave data of the BNLA cohort study. *The Lancet Psychiatry*, 4(3), 218-229.
- Chung, K., Hong, E., ve Newbold, B. (2013). Resilience among single adult female refugees in Hamilton, Ontario. *Refuge*, 29(1), 65-75.
- Chung, M. C., Shakra, M., Al Qarni, N., Al Mazrouei, M., Al Mazrouei, S. ve Al Hashimi, S. (2018). Posttraumatic stress among Syrian refugees: Trauma exposure characteristics, trauma centrality, and emotional suppression. *Psychiatry*, 81(1), 54–70. <https://doi.org/10.1080/00332747.2017.1354620>

- Cohen, L., Manion, L. ve Morrison, K. (2021). *Eğitimde araştırma yöntemleri*. (E. Dinç ve K. Kiroğlu, Çev.). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Creswell, J. W. (2003). *Research design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches*. Sage Publications.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (2. Baskı). Sage Publications.
- Creswell J. W. (2021). *Nitel araştırma yöntemleri -Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev. Eds.). Siyasal Kitapevi.
- Çelik H., Baykal N. B. ve Memur H. N. K. (2020). Nitel veri analizi ve temel ilkeleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 379-406.
- Çelimli, S. (2009). *A comparative study of family functioning processes of families with a child with autism in Turkey and in the United States*. [Master's thesis]. Middle East Technical University.
- Çetin, S. (2017). *İzmir'deki yerel halkın Suriyelilere bakış açısı*. [Yüksek Lisans Tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Çiçekli, B. (Ed.). (2009). *Göç terimleri sözlüğü*. Uluslararası Göç Örgütü.
- Çoban, G. S. (2021). Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi kendini gerçekleştirme basamağında gizli yetenekler. *European Journal of Educational and Social Sciences*, 6(1), 111-118.
- Demir, S. ve Çelebi, Ş. (2017). Tek ebeveynli ailelerin sorunları: Nitel bir araştırma. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 111-128.
<https://doi.org/10.17828/yalovasosbil.333891>
- Demirbaş, B. ve Akyiğit, H. (2018). Suriyeli mülteci kadınların entegrasyon sürecinde sosyal ağların olumlu ve olumsuz etkileri. *Muhakeme Dergisi*, 1(2), 123-133.
doi:<https://doi.org/10.33817/muhakeme.478332>

- Demirbaş, H. ve Bekaroğlu, E. (2013). Evden uzakta olmak: Sığınmacıların /mültecilerin psikolojik sorunları ve alınacak önlemler. *Kriz Dergisi*, 21(1), 11-24.
https://doi.org/10.1501/Kriz_0000000334
- Demircioğlu, H. ve Yoldaş, C. (2019). Çocukluk ve ergenlik döneminde psikososyal risk faktörleri ve koruyucu unsurlar. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 18(1), 40-48.
- Demirel, B. ve Buz, S. (2021). Tek ebeveynli hanelerdeki kadınların rol ve sorumluluklarındaki değişimler ve deneyimledikleri güçlükler. *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 8(17), 157- 192.
- Demirkan Yurtkuran, S., Ersöz, A., Şen, R. B., Sezgin, Ö., Turğut, A. M. ve Şehitoğlu, N., (2009). *Boşanma nedenleri araştırması*. Nesrin Türkarıslan (Ed.). Ankara: Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Deniz, A. Ç., Hülür, A. B. ve Ekinci, Y. (2016). Göç, strateji ve taktik: Suriyeli sığınmacıların gündelik hayat deneyimleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42), 1077-1087.
- Dinçer, O. B., Federici, V., Ferris, E., Karaca, S., Kirişçi, K. ve Özmenek Çarmıklı, E. (2013). *Suriyeli mülteciler krizi ve Türkiye sonu gelmeyen misafirlik*. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu.
- Dibet, F. (2008). Göç. W. Outhwaite (Ed.), *Modern toplumsal düşünce sözlüğü* (314-315) içinde. İletişim Yayınları.
- Doğan, F. (2015). *The mediating role of the posttraumatic growth in the relationship between posttraumatic stress and prosocial behavioral tendencies*. [Yüksek Lisans Tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Doğan, M. (2018). Üniversite öğrencilerinin travma sonrası gelişimlerinde içsel dinî motivasyon, dinî başa çıkma, sabır ve şükürün rolü. *Electronic Turkish Studies*, 13(25), 207-230.

- Doğan, T. ve Yavuz, K. (2020). Yetişkinlerde psikolojik sağlamlık, olumlu çocukluk deneyimleri ve algılanan mutluluk. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 12, 312-330.
- Dor, A. (2021). Single motherhood by choice: Difficulties and advantages. *Journal of Educational and Developmental Psychology*, 11(1), 18–27.
- Doty, T. R. (2003). *Resiliency and religion/spirituality: A factor in families coping with multiple crises*. [Doktora Tezi]. Amridge Üniversitesi.
- Dubus, N. (2022). Resiliency with forced migrants: A qualitative study of providers and forced migrants through a resilience perspective. *Behavioral Sciences*, 12(2), 27. <https://doi.org/10.3390/bs12020027>
- Dumon, W. A. (1989). Family and migration. *International Migration*, 27(2), 251–270.
- Ekici, S. ve Tuncel, G. (2015). Göç ve insan. *Birey ve Toplum*, 5(9), 9-22.
- Ekici, S. ve Tuncel, G. (2019). Göçün Siyasal Etkisi: Suriyeli Göçmelerin Türkiye Siyasetine Etkisi. *Individual and Society Journal of Social Science*, 9(2), 48-72.
- Ekmen, E. ve Koçak, O. (2020). Göçün Suriyeli ve Yemenli göçmenlerin aile yapıları üzerine etkileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 79, 167-205.
- Er, F. (2022). *Posttravmatik stres bozukluğu (ptsb) tanısı almış malûl gazi asker ve eşlerinin travma deneyimleri ve aile dayanıklılığı*. [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Ercan, L. (2020). Aile sisteminin temel kavramları. S. Nazlı (Ed.), *Evlilik ve aile psikolojik danışmanlığı* (25-46) içinde. Anı Yayıncılık.
- Fagan, F. P. ve Churchill, A. (2012). The effects of divorce on children. *Marri Research*, 1(1), 1-48.
- Feyzioğlu, S. ve Kuşcuoğlu C. (2011). Tek ebeveynli aileler. *Aile ve Toplum*, 7(26), 97-110.
- Finklestein, M., Pagorek-Eshel, S. ve Laufer, A. (2022). Adolescents' individual resilience and its association with security threats, anxiety and family resilience. *Journal of Family Studies*, 28(3), 1023–1039. <https://doi.org/10.1080/13229400.2020.1778504>

- Fletcher, D. ve Sarkar, M. (2013). Psychological resilience. *European Psychologist*, 18, 12-23.
- Fontana, A. ve Rosenheck, R. (2004). Trauma, change in strength of religious faith, and mental health service use among veterans treated for PTSD. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 192(9), 579-584.
- Fraenkel ve Capstick, P. ve Capstick, C. (2012). Contemporary Two-Parent Families: Navigating Work and Family Challenges. F. Walsh (Ed.), *Normal Family Process* (4. Baskı) içinde (78-101). New York: The Guilford Press.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. ve Hyun, N. (2012). *How to design and evaluate research in education*. McGraw-Hill Book Company.
- Fraenkel, R. M. ve Devers, K. J. (2000). Study design in qualitative research: Developing questions and assessing resource needs. *Education for Health*, 13(2), 251-261. Doi:10.1080/13576280050074534
- Friborg, O., Hjemdal, O., Rosenvinge, J. H. ve Martinussen, M. (2003). A new rating scale for adult resilience: What are the central protective resources behind healthy adjustment? *International Journal of Methods in Psychiatric Research*, 12(2), 65-76.
- Furnham, A. (2019). Culture shock: A review of the literature for practitioners. *Psychology*, 10(13), 1832–1855. <https://doi.org/10.4236/psych.2019.1013119>
- Gasse, D. ve Mortelmans, D. (2020). With or without you – Starting single-parent families: A qualitative study on how single parents by choice reorganise their lives to facilitate single parenthood from a life course perspective. *Journal of Family Issues*, 41(11). <https://doi.org/10.1177/0192513X20911971>
- Gayatri, M. ve Irawaty, D.K. (2021). Family resilience during COVID-19 pandemic: A literature review. *The Family Journal*, 30(2), 132-138. <https://doi.org/10.1177/10664807211023875>

- Gee, E. M. T., Kobayashi, K. M. ve Prus, S. G. (2004). Examining the healthy immigrant effect in mid-to later life: Findings from the Canadian community health survey. *Canadian Journal on Aging*, 23(5), 55-63.
- Giddens, A., ve Sutton, P. W. (2016). *Sosyolojide temel kavramlar*. (A. Esgin, Çev.). Phoenix Yayınları.
- Given, L. M. (2021). *100 soruda nitel araştırma* (A., Bakla ve İ. Çakır, Çev.). Anı Yayıncılık.
- Gizir, C. (2007). Psikolojik sağlamlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler üzerine bir derleme çalışması. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 3(28), 113-128.
- Gladding, S. T. (2015). *Aile terapisi: Tarih kuram ve uygulamaları* (3. Baskı). (İ. Keklik ve İ. Yıldırım, Çev.). Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği Yayınları.
- Glaesmer, H., Wittig, U., Braehler, E., Martin, A., Mewes, R. ve Rief, W. (2008). Are migrants more susceptible to mental disorders? *Psychiatrische Praxis*, 36(1), 16-22.
- Goodman, L. A., Liang, B., Helms, J. E., Latta, R. E., Sparks, E. ve Weintraub, S. R. (2004). Training counseling psychologists as social justice agents: Feminist and multicultural principles in action. *The Counseling Psychologist*, 32(6), 793-836. <https://doi.org/10.1177/0011000004268802>
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2015). *Kitlemel akınlar*. Ankara: İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. <https://www.goc.gov.tr/kitlemelakinlar>
- Gönülaçan-Özer ve Öztürk (2022). Yeni sosyal risk grubu: Tek ebeveynli aileler ve sorunları. *Uluslararası Sosyal Bilimlerde Yenilikçi Yaklaşımlar Dergisi*, 6(2), 222-237. <https://doi.org/10.29329/ijiasos.2022.458.10>
- Graber, R., Pichon, F. ve Carabine, E. (2015). *Psychological resilience: State of knowledge and future research agendas*. London, Overseas Development Institute.
- Gray, D. E. (2006). Coping over time: The parents of children with autism. *Journal of Intellectual Disability Research*, 50(12), 970-976.

- Greeff, A. P. ve Fillis, A. J. (2018). Resiliency in poor single-parent families. *Families in Society*, 90(3), 279-285.
- Greeff, A. P. ve Aspelng, E. (2007). Resiliency in South-African and Belgian single-parent families. *Acta Academia*, 39(2), 139–157.
- Greeff, A. P. ve Human, B. (2004). Resilience in families in which a parent has die. *The American Journal of Family Therapy*, 32(1), 27-42.
- Greene, R. R. (2002). Holocaust survivors: A study in resilience. *Journal of Gerontological Social Work*, 37(1), 3-18.
- Greene, R. (2002). Human Behavior Theory: A Resilience Orientation. R. Greene (Ed.), *Resiliency: An Integrated Approach to Practice, Policy, and Research* (1-28) içinde. NASW Press.
- Guba, E. G. ve Lincoln, Y. S. (1982). Epistemological and methodological bases of naturalistic inquiry. *Ectj*, 30(4), 233-252.
- Guichard, L. (2020). Self-selection of asylum seekers: Evidence from Germany. *Demography*, 57(3). 1089–1116.
- Gül, H. (2021). Bilim ve araştırma etiği. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42, 103-120.
- Gülersez, Ü. (2019). *Suriyeli mülteci öğrencilerde kendini toplama gücünün incelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Gülseren, Ü. (2002). Bipolar affektif bozukluğu olan hastaların aile işlevlerinin değerlendirilmesi. *Düşünen Adam*, 15(4), 221-8.
- Gürgân U. (2006). Yılmazlık ölçeği (YÖ): Ölçek geliştirme, güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 39(2), 45-74.

- Güneş Aslan, G. ve Güngör, F. (2019). Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye göç sonrası yaşadığı sorunlar: İstanbul örneği. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(11), 1602-1632. <https://doi.org/10.26466/opus.558512>
- Güngör, A. (2020). *Tek ebeveynli aileler: Durum, risk ve öneriler*. [Uzmanlık tezi]. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- Hameed, S., Sadiq, A. ve Din, A. U. (2018). The increased vulnerability of refugee population to mental health disorders. *Kansas Journal of Medicine*, 11(1), 20-23.
- Harknett, K. S. ve Hartnett, C. S. (2011). Who lacks support and why? An examination of mothers' personal safety nets. *Journal of Marriage and the Family*, 73, 861– 875. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1741-3737.2011.00852.x>
- Hassan, G., Ventevogel, P., Jefee-Bahloul, H., Barkil-Oteo, A. ve Kirmayer, L. J. (2016). Mental health and psycho-social wellbeing of Syrians affected by armed conflict. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*, 25(2), 129–141. doi:10.1017/S2045796016000044
- Hassan, W. (2008). *The effectiveness of a suggested counseling program to increase ego flexibility among female students of the Islamic university of Gaza*. [Yüksek Lisans Tezi]. Gazza University.
- Hawley, D. R. (2013). The Ramifications for Clinical Practice of a Focus on Family Resilience. D. S. Becvar (Ed.), *Handbook of Family Resilience* (31-49) içinde. New York: Springer.
- Healy, C. (2015). *Targeting Vulnerabilities - The Impact of the Syrian War and Refugee Situation on Trafficking in Persons - A Study of Syria, Turkey, Lebanon, Jordan and Iraq*. International Centre for Migration Policy Development.
- Hefferon, K. ve Boniwell, I. (2010). *Positive psychology*. McGraw Hill.
- Henkelmann, J. R., de Best, S., Deckers, C., Jensen, K., Shahab, M., Elzinga, B. ve Molendijk, M. (2020). Anxiety, depression and post-traumatic stress disorder in

refugees resettling in high-income countries: systematic review and meta-analysis. *BJPsych Open*, 6(4), 1-8.

Henry, C. S., Hubbard, R. L., Struckmeyer, K. M. ve Spencer, T. A. (2018). Family resilience and caregiving. W. A. Bailey ve A. W. Harrist (Eds.), *Family caregiving: Fostering resilience across the life course* (1–26) içinde. Springer International Publishing/Springer Nature. https://doi.org/10.1007/978-3-319-64783-8_1

Henry, C. S., Morris, A. S. ve Harrist, A. W. (2015). Family resilience: Moving into the third wave. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 64(1), 22–43. <https://doi.org/10.1111/fare.12106>

Herman, J. L. (2015). *Trauma and recovery: The aftermath of violence--from domestic abuse to political terror*. Basic Books.

Ho, S. M., Ho, J. W., Bonanno, G. A., Chu, A. T. Ve Chan, E. M. (2010). Hopefulness predicts resilience after hereditary colorectal cancer genetic testing: A prospective outcome trajectories study. *BMC Cancer*, 10, 1-10.

Hodes, M. (2000). Psychologically distressed refugee children in the United Kingdom. *Child Psychology and Psychiatry Review*, 5(2), 57-68.

Hollander, A.C., Bruce, D., Burström, B. ve Ekblad, S. (2011). Gender-related mental health differences between refugees and non-refugee immigrants--A cross-sectional register-based study. *BMC Public Health*, 11, 180.

Huppert, F. A. ve So, T. T. (2013). Flourishing across Europe: Application of a new conceptual framework for defining well-being. *Social Indicators Research*, 110, 837-861.

Ifcher, J. ve Zarghamee, H. (2014). The happiness of single mothers: Evidence from the general social survey. *Journal of Happiness Studies*, 15(5), 1219-1238.

International Federation of Human Rights (FIDH). (2012). *Women and the Arab Spring: Taking their place?* <https://www.fidh.org/IMG/pdf/femmesarabangbassdef.pdf>

- International Organization for Migration (IOM). (2017). *Inter Agency Shelter and Wash Assessment Report*.
- Iqbal, N., Joyce, A., Russo, A. ve Earnest, J. (2012). Resettlement experiences of Afghan Hazara female adolescents: A case study from Melbourne, Australia. *International Journal of Population Research*, 1, 1-9.
- Izumi, M. ve Gullòn-Riviera, A. L. (2018). Family resilience among sojourning Japanese mothers: Links to marital satisfaction and children's behavioral adjustment. *Family and Consumer Sciences Research Journal*, 46(3), 282–296. <https://doi.org/10.1111/fcsr.12247>
- İkizer, G. (2014). *Factors related to psychological resilience among survivors of the earthquakes in Van, Turkey*. [Doktora Tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- İldeniz, B. S. ve Karadeniz, G. (2022). Koronavirüs pandemisinde annelerin ebeveynlik stresleri, aile dayanıklılıkları ve çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkiler. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(26), 279-296.
- İpekyüz, F. R., (2022). *Zorunlu göç yaşamış Suriyeli bireylerin ülkelerine geri dönmeleriyle ilgili stres düzeyi ve psikolojik iyilik halinin değerlendirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Jackson, A. P., Preston, K. S. ve Franke, T. M. (2010). Single parenting and child behavior problems in kindergarten. *Race and Social Problems*, 2(1), 50-58.
- James, P., Iyer, A. ve Webb, T. L. (2019). The impact of post-migration stressors on refugees' emotional distress and health: A longitudinal analysis. *European Journal Of Social Psychology*, 49(7), 1359-1367. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2589>
- Jennings, M. ve Gunther, J. (2000). Juvenile delinquency in search of a practice model: Family health, differential association, and social control. *Journal of Family Social Work*. 5(1), 75-89.

- Joseph, S. ve Linley, P. A. (2006). Growth following adversity: Theoretical perspectives and implications for clinical practice. *Clinical Psychology Review*, 26(8), 1041-1053.
- Judkins, S. K. (2001). *Hardiness, stress, and coping strategies among mid-level nurse managers: Implications for continuing higher education*. [Doktora Tezi]. University of North Texas.
- Kadı, S. (2016) *Çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan ebeveynlerin yılmazlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından belirlenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Kadın Merkezi Vakfı, (2017). *Sığınmacı Kadınlar Beş İl Raporu*. http://www.kamer.org.tr/menuis/kamer_vakfi_siginmaci_kadinlar_5_il_raporu.pdf.
- Kaner, S. ve Bayraklı, H. (2010). Aile yılmazlık ölçeği: Geliştirilmesi, geçerliği ve güvenilirliği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 11(02), 47-66. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000151
- Kaner, S., Bayraklı, H. ve Güzeller, C. O. (2011). Anne-babaların yılmazlık algılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 12(02), 63-83.
- Kara, P. ve Nazik, E. (2018). Göçün kadın ve çocuk sağlığına etkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(2), 58-69.
- Karaca, Z. (2019). *Suriyeli mültecilerde travmatik yaşantılarla yalnızlık, umutsuzluk ve intihar davranışı arasındaki ilişki*. [Yüksek Lisans Tezi]. Üsküdar Üniversitesi.
- Karakaya, H. (2020). Türkiye’de göç süreci ve Suriye göçünün etkileri. *İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), 93-130.
- Karanfiloğlu, M. (2019). Savaş, kadın, çocuk ve göç üzerine: Suriye örneği. *Muhakeme Dergisi*, 2(1), 99-124. <https://doi.org/10.33817/muhakeme.508689>

- Karapınar-Kocağ, E. (2023). Tek ebeveyn olmak ile yoksulluk ilişkisi üzerine bireysel düzeyde bir inceleme. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 450-460.
- Karataş, Z. (2017). Sosyal bilim araştırmalarında paradigma değişimi: Nitel yaklaşımın yükselişi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 68-86.
- Fiori, K. L., Antonucci, T. C. ve Cortina, K. S. (2006). Social network typologies and mental health among older adults. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 61(1), 25-32.
<https://doi.org/10.1093/geronb/61.1.P25>
- Kaya, A. ve Kırac, A. (2016). *Vulnerability assessment of Syrian refugees in Istanbul*. İstanbul: Hayata Destek Derneği.
<https://data2.unhcr.org/en/documents/download/54518>
- Kaynar, Gonca. (2016). *Boşanma sürecindeki kişilerin baş etme becerileri, bilişsel çarpıtmalar, yılmazlık ve sosyal destek algıları açısından incelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Kocaeli Üniversitesi.
- Kazlauskas, E. (2017). Challenges for providing health care in traumatized populations: barriers for PTSD treatments and the need for new developments. *Global Health Action*, 10(1), 1-3.
- Kılıç, C. (2021). Sığınmacı ve mültecilerde psikolojik dayanıklılık üzerinde sosyal desteğin etkisi. *Third Sector Social Economic Review*, 56(2), 1006-1020.
- Kleinschlömer, P., Kühn, M., Bister, L., Vogt, T. C. ve Krapf, S. (2024). Analyzing the impact of family structure changes on children's stress levels using a stress biomarker. *Journal of Health and Social Behavior*, 1-17.
<https://doi.org/10.1177/00221465231223953>
- Koçak, Y. ve Terzi, E. (2012). Türkiye'de göç olgusu, göç edenlerin kentlere olan etkileri ve çözüm önerileri. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3), 163-184.

- Koçyiğit, M. (2019). *Eş Kaybı Yaşayan Bireylerin Deneyimlerine İlişkin Bir Derleme*. I. Uluslararası Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Sempozyumu, İzmir, Türkiye.
- Krysik, J. ve Finn, J. (2015). *Etkili uygulama için sosyal hizmet araştırması*. (E. Erbay Çev.). Nika Yayınevi.
- Künüroğlu, F. (2020). Mültecilerin katılımıyla yürütülen nitel araştırmalarda etik konular. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(3), 1155-1169.
- Lacroix, M. ve Sabbah, C. (2011). Posttraumatic psychological distress and resettlement: the need for a different practice in assisting refugee families. *Journal of Family Social Work*, 14, 43-53.
- Lipsedge, M. (2001). Commentary. *Advances in Psychiatric Treatment*, 7, 222-223.
- Lobo, M. ve Black, K. (2008). A Conceptual Review of Family Resilience Factors. *Journal of Family Nursing*, 14, 33-55.
<https://doi.org/10.1177/1074840707312237>
- Loxton, D., Mooney, R. ve Young, A. F. (2006). The psychological health of sole mothers in Australia. *Medical Journal of Australia*, 184, 265-268.
- Luthar, S. S. (2003). *Resilience and vulnerability: Adaptation in the context of childhood adversities*. Cambridge University Press.
- Luthar, S. S. ve Cicchetti, D. (2000). The construct of resilience: Implications for interventions and social policies. *Development and Psychopathology*, 12(4), 857-885.
- Luthar, S. S., Cicchetti, D. ve Becker, B. (2000). Research on resilience: Response to commentaries. *Child Development*, 71(3), 573-575.
- Luthar, S. S., Cicchetti, D. ve Becker, B. (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*, 71(3), 543-562.

- Luthar, S. S. ve Cushing, G. (2002). Measurement issues in the empirical study of resilience: An overview. M. D. Glantz and J. L. Johnson (Eds.), *Resilience and development: Positive life adaptations* (129-160) içinde.
- Masten, A. (1994). Resilience in individual development: Successful adaptation despite risk and adversity. M.C. Wang ve E.W. Gordon (Eds.), *Educational resilience in innercity America: Challenges and prospects* (3-25) içinde. Hillsdale, NY: Lawrence Erlbaum.
- Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist Association Inc*, 56(3), 227-238.
- Masten, A. S. (2015). *Ordinary magic: Resilience in development*. Guilford Publications.
- Masten, A.S. (2019). Resilience from a developmental systems perspective. *World Psychiatry*, 18(1) 101-102.
- Masten, A. S. ve Barnes, A. J. (2018). Resilience in children: Developmental perspectives. *Children*, 5(7), 98.
- Masten, A. S. ve Cicchetti, D. (2016). Resilience in development: Progress and transformation. D. Cicchetti (Ed.), *Developmental psychopathology: Risk, resilience, and intervention* (271–333) içinde. John Wiley and Sons, Inc.. <https://doi.org/10.1002/9781119125556.devpsy406>
- Masten, A. S. ve Reed, M.-G. J. (2002). Resilience in development. C. R. Snyder ve S. J. Lopez (Eds.), *Handbook of positive psychology* (74–88) içinde. Oxford University Press.
- MAZLUMDER, (2014), *Kamp Dışında Yaşayan Suriyeli Kadın Sığınmacılar Raporu*. [https://www.mazlumder.org/webimage/MAZLUMDER%20KAMP%20DI%C5%9EINDA%20YA%C5%9EAYAN%20KADIN%20SI%C4%9EINMACILAR%20RAPORU\(2\).pdf](https://www.mazlumder.org/webimage/MAZLUMDER%20KAMP%20DI%C5%9EINDA%20YA%C5%9EAYAN%20KADIN%20SI%C4%9EINMACILAR%20RAPORU(2).pdf)

- McCubbin, H. I. ve Patterson, J. M. (1983). Family Transitions: Adaptation to Stress. H. I. McCubbin ve C. R. Figley (Eds.), *Stress and the family* (5-25) içinde. New York: Brunner/Mazel Publishers.
- McLaughlin, A. A., Doane, L. S., Costiuc, A. L. ve Feeny, N. C. (2008). Stress and resilience. *Determinants of minority mental health and wellness* (1-16) içinde. Springer.
- Merdan, E. D. (2019). *The predictors of parental stress and family resilience in mothers of children with autism spectrum disorder* [Yüksek Lisans Tezi]. Bilgi Üniversitesi.
- Meredith, L. S., Sherbourne, C. D., Gaillot, S. J., Hansell, L., Ritschard, H. V., Parker, A. M. ve Wrenn, G. (2011). Promoting psychological resilience in the US military. *Rand Health Quarterly*, 1(2).
- Merriam, S. B. ve Tisdell, E. J. (2015). *Qualitative research: A guide to design and implementation* (4. Baskı). Jossey Bass.
- Merry, L., Pelaez, S., & Edwards, N. C. (2017). Refugees, asylum-seekers and undocumented migrants and the experience of parenthood: A synthesis of the qualitative literature. *Globalization and Health*, 13, 1-17.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2022). 2021-2022 *Eğitim-öğretim yılı verileri*. http://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_01/26165737_goc2022sunu.pdf.
- Miranda, A. O., Estrada, D. ve Firpo-Jimenez, M. (2000). Differences in family cohesion, adaptability, and environment among Latino families in dissimilar stages of acculturation. *The Family Journal*, 8(4), 341-350.
- Morina, N., Stam, K., Pollet, T. V. ve Priebe, S. (2018). Prevalence of depression and posttraumatic stress disorder in adult civilian survivors of war who stay in war-afflicted regions. A systematic review and meta-analysis of epidemiological studies. *Journal of Affective Disorders*, 239, 328-338.
- Murray, C. (2003). Risk factors, protective factors, vulnerability, and resilience. *Remedial and Special Education*, 24(1), 16-26.

- Mülteciler Derneği. (2023, Temmuz 13). *Türkiye'deki Suriyeli sayısı*.
<https://mülteciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi>
- Naglieri, J.A., ve LeBuffe, P.A. (2004). Measuring resilience in children. S. Goldstein, R. B. Brooks (Eds.), *Resilience in children* (107- 121) içinde. Springer.
- Neiger, Brad (1991). *Resilient reintegration: Use of structural equations modeling*. [Unpublished dissertation]. University of Utah.
- Neuman, L. (2017). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicel yaklaşımlar-II*. Siyasal Kitapevi.
- Nicotera, N. ve Laser-Maira, J. A. (2016). *Innovative skills to support well-being and resiliency in youth*. Oxford University Press.
- Nomaguchi, K. M. (2012). Parenthood and psychological wellbeing: Clarifying the role of child age and parent–child relationship quality. *Social Science Research*, 41(2), 489-498. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2011.08.001>
- Odacı, H. , Ülken, E. , Bülbül, K. (2022). Tek ebeveyn olan annelerin bilişsel esneklikleri ve yaşam doyumları arasındaki ilişki: Psikolojik sağlamlığın aracı rolü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 22(55), 305-338.
- Odacı, H., Ülken, E ve Bülbül, K. (2022). Tek ebeveyn olan annelerin psikolojik sağlamlıkları ile yaşam doyumları arasındaki ilişkide umut ve affetmenin aracı rolü. *Ege Eğitim Dergisi*, 23(1), 1-17. <https://doi.org/10.12984/egeefd.939069>
- Oh, S. ve Chang, S. J. (2014). Concept analysis: Family resilience. *Open Journal of Nursing*, 4, 980-990. <http://dx.doi.org/10.4236/ojn.2014.413105>
- Oktan, V. (2012). Hope as a moderator in the development of psychological resilience. *Journal of Human Sciences*, 9(2), 1691-1701.
- Olçay, Z. (2012). Mülteci-göçmen belirsizliğinde iklim mültecileri. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 99, 229-240.

- O'Leary, V. E. (1998). Strength in the face of adversity: Individual and social thriving. *Journal of Social Issues*, 54, 425-446. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1540-4560.1998.tb01228.x>
- Oliveira, K. D. S., Nakano, T. D. C., ve Silva, G. M. D. (2019). Children's resilience markers: Criterion-based validity evidences. *Estudos de Psicologia (Campinas)*, 36(1), 1-10.
- Olsson, C.A., Bond, L., Burns, J.M., Vella-Brodrick, D.A. ve Sawyer, S.M. (2003). Adolescent resilience: A concept analysis. *Journal of Adolescence*, 26(1), 1-11. [https://doi.org/10.1016/S0140-1971\(02\)00118-5](https://doi.org/10.1016/S0140-1971(02)00118-5)
- Orthner, D. K., Jones-Sanpei, H. ve Williamson, S. (2004). The resilience and strengths of low-income families. *Family Relations*, 53, 159-167.
- Önem, B. (2020). *Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu tanılı çocuğu olan anne-babalar ile normal gelişim gösteren çocuğu olan anne-babaların "aile yılmazlığı" ve "evlilik doyumlari" arasındaki ilişkinin incelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Ördek, K. (2017). *Syrians under "temporary protection" in Turkey and sex work*. Red Umbrella Sexual Health and Human Rights Association. <http://www.sexworkeurope.org/sites/default/files/userfiles/files/syrians%20under%20temporary.pdf>
- Özbay, Y. ve Aydoğan, D. (2013). Aile yılmazlığı: Bir engele rağmen birlikte güçlenen aile. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7(31), 129-146.
- Özçetin, Y. S. U. ve Hiçdurmaz, D. (2017). Kanser deneyiminde travma sonrası büyüme ve psikolojik sağlamlık. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 9(4), 388-398.
- Özgüven, İ. E. (2000). *Evlilik ve aile terapisi*. PDREM Yayınları.
- Öztürk, E., Erdoğan, B. ve Çalıcı, C. (2019). Göçmenler ve ruh sağlığı göçmenler ve göç süreci: Psicotravmatolojik bir değerlendirme. H. Sakız ve H. Apak (Eds.), *Türkiye'de göçmen kapsayıcılığı: Sorundan fırsata dönüşüm önerileri* (213-226) içinde. Pegem Akademi.

- Öztürk, K. (2017). *İstanbul'daki Suriyeli çocukların öfke ve sosyal uyum düzeyleri*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Gelişim Üniversitesi.
- Öztürk, N. Ö. (2016). 1951 tarihli mültecilerin hukuki statüsüne ilişkin sözleşme çerçevesinde mülteci statüsünün sona ermesine yönelik ölçütlerin incelenmesi ve Türk hukuku üzerindeki yansımalarının değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65(2), 393-448.
- Özyazıcı, K. ve Yaray, Y. (2022). Ebeveynlik stresinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 50-59.
- Pak-Güre, M. D. (2021). *Nadir hastalığı olan çocukların ailelerinde yılmazlık ile ilişkili etkenlerin incelenmesi: Bir model önerisi*. [Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Parkes, A., Sweeting, H. ve Wight, D. (2015). Parenting stress and parent support among mothers with high and low education. *Journal of Family Psychology*, 29(6), 907.
- Patterson, J. M. (2002). Understanding family resilience. *Journal of Clinical Psychology*, 58(3), 233-246.
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (2. Baskı). (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev.). Pegem Akademi.
- Pérez-González, A., Guilera, G., Pereda, N. ve Jarne, A. (2017). Protective factors promoting resilience in the relation between child sexual victimization and internalizing and externalizing symptoms. *Child Abuse and Neglect*, 72, 393-403.
- PICTES (2022). *Suriyeli çocukların türk eğitim sistemine entegrasyonunun desteklenmesi projesi*. <https://piktes.gov.tr/cms/>
- Place, M., Reynolds, J., Cousins, A. ve O'Neill, S. (2002). Developing a resilience package for vulnerable children. *Child and Adolescent Mental Health*, 7(4), 162-167.

- Polat, G. (2007). İç göçün çocuk ruh sağlığına etkisi ve sosyal hizmet müdahalesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18(1), 89-106.
- Poole, D. N., Hedt-Gauthier, B., Liao, S., Raymond, N. A. ve Barnighausen, T. (2018). Major depressive disorder prevalence and risk factors among Syrian asylum seekers in Greece. *BMC Public Health*, 18(1), 908. <https://doi.org/10.1186/s12889-0185822-x>.
- Porter, M. ve Haslam, N. (2005). Predisplacement and postdisplacement factors associated with mental health of refugees and internally displaced persons: A meta-analysis. *JAMA*, 294(5), 602-612.
- Priebe, S., Giacco, D. ve El-Naib, R. (2016). *Public health aspects of mental health among migrants and refugees: a review of the evidence on mental health care for refugees, asylum seekers and irregular migrants in the WHO European Region*. World Health Organization.
<https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/326308/9789289051651-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Qian, G., Mei, J., Tian, L., ve Dou, G. (2021). Assessing mothers' parenting stress: Differences between one-and two-child families in China. *Frontiers in Psychology*, 11, 3699. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.609715>
- Reed R. V., Fazel M., Jones L., Panter-Brick C. ve Stein A. (2012). Mental health of displaced and refugee children resettled in low-income and middle-income countries: Risk and protective factors. *The Lancet*, 379(9812),250–65.
- Renner, W. ve Senft, B. (2013). Predictors of unemployment in refugees. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 41, 263-270.
- Richardson, G. E. (2002). The metatheory of resilience and resiliency. *Journal of Clinical Psychology*, 58(3), 307-321.
- Richardson, G., Neiger, B., Jensen, S. ve Kumpfer, K. (1990). The resiliency model. *Health Education*, 27(6), 33-39.

- Rolland, J.S. ve Walsh, F. (2006). Facilitating family resilience with childhood illness and disability. *Current Opinion in Pediatrics*, 18(5), 527-538.
- Rutter, M. (1999). Resilience concepts and findings: Implications for family therapy. *Journal of Family Therapy*, 21(2), 119-144).
- Rutter, M. (2006). Implications of resilience concepts for scientific understanding. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1094(1), 1-12.
- Sands, A., Thompson, E.J., ve Gaysina, D. (2017). Long-term influences of parental divorce on offspring affective disorders: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Affective Disorders*, 218, 105-114.
- Sarıpınar, A. (2019). *Mülteci çocukların duygusal yılmazlıklarının ve sosyal destek algılarının incelenmesi: Karşılaştırmalı bir çalışma*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ufuk Üniversitesi.
- Satinsky, E., Fuhr, D. C., Woodward, A., Sondorp, E. ve Roberts, B. (2019). Mental health care utilisation and access among refugees and asylum seekers in Europe: A systematic review. *Health Policy*, 123(9), 851–863. <https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2019.02.007>
- Save The Children, (2015). *Savaşın Gölgesinde Çocukluk*. <https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/childhood-in-the-shadow-of-war.pdf/>
- Sayan, K. (2021). *Zorunlu göç deneyimi ve psikolojik dayanıklılık ilişkisi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Başkent Üniversitesi.
- Schilz, L., Kemna, S., Karnouk, C., Böge, K., Lindheimer, N., Walther, L., Mohamad, S., Suboh, A., Hasan, A., Höhne, E., Banaschewski, T., Plener, P. L., Strupf, M., Hahn, E. ve Bajbouj, M. (2023). A house is not a home: A network model perspective on the dynamics between subjective quality of living conditions, social support, and mental health of refugees and asylum seekers. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 58(5), 1-12. <https://doi.org/10.1007/s00127-022-02419-3>

- Schultz, P. W. (2002). Inclusion with nature: The psychology of human-nature relations. *Psychology of sustainable development* (61-78) içinde. Springer US.
- Schweitzer, R., Greenslade, J. ve Kagee, A. (2007). Coping and resilience in refugees from the Sudan: A narrative account. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 41(3), 282-288.
- Schweitzer R, Melville F. ve Steel Z. (2006). Trauma, post-migration living difficulties and social support as predictors of psychological adjustment in resettled Sudanese refugees. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 40(2), 179–187.
- Sebuktekin, D. (2018). *Travma sonrası büyüme, temel inançlarda sarsılma ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkinin incelenmesi*. [Yüksek lisans tezi]. Hasan Kalyoncu Üniversitesi.
- Seligman, M.E.P. ve Csikszentmihalyi, M. (2001). Positivepsychology: An introduction: Reply. *American Psychologist*, 56(1), 89-90.doi:10.1037/0003-066x.56.1.89
- Sevencan, F. ve Çilingiroğlu, N. (2007). Sağlık alanındaki araştırmalarda kullanılan niteliksel veri toplama yöntemleri. *Toplum Hekimliği Bülteni*, 26(1), 1-6. http://www.thb.hacettepe.edu.tr/arsiv/2007/sayi_1/baslik1.pdf
- Sezer, S. ve Saya, P. (2009). Gelişimsel açıdan ölüm kavramı. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 151-165.
- Sezgin, F. Z. (2022). *Single parenting during the pandemic: Exploring the role of creative capacity* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Solgun, C. ve Durat, G. (2017). Göç ve ruh sağlığı. *Journal of Human Rhythm*, 3(3), 137-144.
- Sikorska, I. (2014). Theoretical models of resilience and resilience measurement tools in children and young people. *Health and Resilience*, 1, 85-101.

- Silva, Í. D. C. P. D., Cunha, K. D. C., Ramos, E. M. L. S., Pontes, F. A. R. ve Silva, S. S. D. C. (2020). Family resilience and parenting stress in poor families. *Estudos de Psicologia (Campinas)*, 38(1), 1-12. <https://doi.org/10.1590/1982-0275202138e190116>
- Silove, D., Ventevogel, P. ve Rees, S. (2017). The contemporary refugee crisis: An overview of mental health challenges. *World Psychiatry*, 16(2), 130-139.
- Siriwardhana, C., Ali, S. S., Roberts, B. ve Stewart, R. (2014). A systematic review of resilience and mental health outcomes of conflict-driven adult forced migrants. *Conflict and Health*, 8, 1-14.
- Snijders, C., Pries, L. K., Sgammeglia, N., Al Jowf, G., Youssef, N. A., De Nijs, L. ve Rutten, B. P. (2018). Resilience against traumatic stress: Current developments and future directions. *Frontiers In Psychiatry*, 9, 1-11. <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2018.00676>
- Southwick, S.M., Bonanno, G.A., Masten, A.S., Panter-Brick, C. ve Yehuda, R. (2014). Resilience definitions, theory, and challenges: Interdisciplinary perspectives. *European Journal of Psychotraumatology*, 5(1), 1-14.
- Southwick, S. M., Vythilingam, M. ve Charney, D. S. (2005). The psychobiology of depression and resilience to stress: Implications for prevention and treatment. *Annual Reviews Clinical Psychology*, 1, 255-291.
- Ssenyonga, J., Owens, V. ve Olema, D. K. (2013). Posttraumatic growth, resilience, and posttraumatic stress disorder (PTSD) among refugees. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 82, 144-148.
- Stack, R. J. ve Meredith, A. (2018). The impact of financial hardship on single parents: An exploration of the journey from social distress to seeking help. *Journal of Family and Economic Issues*, 39, 233-242. <https://doi.org/10.1007/s10834-017-9551-6>
- Stritzel, H. ve Crosnoe, R. (2023). Unpacking the linkages between single parent households and early adolescent adjustment. *Social Science Research*, 110(1).

- Şentürk, Ü. (2019). Göçmenlik ve sosyal politika. H. Sakız ve H. Apak (Ed.), *Türkiye’de göçmen kapsayıcılığı: Sorundan fırsata dönüşüm önerileri* (17-46) içinde. Pegem Akademi.
- Şimdi, Ş. (2021). *Mahalleye iletişimsel açıdan bakmak: Mersin ili Demirtaş Mahallesi sakinlerinin Suriyeli göçmenlere yönelik bakış açısı*. [Yüksek Lisans Tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- Takak, Ö. (2023). *Gaziantep’te yaşayan Suriyeli tek ebeveyn kadınların annelik deneyimleri: Zorluklar, baş etme yöntemleri ve sosyal hizmet ihtiyaçları*. [Yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Taşdemir, F. (2013). *Görme engelli öğrenci annelerinin yılmazlık özelliklerinin incelenmesi: İstanbul ili örneği*. [Yüksek Lisans Tezi]. Yeditepe Üniversitesi.
- Tatlıcioğlu, O. (2023). Geçici Koruma Statüsü Altında Bulunan Suriyelilerde Psikolojik Dayanıklılık ile Sosyodemografik Değişkenler Arasındaki İlişki: Mardin Örneği. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11(35), 1021-1035.
- T.C. İçişleri Bakanlığı. (2017). *2016 Türkiye göç raporu*. Göç İdaresi Başkanlığı. https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/YillikGocRaporlari/2016_yiik_goc_raporu_haziran.pdf#page=57.15
- T.C. İçişleri Bakanlığı. (2023, Temmuz). *Geçici koruma*. Göç İdaresi Başkanlığı. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>
- T.C. İçişleri Bakanlığı. (2023, Ağustos). *Şartlı Mülteci*. Göç İdaresi Başkanlığı. <https://www.goc.gov.tr/sartli-multeci>
- TDK (Türk Dil Kurumu) (2023). *Genel Açıklamalı Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tedeschi, R. G. ve Calhoun, L. G. (2004). Posttraumatic growth: Conceptual foundations and empirical evidence. *Psychological Inquiry*, 15(1), 1-18.

- Tedeschi, R. G., Shakespeare-Finch, J., Taku, K. ve Calhoun, L. G. (2018). *Posttraumatic growth: Theory, research, and applications*. Routledge.
- Tekindal, M. ve Uğuz Arsu, Ş. (2020). Nitel araştırma yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımın kapsamı ve sürecine yönelik bir derleme. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 20(1), 153- 182.
- Terzi, Ş. (2005). *İyi olmaya ilişkin psikolojik dayanıklılık modeli*. [Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Tezcan, M. (2013). *Sosyolojik kuramlarda eğitim*. Anı Yayıncılık.
- The Un Refugee Agency (2015). *Age, Gender and Diversity Report*. <https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/5769092c7.pdf>
- The Un Refugee Agency. (2022). *Refugee Data Finder*. <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/>
- The Un Refugee Agency. (2023). *Refugee Data Finder*. <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/>
- Toprak, H. (2014). *Ergenlerde mutluluk ve yaşam doyumunun yordayıcısı olarak psikolojik sağlamlık ve psikolojik ihtiyaç doyumu*. [Doktora Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Torres, M.S. ve Lusk, M.W. (2018). Factors promoting resilience among Mexican immigrant women in the United States: Applying a positive deviance approach. *Estudios Fronterizos*, 19, 1-20.
- Troy, A.S., Willroth, E.C., Shallcross, A.J., Giuliani, N.R., Gross, J.J. ve Mauss, I. B. (2022). Psychological resilience: An affect-regulation framework. *Annual Review of Psychology*, 74, 547-576. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych020122-041854>
- Tugade, M. M. ve Fredrickson, B. L. (2004). Resilient individuals use positive emotions to bounce back from negative emotional experiences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86(2), 320.

- Tunç, A. Ş. (2015). Mülteci davranışı ve toplumsal etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere ilişkin bir değerlendirme. *TESAM Akademi Dergisi*, 2(2), 29-63.
- Turgut Ö. (2020). Walsh'un ailenin kendini toparlama gücü üzerine kuramsal bakış açısı. *Atatürk Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 46-54.
- Tuzcu A, Bademli K. (2014). Göçün psikososyal boyutu. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 6(1), 56-66.
- Tümlü, G. Ü. ve Recepoğlu, E. (2013). Üniversite akademik personelinin psikolojik dayanıklılık ve yaşam doyumu arasındaki ilişki. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3, 205-213.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2021). *Evlenme ve boşanma istatistikleri*. Türkiye İstatistik Kurumu Bülteni. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/GetBultenPdf?id=37211>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). *Uluslararası göç istatistikleri*. Göç İdaresi Başkanlığı. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararası-Göç-İstatistikleri-2022-49457#:~:text=T%C3%BCrkiye'den%20yurt%20d%C4%B1%C5%9F%C4%B1na%20g%C3%B6ç,%C3%BCn%C3%BC%20ise%20yabanc%C4%B1%20uyruklular%20olu%C5%9Fturdu>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). *İstatistiklerle aile*. Türkiye İstatistik Kurumu Bülteni. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Aile-2022-49683>
- Uddin, J., Alharbi, N., Uddin, H., Hossain, M. B., Hatipoğlu, S. S., Long, D. L. ve Carson, A. P. (2020). Parenting stress and family resilience affect the association of adverse childhood experiences with children's mental health and attentiondeficit/hyperactivity disorder. *Journal of Affective Disorders*, 272, 104-109.
- UNICEF. (2018). *Children Uprooted*. <https://www.unicef.org/sites/default/files/2018-12/Children-Uprooted-What-Local-Governments-Can-Do.pdf>

United Nations Women. (2015). *Progress of the World's Women 2015–2016: Transforming Economies, Realizing Rights.*

https://progress.unwomen.org/en/2015/pdf/UNW_progressreport.pdf

Usanmaz, G. ve Güven, S. (2013). Türkiye'de mültecilik olgusu ve festus okey vakası. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68, 143-167.

Ülken, E. ve Odacı, H. (2024). Tek ebeveyn annelere yönelik psikolojik sağlamlığı geliştirme psiko-eğitim programı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 35(2), 227-251.

Van Breda, A. D. (2001). *Resilience theory: A literature review*. South African Military Health Service, Military Psychological Institute.

Vella, S. L. C. ve Pai, N. B. (2019). A theoretical review of psychological resilience: Defining resilience and resilience research over the decades. *Archives of Medicine and Health Sciences*, 7(2), 233-239.

Vural, G. (2021). *Çocuklarda ebeveyn kaybı ile ebeveyn boşanmasının travmatik etkileri*. İksad Yayınevi.

Yalçın, H. (2022). Bir araştırma deseni olarak fenomenoloji. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 213-232.

Yazıcı, E. (2019). *Aile değerleri ile aile yılmazlığı arasındaki ilişkinin incelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (10. Baskı). Seçkin Yayıncılık.

Yıldız, A. (2004). Çocuk, ölüm ve kayıp. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 125-144.

Yıldız, Y. (2017). *Tek ebeveynli çocukların yaşam deneyimleri*. [Doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.

- Yüksel, P. ve Yıldırım, S. (2015). Theoretical frameworks, methods, and procedures for conducting phenomenological studies in educational settings. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 6(1), 1-20.
- Zheng, W., Huang, Y. ve Fu, Y. (2020). Mediating effects of psychological resilience on life satisfaction among older adults: A cross-sectional study in China. *Health and Social Care in the Community*, 28(4), 1323-1332.
- Zhang, S., Hong, J. S., Garthe, R. C., Espelage, D. L. ve Schacter, H. L. (2021). Parental stress and adolescent bullying perpetration and victimization: The mediating role of adolescent anxiety and family resilience. *Journal of Affective Disorders*, 290, 284-291.
- Zhu, J., Xiang, S. ve Li, Y. (2024). Mothers' perceived co-parenting and preschooler's problem behaviors: The mediating role of maternal parenting stress and the moderating role of family resilience. *Psychology Research and Behavior Management*, 17, 891–904. <https://doi.org/10.2147/PRBM.S451870>
- Zrally, M., Rubin, S. E. ve Mukamana, D. (2013). Motherhood and resilience among Rwandan genocide-rape survivors. *Ethos*, 41(4), 411-439.
- Walker, A. P. (2000). *Parenting stress: A comparison of mothers and fathers of disabled and non-disabled children*. [Doctoral dissertation]. University of North Texas.
- Walsh, R. D. (1988). Husserl's epoche as method and truth. *Auslegung: A Journal Of Philosophy*, 14(2), 211-223.
- Walsh, F. (1996). The concept of family resilience: Crisis and challenge. *Family Process*, 35(3), 261-281.
- Walsh, F. (2002). A family resilience framework: Innovative practice applications. *Family Relations*, 51(2), 130-137.
- Walsh, F. (2002a). Bouncing forward: Resilience in the aftermath of September 11, *Family Process*, 41, 34-36.

- Walsh, F. (2003a). Crisis, trauma, and challenge: A relational resilience approach for healing, transformation, and growth. *Smith College Studies in Social Work*, 74(1), 49-71.
- Walsh F. (2003b). Family resilience: A framework for clinical practice. *Family Process*, 42(1), 1-18.
- Walsh, F. (2006). *Strengthening family resilience* (2. Baskı). The Guilford Press.
- Walsh, F. (2007). Traumatic loss and major disasters: Strengthening family and community resilience. *Family Process*, 46, 207-227.
- Walsh, F. (2011). Family therapy: Systemic approaches to practice. J. R. Brandell (Ed.), *Theory and practice in clinical social work* (153-178) içinde. Sage Publications.
- Walsh, F. (2012). *Normal family process* (4. Baskı). The Guilford Press.
- Walsh, F. (2016). Family resilience: A developmental systems framework. *European Journal of Developmental Psychology*, 13, 313–324.
- Walsh, F. (2016). Applying a family resilience framework in training, practice, and research: Mastering the art of the possible. *Family Process*, 55(4), 616-632.
- Walsh, F. (2016b). *Strengthening family resilience* (3. Baskı). Guilford Press.
- Weinraub, M. ve Kaufman, R. (2019). Single Parenthood. M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting* (3. Baskı) içinde (271-310). Routledge/Taylor and Francis Group.
- Whisenhunt, J. L., Chang, C. Y., Parrish, M. S. ve Carter, J. R. (2019). Addressing single parents 'needs in professional counseling: A qualitative examination of single parenthood. *The Family Journal*, 27(2), 188-198.
<https://doi.org/10.1177%2F1066480719835343>
- Wright, M. O., Masten, A. S. ve Narayan, A. J. (2013). Resilience processes in development: Four waves of research on positive adaptation in the context of adversity. S. Goldstein ve R. B. Brooks (Eds.), *Handbook of resilience in children* (2. Baskı) içinde

(15–37). Springer Science Business Media. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-3661-4_2

EK-A: Kişisel Bilgi Formu

1. Cinsiyetiniz: () K () E

2. Yaşınız:

3. Eğitim düzeyiniz:

() İlkokul mezunu

() Ortaokul mezunu

() Lise mezunu

() Üniversite mezunu

() Yüksek lisans/doktora mezunu

4. Mesleğiniz:

5. Çalışma durumunuz:

() Çalışmıyorum

() Kısa süreli işlerde çalışıyorum

() Düzenli olarak çalışıyor ve maaş alıyorum

6. Çocuk sayınız:

	Yaş	Eğitim Durumu	Çalışma Durumu	Medeni Hal		Yaş	Eğitim Durumu	Çalışma Durumu	Medeni Hal
1.Çocuk					6.Çocuk				
2.Çocuk					7.Çocuk				
3.Çocuk					8.Çocuk				
4.Çocuk					9.Çocuk				
5.Çocuk					10.Çocuk				

7. Tek ebeveyn olma sebebiniz?

() Boşanma

() Vefat

() Diğer

8. Ne zamandan beri tek ebeveynsiniz?

9. Ailenizin aylık toplam geliri ne kadar?

() 0-5000

() 5000-10.000

() 10.000-15.000

10. Kişi veya kuruluşlardan maddi destek alıyor musunuz?

() Düzenli olarak alıyoruz

() Belirli dönemlerde alıyoruz

() Almıyoruz

11. Ne kadar süredir Türkiye’de yaşıyorsunuz?

12. Nerede konaklıyorsunuz?

13. Kim ya da kimlerle yaşıyorsunuz?

14. Savaşta kaybettiğiniz yakınınız?

15. Ailede tanı konulmuş herhangi bir fiziksel veya ruhsal rahatsızlığı olan birey var mı?

() Evet () Hayır

Evet ise; kim ve rahatsızlığı nedir?

16. Türkçe biliyor musunuz? Biliyorsanız seviyesi nedir?

() Başlangıç

() Orta

() İleri

() Bilmiyorum

17. Daha önce herhangi bir psikiyatrik destek aldınız mı?

() Aldım, ilaç kullandım.

Aldım, ilaç kullanmadım.

Almadım.

18. Daha önce herhangi bir psikolojik destek aldınız mı?

Evet Hayır

Evet ise ne kadar süre aldınız?

EK-B: Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Göç Öncesi Yaşam İle İlgili Sorular

1. Suriye'deki hayatınızdan kısaca bahsedebilir misiniz?
 - Nerede ve kimlerle yaşıyordunuz?
 - Aileniz ve yakınlarınızla ilişkileriniz nasıldı?
 - Çalışma durumunuz ve ekonomik düzeyiniz nasıldı?
 - Çocuklarınız okula gidiyor muydu?
 - Bir gününüzü nasıl geçiriyordunuz?

Savaş ve Göç Sırası İle İlgili Sorular

2. Suriye'de çatışmaların başladığı süreçte neler yaşadınız?
3. Göç sürecinizden kısaca bahsedebilir misiniz?
 - İç savaş başladıktan sonra ne kadar Suriye'de kaldınız?

Göç Sonrası Yaşam İle İlgili Sorular

4. Türkiye'ye gelmek sizin için nasıl bir deneyimdi ve size nasıl geldi?
5. Göç süreci size ne öğretti, yaşama bakışınızda neleri değiştirdi?
6. Sizin için başka bir ülkede yaşamamanın zorlukları nelerdir?
7. Aileniz için başka bir ülkede yaşamamanın zorlukları nelerdir?
 - Bu süreçte ailenizin güçlü yanları nelerdi ve bu zorlukları aşmak için neler yaptınız?
8. Karşılaşılan zorluklarla baş etmede sahip olduğunuz kaynaklar nelerdi?
9. Sizin için tek ebeveynli olmak nasıl bir deneyim?
 - Tek ebeveynli olmanın zorlukları neler?
 - Tek ebeveynlik sürecindeki destekleriniz nelerdir?
 - Tek ebeveynli olma durumu Suriye'deyken de geçerliyse orada ve burada (göç öncesi ve göç sonrası) tek ebeveynli olmanın farkı nedir?
10. Size göre savaş ve göç deneyimi;
 - Ailenizin olaylara bakış açısını nasıl etkilemiştir?

- Ailenizin geleceğine dair umutlarınızı nasıl etkilemiştir?
- Ailenizin birbirine olan bağlılık ve uyum süreçlerini nasıl etkilemiştir?
- Ailenizin sosyal ve ekonomik kaynaklarını nasıl etkilemiştir?
- Ailenizin birlikte geçirdiği zamanı, rutinleri ve geleneklerinizi nasıl etkilemiştir?
- Aile içi ilişkilerinizi ve iletişiminizi nasıl etkilemiştir?

11. Aile olarak ileriye yönelik koyduğunuz, ulaşmak için çaba sarf ettiğiniz hedefler nelerdir?

- Bu hedeflere ulaşmak için nelere ihtiyacınız var?

12. Ailenizin psikolojik olarak daha iyi hissetmesi için sizce nelere ihtiyacınız var, kısaca bahseder misiniz?

13. Geleceğe dair umutlarınız ve beklentileriniz nelerdir?

EK-C: Görüşme Protokolü

Görüşme Tarihi : ... / ... / ...

Görüşme Saati ... - ...

Görüşülen Kişinin Adı Soyadı :

Araştırma Sorusu:

Zorunlu göç eden tek ebeveynli ailelerdeki ebeveynlerin aile dayanıklılıklarına dair görüş ve değerlendirmeleri nelerdir?

1. Açılış Bölümü

a. Görüşmecinin Kendini Tanıtması:

Sayın katılımcı, ben Ebrar Üstün Gümüşsoy, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalında yüksek lisans tez çalışmamı hocam Dr. Öğr. Üyesi Özlem Haskan Avcı danışmanlığında yürütmekteyim.

b. Görüşmenin Amacının Açıklanması:

Birazdan gerçekleştireceğimiz görüşme de bu araştırmanın bir parçasıdır. Araştırmanın amacı zorunlu göç ile Ankara'ya yerleşmiş tek ebeveynli ailelerin aile dayanıklılıklarına dair değerlendirmelerini keşfetmektir. Elde edilen bilgiler ışığında söz konusu ailelerin yaşadıkları güçlüklerin yanı sıra güçlü yanlarının da ele alınması, bu alanların daha da güçlendirilmesi için neler yapılabileceğinin keşfedilmesi amaçlanmıştır.

c. Gizlikle İlgili Konuların Açıklanması:

Görüşmelerin verimi açısından görüşmeye araştırmacının yanında tercüman da katılacaktır. Yapacağımız görüşme, yalnızca araştırma kapsamında kullanılmak üzere ses kayıt cihazına kaydedilecektir. Kayıtlar, üçüncü kişilerce erişilemeyecek şekilde bilgisayar ortamında şifreyle saklanacaktır. Araştırmada verdiğiniz kişisel bilgiler kimse ile paylaşılmayacaktır. Sorulara verdiğiniz yanıtlar saklı tutulacak ve sadece araştırmacılar tarafından değerlendirilecektir. Değerlendirme sonuçları raporlanırken gerektiğinde rumuz kullanılacaktır. Çalışmadan elde edilen bilgiler araştırma kapsamı dışında kullanılmayacaktır.

d. Katılımcının Haklarının Açıklanması:

Görüşme esnasında herhangi bir sebep ile rahatsızlık hisseder, araştırma soruları size huzursuzluk verirse görüşmeyi bırakabilirsiniz. Araştırmanın herhangi bir aşamasında çekilmeye karar vermeniz durumunda kayıtlar silinerek verileriniz araştırmaya dahil edilmeyecektir. Araştırmaya gönüllü olarak katılım esastır. Görüşme öncesi ve sonrasında sormak istediğiniz soruları araştırmacıya iletebilirsiniz.

Görüşmenin yaklaşık 1 saat süreceği düşünülmektedir.

2. Göç Öncesi Yaşam İle İlgili Sorular

S2.1: Suriye'deki hayatınızdan kısaca bahseder misiniz?

- - Nerede ve kimlerle yaşıyordunuz?
- Aileniz ve yakınlarınızla ilişkileriniz nasıldı?
- Çalışma durumunuz ve ekonomik düzeyiniz nasıldı?
- Çocuklarınız okula gidiyor muydu?
- Bir gününüzü nasıl geçiriyordunuz?

3. Savaş ve Göç Sırası İle İlgili Sorular

S3.1: Suriye'de çatışmaların başladığı süreçte neler yaşadınız?

S3.2: Göç sürecinizden kısaca bahseder misiniz?

- İç savaş başladıktan sonra ne kadar Suriye'de kaldınız?

4. Göç Sonrası Yaşam İle İlgili Sorular

S4.1: Türkiye'ye gelmek sizin için nasıl bir deneyimdi ve size nasıl geldi?

S4.2: Göç süreci size ne öğretti, yaşama bakışınızda neleri değiştirdi?

S4.3: Sizin için başka bir ülkede yaşamamanın zorlukları nelerdir?

S4.4: Aileniz için başka bir ülkede yaşamamanın zorlukları nelerdir?

- Bu süreçte ailenizin güçlü yanları nelerdi ve bu zorlukları aşmak için neler yaptınız?

S4.5: Karşılaşılan zorluklarla baş etmede sahip olduğunuz kaynaklar nelerdi?

S4.6: Sizin için tek ebeveynli olmak nasıl bir deneyim?

- Tek ebeveynli olmanın zorlukları neler?
- Tek ebeveynlik sürecindeki destekleriniz nelerdir?

- Tek ebeveynli olma durumu Suriye'deyken de geçerliyse orada ve burada (göç öncesi ve göç sonrası) tek ebeveynli olmanın farkı nedir?

S4.7: Size göre savaş ve göç deneyimi;

- Ailenizin olaylara bakış açısını nasıl etkilemiştir?
- Ailenizin geleceğine dair umutlarınızı nasıl etkilemiştir?
- Ailenizin birbirine olan bağlılık ve uyum süreçlerini nasıl etkilemiştir?
- Ailenizin sosyal ve ekonomik kaynaklarını nasıl etkilemiştir?
- Ailenizin birlikte geçirdiği zamanı, rutinleri ve geleneklerinizi nasıl etkilemiştir?
- Aile içi ilişkilerinizi ve iletişiminizi nasıl etkilemiştir?

S4.8: Aile olarak ileriye yönelik koyduğunuz, ulaşmak için çaba sarf ettiğiniz hedefler nelerdir?

- Bu hedeflere ulaşmak için nelere ihtiyacınız var?

S4.9: Ailenizin psikolojik olarak daha iyi hissetmesi için sizce nelere ihtiyacınız var, kısaca bahseder misiniz?

S4.10: Geleceğe dair umutlarınız ve beklentileriniz nelerdir?

5. Özetleme

S5.1: Anlaşılan Konuların Kısaca Özetlenmesi

S5.2: Anlaşılmayan Konuların İfade Edilmesi

6. İlave Görüşler

S6.1: Şu ana kadar bahsettikleriniz dışında eklemek istediğiniz bir şey var mı?

7. Teşekkür

Değerli katılımcı, vakit ayırıp araştırmaya destek verdiğiniz için teşekkürlerimi sunuyorum.

Görüşmeyi Gerçekleştiren

Ebrar Üstün Gümüüşsoy

Psikolojik Danışman

EK-Ç: Eğitim Bilimleri Enstitüsü Araştırma Etik Kurulu Onay Bildirimi

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Rektörlük

Tarih: 20/06/2023 14:18
Sayı: E-35853172-399-00002909963

00002909963

Sayı : E-35853172-399-00002909963
Konu : Etik Komisyon İzni (Ebrar ÜSTÜN GÜMÜŞSOY)

20/06/2023

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi: 06.06.2023 tarihli ve E-51944218-399-00002885411 sayılı yazınız.

Enstitünüz Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi **Ebrar ÜSTÜN GÜMÜŞSOY**'un **Dr. Öğr. Üyesi Özlem HASKAN AVCI** danışmanlığında yürüttüğü "**Zorunlu Göç Sonrası Anklara'da Yaşayan Tek Ebeveynli Ailelerin Aile Dayanıklılığı**" başlıklı tez çalışması Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **13 Haziran 2023** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Sibel AKSU YILDIRIM
Rektör Yardımcısı

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu: 7A2FD873-6B86-4A2A-88C8-DF7C00DFAEDF

Belge Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/ta-ebys>

Adres: Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara

Bilgi için: Musa KAYA

E-posta: yaziml@hacettepe.edu.tr İnternet Adresi: www.hacettepe.edu.tr Elektronik

Memur

Ağ: www.hacettepe.edu.tr

Telefon: 0 (312) 305 3001-3002 Faks:0 (312) 311 9992

Telefon: 3051008

Kep: hacettepeuniversitesi@ta01.kep.tr

EK-D: Etik Beyanı

Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında,

- * tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- * görsel, işitsel ve yazılı bütün bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- * başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- * atıfta bulunduğum eserlerin bütününe kaynak olarak gösterdiğimi,
- * kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- * bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversitede veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

10/06/2024

Ebrar ÜSTÜN GÜMÜŞSOY

EK-E: Yüksek Lisans Tez Çalışması Orijinallik Raporu

02/07/2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Başkanlığına,

Tez Başlığı : Savaş Nedeniyle Suriye'den Göç Etmiş Tek Ebeveyn Olan Annelerin Dayanıklılığı

Yukarıda başlığı verilen tez çalışmamın tamamı (kapak sayfası, özetler, ana bölümler, kaynakça) aşağıdaki filtreler kullanılarak **Turnitin** adlı intihal programı aracılığı ile kontrol edilmiştir. Kontrol sonucunda aşağıdaki veriler elde edilmiştir:

Rapor Tarihi	Sayfa Sayısı	Karakter Sayısı	Savunma Tarihi	Benzerlik Oranı	Gönderim Numarası
02/07 /2024	183	299,639	10/06 /2024	%13	2361838458

Uygulanan filtreler:

- Kaynaklar hariç
- Alıntılar dâhil
- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarını inceledim ve çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan eder, gereğini saygılarımla arz ederim.

Ad Soyadı: Ebrar ÜSTÜN GÜMÜŞSOY

Öğrenci No.: N21133318

Ana Bilim Dalı: Eğitim Bilimleri

İmza

Programı: Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Doç. Dr. Özlem HASKAN AVCI

EK-F: Thesis/Dissertation Originality Report

02/07/2024

HACETTEPE UNIVERSITY
Graduate School of Educational Sciences
To The Department of Institute of Education Sciences

Thesis Title: Resilience of Migrant Single Mothers From Syria

The whole thesis that includes the *title page, introduction, main chapters, conclusions and bibliography section* is checked by using **Turnitin** plagiarism detection software take into the consideration requested filtering options. According to the originality report obtained data are as below.

Time Submitted	Page Count	Character Count	Date of Thesis Defense	Similarity Index	Submission ID
02/07/2024	183	299,639	10/06 /2024	%13	2361838458

Filtering options applied:

1. Bibliography excluded
2. Quotes included
3. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Educational Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Name Lastname: Ebrar ÜSTÜN GÜMÜŞSOY

Student No.: N21133318

Department: Educational Sciences

Program: Guidance and Psychological Counseling

Status: Masters Ph.D. Integrated Ph.D.

Signature

ADVISOR APPROVAL

APPROVED
Assoc. Prof. Dr. Özlem HASKAN AVCI

EK-G: Yayınlama ve Fikrî Mülkiyet Hakları Beyanı

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**" kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü/Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihinden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü/Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihinden itibaren ... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

10 /06 /2024

Ebrar ÜSTÜN GÜMÜŞSOY

"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezinerişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6.2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç; imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanın önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir*. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir
*Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

